

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

DOSYA: TÜRKİYE'NİN BİTMEYEN KAVGALARI

AKP Döneminde Kamusalığın İmhası
İLKE BEREKETLİ

Çağımızın Paradigması: İklim Krizine Karşı Mücadele
BİRTAN ALTAN

Çürümüş Şeyler Krallığı:
AKP Medyasının Ekonomi Politikası
MÜJGAN TEKİN - VİLDAN TEKİN

Gözetim Kapitalizmi:
Hayatlarımız Sonsuza Kadar Çalınırken
MEHMET ŞAFAK SARI

Türkiye'de Kentler, Kent Hakkı ve Evimiz
DENİZ ÖZTÜRK

Yıkımın Eşiğinde: Türkiye'nin Deprem Sorunu
SELMİN BALIBAŞ

SÖYLEŞİ

CAN SOYER: Marksizm İçin Öznenen,
Özne İçin Siyasetten Konuşmak Zorundayız

13

NİSAN'21

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

SAYI **13**
NİSAN'21

KOMÜNİST

BÜTÜN ÜLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

Üç Aylık Teorik Dergi

Yayın türü: Yaygın-sürekli yayın

NİSAN - 2021

Birlik Yayın Gıda San. ve Tic. Ltd. Şirketi Adına İmtiyaz sahibi: Mehmet Faysal Azamlı

Sorumlu Müdür: **Can Soyer**

Adres: **Birlik Yayın Gıda San. ve Tic. Ltd. Şti.** / Eğitim Mah. Adım Sok. Atık Plaza No:4 Daire 23 Kadıköy/İstanbul

Baskı: **Uniprint Basım San. ve Tic. AŞ.** / Ömerli Mah. Hadımköy-İstanbul Cad. No: 159 34555 / İstanbul

Tel: 0212 798 2840

KOMÜNİST Sayı: 13

İÇİNDEKİLER

Sunuş 5

dosya

AKP Döneminde Kamusalığın İmhası 7
İLKE BEREKETLİ

Çağımızın Paradigması: İklim Krizine Karşı Mücadele 19
BİRTAN ALTAN

Çürümüş Şeyler Krallığı: AKP Medyasının Ekonomi Politikası 27
MÜJGAN TEKİN - VİLDAN TEKİN

Gözetim Kapitalizmi: Hayatlarımız Sonsuza Kadar Çalınırken... 49
MEHMET ŞAFAK SARI

Bitmeyen Kavga: Türkiye'de Kentler, Kent Hakkı ve Evimiz 63
DENİZ ÖZTÜRK

Yıkımın Eşiğinde: Türkiye'nin Deprem Sorunu 75
SELMİN BALIBAŞ

Röportaj

CAN SOYER: Marksizm İçin Özneden, Özne İçin Siyasetten Konuşmak Zorundayız 99

Yorum

Sosyalist Siyasetin Yeniden Kuruluşu İçin Mayın Temizliği: Marksizm ve Siyaset _____ 117
DOĞAN ERGÜN

Çeviri

Biden Çağrında Sınıf Mücadelesi _____ 123
JIMENA VERGARA - JAMES DENNIS HOFF

Gündem

AKP Türkiye'sinde Hukuk: 2021 Manzaraları _____ 133
ÖZGÜR URFA

Katkı

Sosyalist İktidar Pratiklerinde Temel Bir Sorun: Parti-Devlet Bütünleşmesi _____ 147
SİNAN DERVİŞOĞLU

Müfredat

Marksizm ve Uygarlık Tarihi - III _____ 173

Kitaplık

Geçmişin Sesi, Geleceğin Şarkısı: Tarihte Neler Oldu? _____ 183
SEVİM TANER

Osmanlı Toplumsal Düzenini Anlamak _____ 191
İPEK YAZMAN

Sunuş

Komünist'in 13. sayısından merhaba.

Siyasal ve toplumsal mücadelelerin gitgide yükseldiği bir evreden geçerken 2021 yılında da ivediliğini ve önemini koruyacağına inandığımız sorunlara eğilmeyi tercih ettik. Elbette Türkiye'nin sorunları dendiğinde hayli uzun bir liste çıkarmaya hazırlıklı olmalıyız. Üstelik ülkenin gündemini işgal eden birçok sorun neredeyse düzenli biçimde tartışılıyor. Oysa bu karmaşa içinde yine kemikleşmiş ve her birimizin gündelik hayatına karşı ciddi tehlike içeren sorunlara hem vakit ayrılmıyor hem de zaman. Türkiye, bir açıdan her gün sürdürülen kavgalarla doluyken, bir başka açıdan da bitmeyen kavgalarla dolu bir ülke. Biliyoruz ki, bitmemesinin arkasında sermaye egemenliğinin çıkarları yatıyor ve ülkemizin sorunlarını köklü biçimde çözmek için de sermaye egemenliğinin yıkılması gerekiyor.

Komünist'in bu sayısının dosya konusu "Türkiye'nin Bitmeyen Kavgaları" oldu. Dosya kapsamında İlke Bereketli Türkiye'de kamusal alanın ve kamu hizmetlerinin sistematik biçimde ortadan kaldırılmasını; Birtan Altan her geçen gün geri dönüşsüz bir hal alan ve tüm gezegeni tehdit eden iklim krizinin ülkemize yansımalarını; Müjgan Tekin ve Vildan Tekin AKP iktidarının medyaya yönelik baskı ve manipülasyonları ile birlikte yandaş medyanın iktidar eliyle inşasını; Mehmet Şafak Sarı dijital dünyayı kuşatmış olan gözetim tekniklerini ve yurttaşların kişisel güvenliğini tehdit eden teknolojileri; Deniz Öztürk Türkiye'nin kentleşme süreçlerinin yarattığı derin sorunları ve kentsel alanın sermaye tarafından işgal edilmesini; Selmin Balıbaş ise ülkemizin en ciddi ve şiddetli sorunlarından biri olan deprem riskini ve yaratacağı muhtemel yıkımı inceledi.

Bu sayımızda, dergimiz yazarlarından Can Soyer'in Aralık ayında yayınlanan Marksizm ve Siyaset adlı kitabına iki başlıkla yer verdik. İlk olarak yazarla yaptığımız geniş söyleşiye okurlarımızla paylaşıyoruz. Ayrıca Doğan Ergün'ün Marksizm ve Siyaset hakkında değerlendirmesini sunuyoruz. İki içeriğin birbirini bütünen bir yaklaşım sergilemesi nedeniyle Komünist'in bir parçası olduğu Devrimci Marksizm perspektifinin de somutlaşacağına inanıyoruz.

ABD seçimlerinin ardından yaşananların üzerine Biden dönemine nasıl yaklaşılması gerektiğini ele alan bir çeviriye de sayfalarımızda yer veriyoruz: Jimena Vergara - James Dennis Hoff tarafından kaleme alınan makaleyi Komünist okurları için çevirdik. Gündem bölümümüzde ise son ayların en hareketli tartışma başlıklarından birini oluşturan yeni anayasa ve İnsan Hakları Eylem Planı olarak sunulan aldatmacaya dair bir değerlendirme var. Özgür Urfa, AKP'nin hukuk alanındaki niyetlerini ve hamlelerini değerlendirerek kamuoyuna yansıtılan aldatmacaların iç yüzünü ortaya serdi. Katkı bölümümüzde ise Sinan Dervişoğlu'nun sosyalizmde parti ve devlet ilişkilerini hem genel olarak hem de sosyalizm deneylerinin somut örnekleri çerçevesinde ele aldığı incelemesi bulunuyor.

Müfredat bölümümüzde Marksizm ve Uygarlık Tarihi dizimizin Feodalizm ve Ortaçağ Batı Dünyası başlıklı üçüncü bölümü yer alırken, Kitaplık bölümümüzde Sevim Taner ve İpek Yazman'ın değerlendirmeleri bulunuyor.

Önümüzdeki sayılarda görüşmek üzere.

İyi okumalar.

AKP Döneminde Kamusalılığın İmhası

İLKE BEREKETLİ

“Özelleştirme portföyü her geçen gün küçülüyor. Geçen gün Kalkınma Bakanımızla görüştim. ‘Özelleştirme İdaresi’ni kamu-özel yatırımları çerçevesinde bir uzmanlık birimine dönüştürelim mi?’ diye... Kalkınma Bakanlığımızla görüşüyoruz. PPP¹ modelinde şu anda bu görevi görsün diye. Şu anda gerçekten bu konuları çalışıyoruz. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’ni yeniden yapılandırmaya ihtiyaç olacak.”² Bu sözler 61. Hükümet’in Maliye Bakanı Mehmet Şimşek’e ait. 1986’da Özal-ANAP döneminde başlayan özelleştirmeler 2002’deki AKP iktidarıyla öylesine hız kazanmıştı ki, artık sata sata elden çıkaracak kamu varlığının neredeyse tükendiğini, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’na gerek kalmadığını 2013 yılında işte böyle dile getirmişti Bakan Şimşek.

Türkiye’de 80’li yıllardan başlayarak egemen olan neoliberal politikalar, özellikle özelleştirmeler bağlamında o günlerden bu yana eleştirilerin ve toplumsal mücadelelerin konusu oldu. 90’lı yıllarda kimi hukuki kazanımlarla bir kısım özelleştirmeler de durdurulabilmişti ancak AKP’yle tam anlamıyla zirveye ulaşan özelleştirme uygulamalarının sonucunda artık kamuya ait hiçbir varlık ve

1 PPP: Public Private Partnership (Kamu Özel İşbirliği - KÖİ).

2 <https://www.sozcu.com.tr/2013/ekonomi/ozellestirecek-kurum-kalmadi-314769/>

hizmetin kalmadığını söyleyebiliriz. İçinde bulunduğumuz dönemin sermaye birikim modeliyle kamu tamamen yağmalanmış, mal ve hizmet üreten kamu işletmeleri tümüyle tasfiye edilmiş ve kamusalılık AKP eliyle tamamen imha edilmiştir.

Sümerbank'ın satışıyla başlayan “Devlet bez mi üretsin?” neoliberal savunularının, “Tekel’i babalar gibi satırım” açgözlülüğünün vardığı nokta ise selüloz fabrikaları özelleştirildiği için tuvalet kağıdına bile muhtaç kaldığımız günlerdir. Başlangıçta sözde devletin üzerindeki kamburdan, verimsiz, zarar eden KİTlerden kurtulmak için gerçekleştirilen özelleştirmelerin gerçek yüzü AKP’li yıllarda en kârlı kuruluşların bile satılmaya başlamasıyla açığa çıkmıştır. Amaç hiçbir zaman ne verimliliği artırmak ne de devleti zarardan kurtarmak olmuştur. Tek hedef kamuyu sermayeye peşkeş çekmektir.

AKP döneminde kamunun durumunu değerlendirmeye özelleştirmeye ilişkin bazı verilerle başlayalım. Özelleştirme İdaresi Başkanlığı’nın yayımladığı 2020 Faaliyet Raporu verilerine göre 1986-2020 döneminde gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 70,4 milyar ABD doları düzeyindedir.³ Bunun 8,2 milyar doları 2003 öncesine kadar yapılan toplam uygulamalarken AKP döneminde 17 yılda 62,2 milyar dolarlık özelleştirme gerçekleştiği görülüyor. Toplamda ise 300’e yakın kuruluşta varlık satış-devir işlemi yapıldı.⁴

Sayılar toplamda çok yüksek olsa da kamunun tasfiyesinin özellikle 2002-2013 yılları arasında gerçekleştiği, 2013’te zirveyi gör-

3 <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/6/2021/03/2020-Faaliyet-Raporu-04.03.2021-14.29.pdf>

4 TEKEL’in alkollü içecekler ve sigara bölümü, Eti Bakır, Krom, Gümüş ve Alüminyum, Taksan, Gerkonsan, SEKA kağıt fabrikaları ve arazileri, Çayeli ve Karadeniz Bakır işletmeleri, Kütahya, Adapazarı ve Amasya Şeker Fabrikaları, Doğalgaz dağıtım şirketleri ES-GAZ ve BURSAGAZ, Sümer Holding bünyesinde yer alan fabrika arazileri, Türk Hava Yolları hisselerinin yarısı, Türkiye’nin en stratejik kurumlarından biri olan Türk Telekom, ülkenin en büyük sanayi kuruluşlarından Erdemir, TÜPRAŞ ve PETKİM, Emekli Sandığı’nın sahip olduğu değeri yüz milyonlar eden İstanbul Hilton Oteli binası ve arazisi, Ataköy Otelcilik, Ataköy Marina ve Yat İşletmeciliği, Büyük Ankara Oteli, Büyük Efes Oteli ve Büyük Tarabya Oteli, araç muayene istasyonları, taşınmazları, bugün yerine Zorlu Center’in inşa edildiği Karayolları arazisi, Mersin Limanı, Halkbank’ın bir bölümü, Başkent Elektrik, Sakarya Elektrik, Meram Elektrik ve buraya sığdıramayacağımız nice kamu varlığı ve işletmesi AKP döneminde satıldı.

düğü ve Mehmet Şimşek'in de söylediği üzere artık satacak bir varlık kalmadığından son yedi yılda özelleştirme miktarlarının çok azaldığı Faaliyet Raporu'ndaki grafiklerde kolayca görülecektir. Elde satış yapacak kamu şirketi neredeyse kalmayınca, kamu arazileri, fabrikalar, enerji üretim santralleri, dağıtım şebekeleri, vb. de tükenmeye başlayınca doymak bilmez Saray Rejimi kamunun yağmalanmasında son yıllarda başka yöntemlere ağırlık verdi. Devletin yapacağı yatırımları özel sektöre ihale eden AKP, Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) yöntemiyle de döviz cinsinden “müşteri” garantili yollar, köprüler, Şehir Hastaneleri yaptırdı. KÖİ'ler sayesinde şirketler yüksek kâr garantisi elde ederken projelerin riskleri ise yurttaşların sırtına yüklendi⁵.

Özelleştirmeler kimi zengin ediyor?

Özelleştirmeler kimi zengin ediyor sorusu, yanıt sorunun içinde belirgin olduğundan fazlasıyla basit olabilir. Özelleştirmeler elbette özel sektörü, şirketleri, sermayeyi zengin ediyor. Ama hangi sermaye? AKP'yle altın çağını yaşayan özelleştirmeler, TÜPRAŞ'ın Koç Holding'e satışında olduğu gibi geleneksel burjuvaziyi memnun etse de bu dönemin karakteristiğini “beşli çete” diye adlandırılan Cengiz, Kolin, Kalyon, Limak ve MNG Holdingleri'ne ait işlemler en iyi biçimde göstermektedir. Burjuvazinin doğrudan Saray'a bağlı çalışan bu yandaş fraksiyonu, dünya çapında en fazla kamu ihalesi alan 10 şirket arasında yer alarak ülkenin kamu kaynaklarını devlet garantisizle sömürdüklerini, her bir KÖİ projesine adeta bir sömürge valisi gibi devlet tarafından atandıklarını ve kamu ihalelerinde tekel haline geldiklerini kanıtladılar.⁶ Bu müteahhit beşli elbette ihya edilen yandaşların

5 2021 yılı bütçesindeki birkaç örnek halkın sırtına yüklenen garantilerin boyutunu çarpıcı biçimde ortaya koyuyor. Sağlık Bakanlığı'nın 2021 yılı bütçesinde şehir hastanelerine 16 milyar 392 milyon TL, Ulaştırma Bakanlığı'nın 2021 bütçesinde trafik garantileri ve katkı ödemeleri için 540 milyon TL garanti verildi. Karayolları Genel Müdürlüğü'nün 2021 yılı bütçe teklifinde yap-işlet-devret modeliyle yaptırılan ulaştırma projelerine ilişkin trafik garantileri ve katkı ödemeleri için 14 milyar 49 milyon TL ödenek ayrıldı. (Çiğdem Toker - 2021 Bütçesinde Garanti Tutarları, <https://www.sozcu.com.tr/2020/yazarlar/cigdem-toker/2021-butcesinde-garanti-tutarlari-6093885/>)

6 2013-2019 yılları arasında yandaş holdinglerin aldığı toplam kamu ihalesi miktarları şöyle: Kolin 10 milyar 264 milyon TL, Cengiz 7 milyar 98 milyon TL, Kalyon 4 milyar 448

en görünen yüzü. Bu yüzün arkasında AKP'nin kendi tabanını tutan, irili ufaklı yüzlerce sermayedar bulunuyor.⁷

AKP kendi tabanını yalnızca sermayedar yandaşlarına kamu kaynaklarını peşkeş çekerek değil, yok ettiği kamusal hizmetlerin yerine yarattığı sosyal yardım ağlarıyla yoksulları kendine bağımlı kılarak da tuttu. Böylece her yurttaş için temel bir hak olması gereken yardımlar, devletten gelen bir pay değil de AKP'nin bir lütfuymuş gibi sunulurken yoksulların partiyle ilişkilerini güçlendirdi ve tabanın konsolidasyonunu sağladı.⁸ Ama zaten AKP devletin ta kendisi değil miydi?

Kamu, Devlet, Parti-Devlet sarmalı

1980'lerde Özal döneminde özelleştirmeler başlayana kadar devlet ile kamu, gerçekte öyle olmasa da bir ve eş bir görüntü veriyordu. Hatta bu örtüşme algısı günlük dildeki kimi kavramsallaştırmalarda da kendini gösteriyordu.⁹ Ancak 80'lerdeki neoliberal dönüşümle birlikte devlet, kamu hizmetlerine ilişkin tüm sorumluluklarını elden çıkarınca bu örtüşme de ortadan kalkmış oldu. Bu durum birçok açıdan kamusal hakların kaybı anlamına gelse de bir açıdan hayırlı olmuş, göz alıcı kamusal örtünün sıyrılmasıyla devletin kapitalist niteliği ayan beyan ortaya çıkmıştır denebilir.

Devlet artık kamusal hizmetleri sırtında bir yük olarak gördüğünü açıkça ilan etmiş ve "kamunun sahibi" olarak kamusal varlıkları istediği gibi satmaya, yönetmeye başlamıştır. AKP döneminin yarattığı farklılık ise rejimin bir parti devleti haline gelmesi, dolayısıyla devletin kamu kaynakları ve hizmetleri üzerindeki her türlü

---

milyon 292 bin Türk Lirası, Makyol 3 milyar 877 milyon 846 bin TL, Limak 2 milyar 108 milyon 356 bin TL. (<https://medyascope.tv/2020/12/14/kilicdaroglundun-besli-cete-dedigi-holdingler-cengiz-limak-kalyon-kolin-ve-makyolun-aldigi-kamu-ihaleleri/>)

7 Mart ayında sosyal medyaya düşen bir videoda, AKP Genel Başkan Yardımcısı Hamza Dağ'ın yanında çalışanlardan biri olan 28 yaşındaki Kürşat Ayvatoğlu'nun lüks jipinde kokain çekerken görüntülenmesi, sıradan birinin durumu buysa kamu kaynaklarını hortumlarken suyun başını tutanların kimbilir nasıl bir zevk-ü sefa içinde yaşadıklarını sorguluyor.

8 Bir lütf olarak değil, temel bir hak olarak yurttaşların gereksinimlerini giderme konusunda, pandemi dönemiyle yeniden gündeme gelen ve kampanyaları düzenlenen "Temel Gelir" başlığı kısıtları ve olanaklarıyla daha fazla tartışılmayı hak ediyor.

9 Bu bağlamda "devlet memuru" kavramı tartışmaya açıktır. Birçok yabancı dilde bu kavram "kamu memuru" biçiminde adlandırılırken Türkçede devlet sözcüğünün kullanılması, memurun kamu adına değil de devlet adına çalıştığını imleyen ideolojik bir tercihi de yansıtmaktadır.

tasarrufunun artık tümüyle bir partiye, AKP'ye, daha da ötesi tümüyle Erdoğan'a ait olmasıdır. Erdoğan'ın aile şirketine dönen parti-devlet ile aile şirketiyle ortak çalışan yandaş firmalar, kamusal olan her şeye savaş açmış, kamuyu kendi oyuncakları gibi kullanmış, ailelerinin ve şirketlerinin çıkarına kamusalılığı tasfiye etmiştir.

Bu tasfiyede anlamı eğilip bükülen bir başka kavram daha karşımıza çıkmaktadır: Kamu yararı.

Kamu yararı mı dediniz?

Parti-devlet haline gelen AKP'nin yüzlerce kamu kuruluşunu özelleştirip tüketse de kamusal varlıkları talan etmek için satış dışında başka yöntemlere de başvurduğunu söylemiştik. Bunların başında Kamu Özel İşbirlikleri geliyor. Bu yöntemle, kamu hizmeti sunacak projelerin yapımı için özel şirketlerle ortaklığa giren AKP, bu projeler için gereksinim duyduğu bağ, bahçe, arazi, mülk, vb.ni köylülerin elinden "acele kamulaştırma" yoluyla alıp piyasanın hizmetine sunuyor. 2004 yılından bu yana AKP bu şekilde, bir tür yasal gasp yoluyla 1609 acele kamulaştırma kararı aldı.¹⁰

Kamulaştırma Kanunu'nun 27. Maddesi hangi durumlarda acele kamu-

İçinde bulunduğumuz dönemin sermaye birikim modeliyle kamu tamamen yağmalanmış, mal ve hizmet üreten kamu işletmeleri tümüyle tasfiye edilmiş ve kamusalılık AKP eliyle tamamen imha edilmiştir.

¹⁰ <https://www.evrensel.net/haber/415994/akp-16-yilda-1609-acele-kamulastirma-karari-cikarmis>

laştırmaya gidileceğini düzenliyor.¹¹ Bu maddeye göre yurt savunması ihtiyacında ya da Cumhurbaşkanı'nın karar vereceği olağanüstü hallerde acele kamulaştırma yapılabilir. Ancak gerçekleştirilen 1609 acele kamulaştırmada ne yurt savunması ihtiyacı ne de açlık, kıtlık, doğal afet, vb. olağanüstü hal mevcuttur. Burada tek amaç, normal koşullar altında kamulaştırma kanununa göre yürütülecek işlemlerin getireceği ek yükümlülüklerden kaçmak ve olağan kamulaştırma yoluna gidildiği takdirde karşılaşılabilecek toplumsal direnişlerden, açılacak karşı davalarla daha baştan kurtulmaktır. Sermayenin en ufak zaman kaybına bile tahammülü yoktur. Sermayedarlar, kendisi de bir piyasa aktörü olan, ülkenin en büyük patronu Cumhurbaşkanı aracılığıyla kamu yararı kavramını bir trampelen gibi kullanarak çiftçinin, köylünün topraklarına el koyarlar.

Acele kamulaştırmada da kamulaştırmaya gerekçe olan “kamu yararı”nda da ortada kamusal bir zemin kalmamıştır. Üretilen projeler yukarıda da değindiğimiz gibi kamuya yarar sunmak şöyle dursun, kullanım garantileriyle kamunun üzerine yük de bindirmektedir. Artık ne yapılıyorsa, kamu yararı kılıfıyla sermayeyi büyütmek, patronları memnun etmek için yapılmaktadır.

Bu sermaye birikim modelinde bireylere ait mülk acele kamulaştırmayla parti-devlet tarafından büyük sermayeye transfer edilir. Tekel haline gelmiş büyük sermaye küçük mülk sahiplerini yutarak daha da büyür. Bu yöntemle, Marx'ın da Kapital I. Cilt'in son bölümünde tarihsel birçok örnekle işaret ettiği gibi, köylülerin mülksüzleştirilip işçileştirilmesiyle emek süreçlerinde de dönüşüm yaşanır.

11 Acele kamulaştırma Madde 27: 3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanununun uygulanmasında yurt savunması ihtiyacına veya aceleliğine Cumhurbaşkanı'nın karar alınacak hallerde veya özel kanunlarla öngörülen olağanüstü durumlarda gerekli olan taşınmaz malların kamulaştırılmasında kıymet takdiri dışındaki işlemler sonradan tamamlanmak üzere ilgili idarenin istemi ile mahkemece yedi gün içinde o taşınmaz malın 10 uncu madde esasları dairesinde ve 15 inci madde uyarınca seçilecek bilirkişilerce tespit edilecek değeri, idare tarafından mal sahibi adına 10 uncu maddeye göre yapılacak davetiyeye ve ilanda belirtilen bankaya yatırılarak o taşınmaz mala el konulabilir. (2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu.)

Kamuya el koymanın en serbest yolu: Türkiye Varlık Fonu

AKP iktidarı kamuya ait ne varsa yiyip yutmanın ve üstelik de bunu hiçbir denetime tabi olmadan yapmanın bir başka yolunu da yaklaşık beş yıl önce yarattı: Türkiye Varlık Fonu (TVF).

Hatırlanacaktır, Erdoğan 2015 yılında “Balıkesir Ekonomi Ödülleri” törenindeki konuşmasında “Sizler bir iş adamı gibi bu ülkenin yönetilmesini istemez misiniz? Benim derdim ne biliyor musunuz? Bir anonim şirket nasıl yönetiliyorsa, Türkiye de öyle yönetilmelidir” demişti. Gerçekten de her istediğini yapan Erdoğan’ın emriyle 26 Ağustos 2016’da, kamuya ait bazı şirketleri yönetmek amacıyla Türkiye Varlık Fonu Anonim Şirketi kuruldu. Şirketin başına da arzuladığı gibi Erdoğan’ın kendisi geçerken, başkan vekilliği koltuğuna da damat Berat oturtuldu. Böylece aile şirketi resmiyete de kavuştu.

2016’dan bu yana Ziraat Bankası, HalkBank, Vakıfbank, BOTAŞ, Çaykur, PTT, TCDD, THY, Türkiye Deniz İşletmeleri, Türksat vb. kurumlar TVF’ye devredildi. Devredildi devredilmesine ama sözde kamu varlıklarını değerlendirmek amacıyla kurulan bu şirket tam tersine bu şirketlerin çoğunu zarara uğrattı. Bu şirketlerin 2019’daki toplam zararı 10 milyar 691 milyon TL olarak açıklandı. Bu zarar tablosuna karşın TVF A.Ş.’nin toplam bilançosu 2019 sonunda 245 milyar dolar olarak açıklandı ve bu miktar, Türkiye’deki en büyük holdingin bile 4-5 katı büyüklüğünde ve GSYH’nin yaklaşık yüzde 35’ine denk geliyor.¹² Başında Erdoğan’ın olduğu bu aile şirketi, işte böylesine büyük bir kamu varlığını elinde tutuyor ve yönetiyor.

Normal koşullarda bir kamu varlığının özelleştirilmesi kanun yoluyla gerçekleşmeliyken TVF sayesinde fona devrolan varlıkların Cumhurbaşkanı’nın tek bir kararıyla satış işlemi gerçekleştirilebiliyor. Son zamanlarda bu yöntemle Milli Piyango’nun Demirören’e, Borsa İstanbul’un bir kısmının Katarlılara oldu bittiyle satılması kamuoyunun tepkisini çekti ama giden gitmiş oldu.

12 <https://www.birgun.net/haber/varlik-fonu-ne-ise-yariyor-325083>

Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yarattığı kamusalığa bağlı olarak kamu işletmelerine ait çeşitli tesislerin ve kampların AKP döneminde satılmasıyla toplumun iyi kötü dinlenme, eğlenme, kadınlı-erkekli sosyalleşme olanakları da tasfiye edilmiş oldu. Üzelleştirmeye dayalı neoliberal politikalar bu bağlamda AKP'nin toplumu dincileştirme, yaşam biçimini muhafazakarlaştırma hedefinde de yararlı bir araç oldu.

TVF A.Ş. ile kamunun sınırsız talanının en büyük dayanağı ise fonun Sayıştay tarafından denetlenmemesi. Denetim, fonun kendi seçtiği bağımsız bir firma tarafından gerçekleştiriliyor ve denetim raporunu değerlendirecek Devlet Denetleme Kurulu da yine Cumhurbaşkanına bağlı olduğundan pratikte gerçek bir denetleme yapılamıyor, usulsüzlükler ortaya çıkarılmıyor.

Sözün kısası vergiler ve emek süreçlerindeki katkılarla halka ait olan kamu varlıkları kanunsuz, denetimsiz, şeffaflıktan uzak biçimde, tek adamın tasarrufuyla TVF A.Ş. tarafından iç ediliyor.

Yitirilen kamusal varlık ve hizmetlerin önemi

Kamu varlıklarının iç edilmesini, kamu kaynaklarının tekelleşmiş bir beşli çeteğe tahsis edilmesini, kamusal hizmetlerin neredeyse tamamının özele devredilmesini, neoliberal politikaların kamuya tümüyle egemen olmasını yalnızca ekonomik nedenlerle dert edinmiyoruz. Kamusal hizmetler, özellikle içinden geçtiğimiz pandemi döneminde de kanıtlandığı üzere, stratejik ve yaşamsal açıdan da çok büyük önem taşıyor. Öyle ki, kriz anlarında kamusal hizmetlere duyulan gereksinim sermayedarların bile ağızından "Marx haklı çıktı" benzeri sözleri çıkartıyor.

Halkın temel insani ihtiyaçlarını giderecek eğitim, sağlık, gıda, giyim, vb. sunan kuruluşların, enerji sektöründe olduğu gibi tüm yaşam ve üretim etkinliklerini ayakta tutan ya da iletişim sektöründe olduğu gibi yurttaşlarla kurumların tüm verilerini elinde bulunduran kuruluşların özelleştirilmesi toplumu her anlamda savunmasız ve güvenceden yoksun bıraktı. Tüm bu yaşamsal ihtiyaçlar ve stratejik gerekliliklerin sağlanması özel şirketlerin kâr hırsına kurban edildi. Bugün yurttaşların ucuz ete, süte, ücretsiz sağlık hizmetlerine, vb. erişimi yok. Halk artık hizmet sunulacak özne değil, KÖİ'lerle yaratılan fiyat garantili sistemlerin müşterisi olmuş durumda.

Bu noktada, özelleştirilen kamusal hizmetlerle birlikte üç önemli alanda yaşanan gerilemeyi de konuşmak gerekiyor: Ekoloji, laiklik ve toplumsal yaşam.

Enerji, yurttaşların yaşamı ile çeşitli sanayi faaliyetlerinin sürekliliğinin sağlanması için olmazsa olmaz bir temel ihtiyaçtır ve özel şirketlerin insafına bırakılmadan, merkezi planlamayla yönetilmesi gereken kamusal bir hizmet olmalıdır. Ancak yüksek kârlılık nedeniyle öncelikle özelleştirilen alanlardan biri enerji sektörüdür. Üretilen enerjinin yüksek bedellerle halka satılması, dahası yüksek bedeller nedeniyle halkın tümünün enerjiden yararlanamaması nedeniyle büyük bir enerji yoksunluğu ve yoksulluğu sorunuyla karşı karşıyayız. Bunun yanında enerji sektörünün özelleştirilmesinin getirdiği bir başka büyük sorun da ekolojik yıkım.

AKPli yıllarda özellikle termik santraller, HES'ler, JES'ler, RES'ler, maden sahaları, vb.nin yapımı ve işletilmesi için KÖİ'ler aracılığıyla özel şirketlere devredilen doğal alanların sınırsız sömürüsüne tanık olduk. Kaz Dağları'ndan Karadeniz'in derelerine, Bergama'dan, Germencik'e, Hasankeyf'e kadar yurdun sayısız bölgesinin ranta kurban edildiği ve tüm bu alanlarda ekolojik tahribat yaşandığını biliyoruz. Dahası görece düşük maliyet ve yüksek kâr marjı gereği özel şirketler fosil yakıt temelli enerji santrallerine yönelmekte, çok büyük miktarlarda karbon salımına

neden olup iklim krizini tetiklemede ya da teoride temiz olan ancak özel şirketlerin maliyetten kısma güdülmesi nedeniyle olması gerektiği gibi işletilmeyen HES'ler, JES'ler yine doğaya zarar vermektedir.

Gelelim eğitime... Eğitimde özelleşme her geçen yıl artıyor.¹³ Bununla birlikte örgün eğitimin yaygın olarak kamusal bir hizmet olarak sunulduğunu söyleyebiliriz ancak 4+4+4 projesi, din derslerinin tümüyle zorunlu hale getirilmesi ve okulların hızla İmam Hatipleştirilme süreciyle kamusal eğitim, açık biçimde dini eğitime evrildi. Buna ek olarak MEB'in dinci gerici vakıflarla imzaladığı protokoller sonucunda kamusal hizmet olan ve kamu görevlilerince verilmesi gereken eğitimin bir kısmı bu vakıfların görevlendirdiği kamu görevlisi olmayan kişiler, hatta kimi zaman eğitimci bile olmayan şeyhler, tarikatçılar tarafından verilmeye başlandı. Böylece kamusal eğitimden laiklik ilkesi dışlanmış oldu ve bilimsel, laik, nitelikli eğitim ancak ayrıcalıklı bir azınlığın özel okullarda erişilebildiği bir meta haline geldi.

Son olarak, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yarattığı kamusallığa bağlı olarak kamu işletmelerine ait çeşitli tesislerin ve kamp-ların AKP döneminde satılmasıyla toplumun iyi kötü dinlenme, eğlenme, kadınlı-erkekli sosyalleşme olanakları da tasfiye edilmiş oldu. Özelleştirmeye dayalı neoliberal politikalar bu bağlamda AKP'nin toplumu dincileştirme, yaşam biçimini muhafazakarlaş-tırma hedefinde de yararlı bir araç oldu.

Tüm bu tasfiye süreci kamusalığın aslında yalnızca somut gereksinimleri karşılamak bakımından bir gereklilik değil, aynı zamanda doğanın korunması, laikliğin metalaşmaması, kadınla erkeğin toplumsal yaşamda eşit biçimde var olabilmesi ve sosyal ilişkiler geliştirebilmesi bakımından da hava gibi su gibi bir ihtiyaç olduğunu bir kez daha kanıtladı.

13 Eğitim-Sen'in 2019 yılında yayımladığı rapora göre, 2003 yılında özel okulların resmi okullara oranı %2 iken, 2019'da bu oran %25'e çıkarak tüm zamanların rekoru kırmıştır. (<https://egitimsen.org.tr/2018-2019-egitim-ogretim-yilinda-egitimin-durumu-raporu/>)

Kamu niteliğindeki kurumlara saldırılar

AKP bir yandan siyasal islamcı ajandasını uygulayıp bir yandan da neoliberal politikalarla kamuyu imha ederken yalnızca kendisine bağımlı kıldığı patronlara güvenemezdi elbette. Kendisini hukuki anlamda da garanti alması gerekiyordu. 2013'te Gezi Parkı'nın yıkımını engellemede büyük halk direnişi kadar, ayaklanmadan önce elindeki tüm yetki ve olanaklarla yıkıma karşı çıkan, davalar açan ve konuyu gündemde tutan TMMOB'un da etkisi olduğunu biliyordu.

Meslek odaları ve barolar Anayasanın 135. Maddesine göre "kamu kurumu niteliğinde" kuruluşlardır. Bu kuruluşlar kamunun çıkarını korumakla yükümlüdürler ve buna uygun yetkilerle donatılmışlardır. Aslında iktidarın oklarını üzerlerine çekseler de yürütülen tüm kitlesel mücadelelere karşı meslek odaları ve baroların AKP dönemindeki özelleştirmeleri tümünden durduramadığı ortadadır. Ancak doymak bilmez iktidara özelleştirmek, kamu varlıklarını ele geçirmek de yetmemiş, sınırsız yağmanın önüne çıkabilecek en ufak bir engeli bile yok etmek istemiştir. Kamu niteliğinde herhangi bir kurumla kendisinin kamu üzerindeki sınırsız yetkisini paylaşmak istememiş, kamuya eksiksiz egemen olmayı hedeflemiştir. Önce seçimler yoluyla bu kurumları ele geçirmek istemiş ancak demokrat geleneği güçlü bu kurumlarda her defasında yenilip başarılı olamayınca bugün artık doğrudan tasfiye yolunu seçmiştir. 2013'ten başlayıp bugüne kadar arttırdığı, en son örneğini çoklu Baro sistemine geçişle gördüğümüz saldırılarla iktidar, meslek odaları ve barolar neredeyse tamamen etkisiz hale getirmiştir. Böylece AKP kamusalığın tabutuna son çivi de çakmıştır.

Sonuç

Özelleştirmelerle, rantla, talanla, yağmayla, denetimsizlikle geçen 19 yıllık AKP döneminin vardığı yer kamusalığın imhasıdır. Elde ne bir kamu kaynağı kalmıştır, ne bir kamusal hizmet, ne de kamunun hakkını koruyacak kurumlar. Kamuya dair geriye bir parça şey kaldıysa da o da ancak yandaşların kullanımına açıktır.

Düşünü kurduğumuz eşitliğe dayalı, insanı ve doğayı sömürmeyen, herkesin eğitim, sağlık, ısınma, barınma gibi ihtiyaçlara ücretsiz ulaşabileceği, laik bir toplumsal düzen için kamusalılığı her alanda en baştan inşa etmek gerekiyor. Bu inşa sürecine yenik ve epey bir geriden gelerek başlayacağız ancak elimiz pek de zayıf sayılmaz. Son 40 yıla damgasını vuran neoliberal politikalara karşı dünyanın dört bir yanında yükselen toplumsal hareketlerin dinamizmiyle kitlelerin kamucu taleplerinin yeniden duyulur olması kamucu programların geliştirilmesine uygun bir zemin hazırlıyor.

Bu talepler arasında müşterekleri korumak, eğitim, sağlık gibi en temel insani hizmetlerin özellerden alınıp yeniden kamulaştırılmasını sağlamak öne çıkıyor; ancak Avrupa’da ve ABD’de demokratik sosyalistlerin işaret ettiği Yeni Yeşil Düzen gibi kimi yeni kamucu yaklaşımların gerçekten yeni bir düzen doğurmaya yönelik adımlar mı olduğunu yoksa krizler içindeki kapitalizmi daha yaşanabilir kılacak düzen içi taleplere sıkışan formülasyonlar mı geliştirdiğini iyi çözümlenmek gerekiyor.

“Nasıl bir kamusalılık?” sorusu nasıl bir eğitim, nasıl bir sağlık, nasıl bir enerji politikası, nasıl bir yapılaşma, vb. onlarca soruyu da beraberinde getiriyor ve bütünlüklü bir yaklaşımı zorunlu kılıyor. Tüm bu sorulara bu yazıda bir çırpıda yanıt vermek mümkün olmasa da altını çizmemiz gereken ilke şudur: Arayışımız, kamusal mal ve hizmetleri üretenler ile üretilenlerden yararlananların yönetiminde doğrudan söz sahibi olduğu, toplumsal yararı ve doğayı gözetken, merkezi planlamaya dayalı bir kamusalılıktır. Bu talebi siyasallaştırıp bir mücadele bayrağı haline getirecek öznenin de kendini ortaya koyma zamanı gelmiştir.

Çağımızın Paradigması: İklim Krizine Karşı Mücadele

BİRTAN ALTAN

Alın teri ile yaşamını sürdürmeye çalışırken şantiyelerde, fabrikalarda, ofislerde, banka girişlerinde, tarlalarda, yollarda kapitalizmin frensiz kar hırsı sebebi ile oluşan ve durdurulamayan pandemi sonucunda hayatım kaybetmiş tüm emekçiler anısına...

Vahşi kapitalizmin ekolojik doğal dengeyi bozması sebebiyle tüm dünyayı saran virüs salgını hayatımıza gireli bir seneyi geçti. En az bir yıldır emekçiler; yüzlerce, binlerce çalışan bir arada, şantiyelerde, tarlalarda, fabrikalarda ve ofislerde çalışıyor, aynı konteynırda kalıyor, sıkış sıkış ulaşım araçlarında işyerlerine gidiyor, makine tezgâhlarında karşılıklı çalışıyorlarken patronlar korunaklı evlerinde “sakin ol champ...” yaşamlarını sürdürüyorlar. Aşı çalışmaları, sağlık hizmetleri, önleyici uygulamalar konularında eşitsiz yaklaşım sebebiyle yazının yazıldığı an itibari ile Covid-19 kaynaklı vaka sayısı dünya çapında 127 milyon, ölüm sayısı ise 2,8 milyonu buldu. Türkiye ise 3,2 milyon vaka ve 31 bin ölüm sayısı ile dünyada 9. sırada!

Son 30 yılda, sağlıkta neoliberal dönüşüm programları ve kapitalizmin dizginsiz kar hevesi Covid-19 pandemisinin önlenemeyen yükselişinin biricik sebebi. Devlet hastanelerinin yok edilmesi,

sağlıkta özelleştirme politikaları, sağlık emekçilerine dönük performans sistemi, taşeron çalışma modeli, yap-ışlet-devret yöntemi ile kamusal sağlık hizmetlerinin sermaye lehine dönüşümü, doğal alanların plansız endüstriyelleşme ile yağmalanması gibi sebepler, dünya çapında milyonlarca insanın ölümüne sebep olan bu pandemiyi yaratan etkenler. Pandeminin oluşumunda en büyük etken ise kapitalizm ile orantılı olarak büyüyen karbon piyasası; yani iklim krizi.

Yazıldığı günden bu yana dünyanın akışını değiştiren, suya yön veren Komünist Parti Manifestosu 173 sene önce böyle haykırmişti: “Modern burjuva toplumu kendi çağırmış olduğu ölümler dünyası güçlerini kontrol edemez bir büyücüye benziyor.” Tarihin en çok okunan metinleri arasında olan Komünist Parti Manifestosu, neredeyse iki asır önce vahşi kapitalizmin üretim döngüsünün krizlere gebe olduğunu ve kontrolsüz şekilde büyümesinin gezegenin sonunu hazırlayacağını kalın puntolarla yazmıştı. Üretim biçimlerini zamansal ve mekansal boyuttan koparan, doğaya düşman üretim modellerini az gelişmiş çevre ülkelerine kaydıran kapitalizm, merkez kapitalist ülkeleri koruyacağını ve krizlerin merkez kapitalist ülkelerdeki kentleri, finansal sistemleri, üretim biçimlerini teğet geçeceğini öngörmüştü. Asırlık kentleri barbar savaşlarla yıkan, dünyanın önüne büyük bir göç sorunu yerleştiren vahşi kapitalizm, aynı zamanda üretimi ve ticareti de vahşileştirerek iki asır evvel ilerici görünen tüm üretim mekanizmalarını da gerici hale getirdi. Kapitalizmin doğuşunda, burjuvazinin feodal kalıntıları yok ettiği silahlar, şimdi kendisine çevrilmiş vaziyette. İşte iklim krizi bu silahların en büyüğüdür.

İklim krizi: Burjuvazinin intihar silahı

İklim krizi kentleri, üretimi, yaşam alanlarını büyük bir deprem gibi sarsmaya devam ediyor. Kapitalizmin kentlerinde artık ulaşım, barınma, gıdaya erişim gibi konular bir mucize. Deprem, sel, salgın gibi afetlerde kentler artık kolaylaştırıcı değil, zorlaştırıcı birer etmen. Kapitalizm çarpık, gelişimden uzak kentsel yapıları inşa etmek için yarattığı inşaat endüstrisi ile iklim krizine sebep

olan karbon salımının üçte birini üretiyor. 2050 yılına kadar dünya nüfusunun %80'inin kentlerde yaşayacağı bilindiğine göre, kapitalist kentsel yıkımın, önümüzdeki yıllarda çok daha büyük sonuçlara sebep olacağı aşikâr. Her gün aşırı hava olayları, sertleşen hava dalgaları, kuraklık tehdidi, plansız endüstriyelleşme, enerjinin yanlış kullanımı ve denetimsizlikten dolayı artan karbondioksit (CO2) emisyonları haberlerde sabah okumalarımızda, televizyonlarda karşımıza çıkıyor.

Gezegennemizde iklimi ısınım dengesi belirler. Bu dengedeki değişimler ise Dünya'nın yüzey sıcaklıklarını değiştirebilir. Bu enerji ise aşırı hava olaylarına, şiddetli yağış ve rüzgârların artmasına ve canlıların bir bölümünün yaşam alanlarının yok olmasına sebep olabilir. Dünya karasından yansıyan güneş ışınları ve ısı enerjisi hava kürede hapsolür. Bu hapsolme miktarındaki değişim (artış) iklim krizinin baş etmenidir. Bu durumu bir örnek ile açıklayarak anlaşılır hale getirelim. Yazın otomobilinize bindiğinizde otomobilin içinin dışarıdan çok daha sıcak olduğunu hissedersiniz. Çünkü otomobile giren güneş ışınları camlardan koltuklara, direksiyona, konsola yayılmış, absorbe olmuş ve otomobilinizin ısınısını yükseltmiştir. Otomobilinizin camları ise giren güneş ışınının dışarıya çıkmasını engellemiş ve sera etkisi yaratmıştır. 4,6 milyar yaşındaki dünyanın kapitalizm etkisi ile yaşadığı şey tam olarak budur. Fosil yakıtların yaydığı özellikle karbondioksit olmak üzere sera gazları, dünyanın çevresinde bir sera etkisi yaratıyor. Sera etkisi ile küresel ısınma artıyor ve bölgeler arası sıcaklık farkları oluşuyor. Bu da havanın dolaşım ihtiyacı olduğu için şiddetli rüzgârlar ve kasırgalar yaratıyor. Yani hava akımları şiddetleniyor. Atmosferdeki ısı enerjisi, yüzey su kaynakları ile absorbe oluyor ve bu absorpsiyon buharlaşmayı arttırarak yağmurları yaratıyor.

Görüldüğü gibi, iklim krizinin en etkin noktası ortalama sıcaklığın artması, yani küresel ısınmadır. Sanayi devriminin başlangıcı olan 19. yüzyıldan itibaren dünyanın ortalama sıcaklığı yaklaşık 1°C artmıştır. Bu sıcaklık artışının ise üçte ikisi son 50 yılda gerçekleşmiştir. Doğal iklim değişimlerine kıyasla çok kısa bir zaman diliminde gerçekleşen bu sıcaklık artışı, kapitalizmin dizginlene-

meyen kar hırsı ile çalıştırılan endüstriyel tesisler ve plansız kentsel gelişim sebebiyle oluşmaktadır.

Endüstriyelleşme ve plansız kentsel gelişim doğadaki karbon döngüsünü bozmuş ve iklim krizini doğurmuştur. Fosil yakıtların yakılması, plansız endüstriyelleşme, ormanların ve tarım arazilerinin yağmalanması oldukça büyük bir tahribata sebep olmuştur. Karbondioksit (CO₂) günümüzde son 600 bin yılın karbon döngüsünde olduğundan 14 bin kat daha hızlı havaya salınmaktadır. Havaya salınan karbondioksit aynı hızda kayalar, okyanuslar ve canlılar tarafından emilemediği için havadaki yoğunluğu da aynı hızla artmaktadır. Kapitalizmin dizginlenemez kar hırsının önüne geçilemezse havadaki karbondioksit yoğunluğunun 21. yüzyıl bitmeden 19. yüzyıl oranlarının iki katına çıkacağı öngörülmektedir. Bu oranın ise yerkürede 2 ile 5°C arasında sıcaklık artışına sebep olacağı düşünülmektedir. İklim krizi ile birlikte gıdaya ve sağlıklı yaşama ulaşımında zorluklar yaşayan insan topluluklarının vahşi doğaya yaklaşımı ile birlikte uzak bölge hastalıkları insan topluluklarına sirayet etmekte ve insan yaşamını doğrudan olumsuz etkilemektedir.

Karbon döngüsündeki bu değişim, hidrojen döngüsünü de bozmakta, su kaynaklarının hacmi ve kalitesi azalırken, buzullar erimekte ve deniz seviyeleri yükselmektedir. Aynı zamanda havada depolanan ısı enerjisinin %90'ını emen okyanuslar ısınmakta ve buharlaşma etkisi ile yerel tuzlanmalar oluşmaktadır. Oluşan bu durum, türlerin yok olmasına ve çeşitliliğin azalmasına sebep olarak, salgınların daha da hızlı yayılmasını sağlamaktadır. Bu yüzyıl içinde su seviyesinin yükselmesinden dolayı yaklaşık 200 milyon insanın yaşadığı kıyı bölgelerinin sular altında kalma tehlikesi mevcuttur. Bu bölgelerde taşkın ve sellerin artması, tatlı su kaynaklarının tükenmesi, toprağın tuzlanması sebebiyle tarımsal üretimin son bulması olasıdır.

Akdeniz Havzası ise bu süreçlerden en çok etkilenecek bölgelerin başında gelmektedir. Türkiye dahil, tüm Akdeniz coğrafyasında yaz sıcaklıklarının yükselmesi, azalan kış yağışları, su kaynakları-

nın oldukça sınırlı hale gelmesi, kuraklık, ani hava akımları değişimi ile iklim sertliği, sıcak dalgalarla birlikte gelecek hastalıklarda artış ve sık yaşanan orman yangınları beklenmektedir.

Tam bugün tüm endüstriyel işletmeleri durdurup, ulaşımı da engelleyerek sera gazı salımını durdursak bile hava 0,6°C derece daha ısınacaktır. Eğer sera gazı salımları bugün olduğu gibi devam ederse 2050 yılından sonra hava 2°C daha ısınacaktır. Dünya, bu sınırın altında kalmak için 10 sene içinde sera gazı salımlarını %50 azaltmak zorunda. Endüstriyelleşme bu hızla ilerler, fosil yakıt kullanımı aynı oranlarda kalırsa gezegenimizin geleceği karanlık. Kapitalist etkinlikler sürdükçe fosil yakıt kullanımı yükselecek beraberinde sera gazı salımlarının kontrolsüzlüğü de gezegeni yok etmeye devam edecek.

Burjuvazinin feodalizmi yok ederken kullandığı silah, yani dizginsiz üretim, bugün kendisine doğrulmuş vaziyettedir. Modern burjuvazi, her ne kadar merkez ülkelerini, kendisini var ettiği kapitalist merkezleri korumaya çalışsa da kapitalist üretim biçiminin ve meta dolaşımının doğası gereği yarattığı sonuçlarla yok oluşunu da hazırlamaktadır. Tıpkı 19. yüzyılda feodalizme karşı yükselişinde kendisine doğrulmuş silahı, modern işçi sınıfını yarattığı gibi, bugün de dizginsiz üretimin sonunu iklim krizi ile tamamlamak üzeredir. Fosil yakıt kullanımının, yoğun sera gazı salımının yarattığı atmosfer aynı zamanda endüstriyelleşmenin sınırlarını da göstermiş, burjuvaziye karşı bir intihar silahı haline gelmiştir. 40 senedir sosyalistlerin neoliberal dönüşümlere karşı gösterdiği direncin toplumsallaşması artık bir zorunluluk.

3-5 ağaç meselesi: Tetiği çekmek

Kapitalizmin başlangıcında yakıtı kömür olarak kullanan buharlı motorlar, elektrikli motorlara dönüştü, benzin/dizelli motorlar buharla çalışan trenlerin yerine geçti ve karayolu taşımacılığı yaygınlaştı. Doğalgaz hanelere kadar girdi, üretimin temel direği oldu. Kapital, fosil yakıtlarla, karbon piyasası ile birlikte büyüyor. Enerji kaynakları ve fosil yakıt varsa pazar ekonomisi büyüyor,

kar maksimize ediliyor. Toplumsal ihtiyaçların değersiz olduğu, doğal kaynakların ve çevre dengesinin umursanmadığı kapitalist sistemde, hammadde ve enerjiye ulaşım, kamusal katkılar hiçe sayılarak kapitalin birinci önceliği haline geldi.

Karbondioksit, kapitalizmin *sine qua non* parçasıdır. Kapitalist şirketlerin tüm yeşil logolarına, yeşil reklamlarına rağmen, kar maksimizasyonu sağladıkları petrol ve otomotiv sektörü sebebiyle, emeği ve doğayı sömürmeyi bırakacaklarına dair hiçbir işaret yok. 150 yıllık ortalama tüketimlere ve karbondioksit salımlarına baktığımızda, ABD %30, AB %27, Rusya %8, Çin %7 ile başı çeken ülkeleri oluşturuyorlar. Zengin emperyalist merkezler, iklim krizi sorumluluğunda zirveyi kimseye bırakmış değil. Yine ABD’de yapılan bir çalışmada, yalnızca emperyalist hiyerarşiyi değil, ulusal sınıfsal farklılaşmayı da net bir şekilde görüyoruz. Araştırmada, ABD’de en zengin %1’lik kesimin, en yoksul %10’luk kesime göre sera gazı salım oranınının 175 kat daha fazla olduğu görülüyor.

Kapitalist üretim ilişkileri, kapitalizmi iklim krizine karşı mücadelede çözümsüz hale getirmektedir. Kapitalizmin plansız ve kar odaklı üretim tarzından dolayı oluşan sera gazı salımları, bireysel önlemlerle ya da fosil yakıtlı enerji üretimi yerine yenilenebilir enerji üretimi ile dizginlenebilir değildir. Dünya, kapitalistlerin elinde yok oluşa doğru sürüklenmektedir. İklim krizine karşı mücadele tam da bu sebeple sınıfsaldır ve anti-kapitalist, anti-emperyalist mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır. İnsanlığın ve gezegenin geleceği sınıf mücadelesinin geleceğine bağlıdır. Bu durum, tüm toplumsal üretim ve tüketim tarzının, üretimin tüketim ihtiyaçlarına göre çevre dostu şekilde ele alınmasını gerektirmektedir.

Ülkemizden bir örnek, Gezi Direnişi, tam da bu sebeple, katledilmek istenilen ağaçları korumak için başlamış, ardından anti-emperyalist ve anti-kapitalist taleplerle genişlemişti. Komünist’in kapağındaki görsel insanlığın yeni bir dünya kurma mücadelesindeki üç önemli tarihsel dönemi kapsıyor: Paris Komünü, Ekim

Devrimi ve Haziran Direnişi. Elbette Haziran Direnişi henüz, dünya devrimi için diğer iki dönemle kıyaslanacak kadar tarihsel veri sunmadı. Fakat bildiğimiz odur ki dünyamız aydınlık ile karanlığın mücadelesinde son evresine girdi. Bu evrede dünyanın dört bir tarafında başlayan halk hareketlerinin bir kolu da memleketimize uzandı. Haziran günleri, devrimimizin idman ettiği günlerdi: “Zamanların en iyisiydi, zamanların en kötüsüydü, hem akıl çağıydı, hem aptallık, hem inanç devriydi, hem kuşku, aydınlık mevsimiydi, karanlık mevsimiydi, hem umut baharı, hem de umutsuzluk kışıydı, her şeyimiz vardı, hem de hiçbir şeyimiz yoktu...”

Haziran Direnişi'nin ardından o direnişte öğrenenler, yeni kuruluşlara atıldılar. Yeni kuruluşlar, tam da zamanların en iyisinde ve zamanların en kötüsünde ortaya çıkıyor. Bu dönemde, yeni dünyanın kuruluşu için iklim krizine karşı mücadele belki de yüzyılımızın yeni paradigması olacak. Yeniden kurgulanacak toplumsal yapı, kullanım değerlerinin üretimini temel almalı, insanın doğanın bir parçası olduğu bilinciyle, çevreyi ve doğayı gözetecek bir yaklaşımla planlanmalıdır. Kentler ve doğal kaynaklar iklim hareketlerine uyumlu altyapı ile hazırlanmalı, üretim ve ulaşım verimliliği yüksek, teknolojik ölçütlerle planlanmalıdır. Kentsel yapılar yurttaşların ihtiyaçlarına göre tasarlanmalı, gıda üretiminde coğrafi koşullar dikkate alınarak ürün verimliliği birinci öncelik kılınmalıdır. Gıda ve meta ihtiyaçlarında emperyalist hiyerarşi sonlandırılmalı, ulaşımda oluşan sera gazı salımları bölgesel planlama ile ortadan kaldırılmalıdır. Karayolu taşımacılığı sonlandırılmalı ve demiryolu taşımacılığına önem verilmelidir. Emperyalist yayılcılığın karşısında bölgesel barış tesis edilmeli, savunma sanayine yapılan tüm harcamalar sonlandırılmalıdır. Üretim araçlarının üzerindeki özel mülkiyet son bulmalı, toplumsal fayda odaklı ekonomik model olarak inşa edilmelidir.

“Çağımız sosyalizmin zaferinin çağıdır.”

KAYNAKÇA

Komünist Dergisi, Sayı 8, İlke Bereketli

Toplumcu Seçenek Dergisi, Sayı 1, Ümit Bayrak

Toplumcu Seçenek Dergisi, Sayı 1, Emre Kırmızıtaş

<https://ui.adsabs.harvard.edu/abs/2008NatGe...1..312Z/abstract>

TMMOB Çevre Mühendisleri Odası 10. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi -
Çevre Yönetimi, Bildiriler Kitabı.

Türkiye İşçi Partisi Programı

IPCC Raporları

Charles Dickens, İki Şehrin Hikayesi

Çürümüş Şeyler Krallığı: AKP Medyasının Ekonomi Politikği

MÜJGAN TEKİN - VİLDAN TEKİN

Bu yazı, AKP iktidarı ile birlikte oluşum sürecini tamamlayan İslami kapitalist sınıfın medyada gerçekleştirdiği dönüşüm üzerinedir. AKP, iktidara geldiği 2002 yılından bu yana adını koymadığı yeni rejime uygun yeni bir medya dizayn etmiştir. Adı konulmamış bu yeni rejimin tüm kodları İslamizasyon projesi üzerine kurulmuştur. AKP'nin *Yeni Türkiye* dediği bu projeye, AKP iktidarının ilk döneminde “daha demokratik bir Türkiye” anlamı yüklenmek istenmiştir. AKP iktidara geldiği günden bu yana “sermayenin çıkarları açısından gerekli olan her türlü manevrayı herhangi bir ideolojik sıkıntı yaşamadan gerçekleştirebilmiştir. (...) Bu durum kapitalistler için, bir yandan neoliberalizmin her türlü nimetlerinden yararlanmayı, bir yandan dini baskı ile pasifize edilmiş bir işçi sınıfı ile muhatap olmayı sağlamıştır.” (Öztürk, 2014, s. 249-250). AKP, çıkarları gereği olup biten her türlü zora, tektipleştirmeye sessiz kalmayı seçen ülkenin hâkim kapitalist kesimleri ile birlikte *Yeni Türkiye* projesini, yani adını henüz koymadığı yeni rejimi yeşertip büyütürken İslami kapitalist sınıf her alanda olduğu gibi medya sektöründe de hızla büyümüştür. Bu büyüme kendiliğinden, aniden oluvermemiştir. Medyada İslami kapitalist sınıfın hızla büyümesinin arkasında tarihsel

AKP'nin iktidara geldiği tarihlerde Türkiye toplumunun içinden geçtiği süreç ise AKP'nin eski elitlere karşı mevzi savaşlarını kazanmasına yardımcı olmuştur. Siyasal İslam'ın giderek daha da araçsallaştığı bu dönemde neoliberalizmin toplum üstündeki yıkıcı etkileri (yoksulluk, umutsuzluk, güvencesizlik vb.) tevekkül ile giderilmeye çalışılmıştır.

bir süreç yatmaktadır. Ancak çalışmanın hemen başında belirtmek gerekir ki AKP öncesi de AKP'den sonra da anaakım medyanın içeriği bütünüyle ideolojik olmuştur. Bu nedenle de AKP öncesinde de medyanın sahiplik yapısı ve o sahiplik yapısı altındaki üretimlerin sistematığı kapitalizm ile uyumludur. AKP'den sonra da bu uyum değişmemiştir.

Medya çalışmalarında, medyayı anlamak için birden çok yaklaşım mevcuttur. Mike Wayne'e göre; "Dünyayı anlamak için tercih ettiğimiz metotlar dünyanın değişimi üzerinde bir etkiye sahip olduğundan, hangi araçlara ve nasıl başvurulacağı kaçınılmaz olarak politik sorulardır" (2009 s.18). Wayne'den yola çıkarak "AKP'nin medya politikalarını anlayabilmek için bu yazının tercih ettiği metot nedir?" sorusuna verilecek cevap eleştirel ekonomi politik bir yaklaşım olacaktır. Yazının kısıtlılıklarından dolayı kısaca değinmek gerekirse eleştirel ekonomi politik; ekonomik örgütlenmeyle siyasal, toplumsal ve kültürel yaşam arasındaki etkileşimle ilgilenen bir metottur. Kısacası ekonomi politik, bütünlüğe ilgilendirir. Bu yazıda da AKP iktidarının kurmak istediği yeni rejimin,

yani yeni tarihsel blokun¹ kurulma sürecine bütünsel bir bakış açısı ile yaklaşılacaktır. AKP döneminde medyanın mülkiyetinin nasıl el değiştirdiğine, bu el değiştirme sonucunda daha önce de sermaye ile uzlaşan anaakım medyanın nasıl sadece tek bir partinin propaganda aracına dönüştürüldüğüne, yeni medya diye adlandırılan AKP medyasının kendini nasıl meşrulaştırdığına ve sonuç kısmında “AKP medyasına karşı nasıl bir medya?” sorusuna bakmaya çalışılacaktır.

İslami hareketin burjuvalaşması ve kitle iletişim araçlarında mevzi kazanması: 2002-2008 dönemi

Türkiye; ulus-devlet ve devletçi anlayışla kurulmuş ve tarih içerisinde bir takım ekonomik ve siyasal süreçleri yaşamıştır. İdeolojisini de bu hegemonyaya göre şekillendiren bir sistemde varlığını devam ettirmiştir. Bu durumda da devlet, gücünün kırılma noktalarında, silahlı gücünü göstererek müdahale etmekten çekinmemiştir. Temeldeki ideolojik görüş, uzun vadede çok değişmeden varlığını sürdürmüştür. Fakat özellikle AKP iktidarı ile birlikte ABD'nin yeşil kuşak projesiyle Türk-İslam sentezi destekli ideoloji medyada da güç kazanmıştır. Bu durum ise asker temelli ulusalcı hegemonya ile siyasal İslamcı hegemonya arasında ciddi bir güç mücadelesi başlatmıştır. Bu mücadelede AKP'nin ilk dönemi mevzi kazanma stratejisi ile geçmiştir.

1980'lerden günümüze Türkiye'de medya; hem ekonomik bir sektör olarak ciddi bir büyüme kat etmiştir hem de medyanın politik mücadeledeki rolü artmıştır. Bu nedenle de medyada hakimiyet kurma üstüne savaşların en şiddetlisi AKP döneminde yaşanmıştır. Ancak henüz yazının başında belirtmek gerekir ki “ister milliyetçi-militarist yönü ister otoriter muhafazakâr karakteri öne çıkmış olsun, neoliberalizme ve piyasacı değerlere

1 Gramsci'ye ait olan bu kavram “doğa ile düşünce (yapı ile üstyapı) arasındaki birlik, karşıtlıklar ve farklılıklar arasındaki birliktir.”, “Gramsci, bu kavram aracılığıyla kökeni Marx'ın yapıtlarında bulunan yapı-üstyapı metaforunu mekanik-nedenselci olmayan bir bağlama yerleştirmeyi hedefler.” (Yetiş, 2009, s.137).

bağlılık Türkiye’de anaakım medyanın değişmez yörüngesini teşkil eder” (Aydın, 2015, s.15). Bu anlamıyla muhafazakârlaşan medyanın neoliberalizmden bir kopuş olmadığı, aksine neoliberalizmi besleyen ve neoliberalizmden beslenen çift taraflı bir ortaklık olduğu söylenebilir.

Türkiye’de basının geleneksel, aile işletmesi şeklindeki sahiplik yapısı altmışlı yıllarla birlikte yerini medya holdinglerine bırakmıştır. Holdinglerin medyaya girişleriyle yeni bir dönem başlamıştır. Holdingleşme, medyanın artık büyük bir bilgi gediği oluşturduğu yeni çağın başlangıcı olmuştur. Ve kapitalizmin doğası gereği krizler yarattığı ve bu krizlerin kaçınılmaz sonunun savaşlar olarak karşımıza çıktığı bir çağda, politikanın şiddet aracılığıyla uygulanmasından önceki aşaması, egemen güçlerin hakimiyetinin medya aracılığı ile yeniden yapılandırılmasından geçmektedir. İktidarı ele geçirmenin yolu, televizyona el koyup onu iktidarın şubesi haline getirerek haberleri denetim altına alma olanağını yakalamaktan ve kamuoyunu yönlendirmekten geçmektedir (Ramonet, 2000, s. 101).

12 Eylül Darbesi ile gelen depolitizasyon sürecinde holdingleşen basın, görevine uygun bir şekilde haberlerin siyasal-toplumsal-ekonomik bağlamından koparılarak verilmesine, içerik üretiminin münferit olaylar ve kişisel felaketler şeklinde düzenlenmesine sebep olmuştur. Bu süreç içerisinde ise İslami hareket daha radikal bir eğilim içerisindedir ve medyadaki varlığı daha sınırlı bir alanda kalmıştır. Ancak darbe sonrası Marksist solun yenilgisi, RP’nin (Refah Partisi) solun “adil düzen” gibi belli başlı söylemlerini kullanarak ve düzenli olarak yoksulluk yardımları dağıtarak 1990’larda alt sınıflara hâkim olmasına neden olmuştur. 28 Şubat sürecinin ardından Anayasa Mahkemesi tarafından laikliğe karşı faaliyette bulunduğu gerekçesiyle kapatılan RP, çok geçmeden FP (Fazilet Partisi) olarak yeniden ortaya çıkmıştır.

Siyasetteki bu değişimlerin yanı sıra İslamcı burjuvazinin de ihtiyaçları küreselleşme ile birlikte hızla değişim göstermiştir. 1970’lerde yeterli sermaye birikimine sahip olmayan, henüz fi-

nans kapitale dönüşmemiş İslamcı burjuvazi, Erbakan'ın "kasabalardaki küçük iş adamlarının yararına devlet güdümünde bir sanayileşmeyi hedefleyen, sermaye birikimini coğrafi olarak yayacak ve iktisadi yoğunlaşma eğilimlerini geri çevirecek tedbirler içeren politikasını desteklemekte bir beis görmez. Ancak 1990'ların sonunda dünya ekonomisi ve uluslararası sermaye ile bütünleşen İslamcı burjuvazi, Erbakan'ın bu politikalarını arkaik bularak genç ve dinamik bir lider aramaya başlar" (Gürel, 2013, ss.44-45). Bu yeni lider arayışında en uygun isim ise Recep Tayyip Erdoğan'dır. Çünkü Erdoğan "hem iktidara gelmek için zorunlu olan varoşların desteğini almaya yetecek deneyim ve karizmaya sahiptir hem de İslamcı sermayenin yeni ihtiyaçlarını (kendi iş adamlığı deneyiminin de katkısıyla) iyi kavramıştır" (Gürel, 2013, s. 45). Böylece 2001 yılında kurulan Erdoğan'ın Adalet ve Kalkınma Partisi, 3 Kasım 2002 seçimlerinde yüzde 34 oy oranı ile tek başına iktidar olmayı başarmıştır. Kurulduğu tarihten itibaren tek başına iktidar olan AKP, 'İslamcı burjuvazinin proletarya üzerinde hegemonya kurarak laik burjuvaziye meydan okuyup iktidara yürüdüğü ve bu sayede devleti ve toplumu dönüştürmede epey mesafe aldığı başarılı bir örnek olarak İslamcı hareketlerin tarihinde özel bir yer edinmiştir" (Gürel, 2013, s. 47).

AKP'nin iktidara geliş süreci, İslamcı hareketin burjuvalaşma eğilimin arttığı süreçte denk gelmektedir. İslamcı sermayenin Erbakan'dan umudunu kestiği bir dönemde AKP, İslamcı sermayeye aradığı vaatleri vermiştir. İslamcı sermaye böylece AKP ile birlikte egemen hâkim sınıf olmaya adım atmıştır.

İslami hareketin gömlek değiştirdiği AKP'nin ilk dönemi, yani 2002 ve 2008 yıllarının hemen öncesinde Türkiye'nin içinden geçtiği süreci iyi okumak gerekmektedir. Karşı hegemonya kurma stratejisi ile iktidara gelen AKP'yi iktidara getiren, daha sonra kullanışlılığı anlaşılan ve süreklileştirilen "mağduriyet" süreci de unutulmamalıdır. 28 Şubat kararları, Millî Görüş partilerinin (Milli Nizam Partisi, Milli Selamet Partisi, Fazilet Partisi, Refah Partisi) kapatılması, Erdoğan'ın okuduğu bir şiir nedeniyle hapis yatması, AKP'nin liberallerce desteklenmesine sebep olmuştur.

AKP'nin bu ilk dönemi “mevzi savaşlarını” kapsayan bir süreçtir. Bu süreçte AKP manevra savaşları yerine, karşı hegemonya oluşturarak mevzileri birer birer kazanma yöntemini uygulamıştır. AKP, mevzi savaşı yürüttüğü ilk dönemde aynı zamanda devletin üstyapılarına karşı da pasif devrim gerçekleştirmiştir. Joshua D. Hendrick'e (2013, s. 338-340) göre pasif devrim; “aşama aşama gelişip, var olan politik düzeni yıkmaksızın oluşan dönüşümsel toplumsal değişimi” anlatan bir kavramdır. “Pasif devrim, aykırı, ‘madun’ toplumsal grupların toplumun ‘üstyapısının’ üretildiği merkezleri içeren kurumlar hiyerarşisinin (yani eğitim sistemi, sanat ve kültür, medya vb.) içinde sabırla ilerlemeleri durumunda ortaya çıkar.” Pasif devrimci sınıflar/gruplar toplumsal ve siyasi kurumlar içinde önderleri kendi ideolojilerinin hegemonyasını oluşturacak meşruluğu kazanıncaya kadar ‘mevzi savaşı’ başlatırlar. Türkiye’de bu mevzi savaşı şu şekilde gerçekleşmiştir: AKP; mecliste, cumhurbaşkanlığında ve devlet bürokrasisi içinde siyasi cepheyi harekete geçirirken, Gülen Hareketi de eğitim, iş dünyası, medya ve halka ilişkiler alanları gibi üstyapı kurumlarında ‘sivil harekete’ önderlik etmiştir. Joshua D. Hendrick’in de belirttiği gibi bu mevzi savaşı “hâkim ve madun sınıflar arasındaki bir sınıf mücadelesi olmayıp, eski ve yeni elitlerin sınıf içi savaşıdır.” Medyada gerçekleşen dönüşüm de bu sınıf içi savaşın bir parçasıdır.

AKP'nin iktidara geldiği tarihlerde Türkiye toplumunun içinden geçtiği süreç ise AKP'nin eski elitlere karşı mevzi savaşlarını kazanmasına yardımcı olmuştur. Siyasal İslam'ın giderek daha da araçsallaştığı bu dönemde neoliberalizmin toplum üstündeki yıkıcı etkileri (yoksulluk, umutsuzluk, güvencesizlik vb.) tevekkül ile giderilmeye çalışılmıştır. Hayırseverlik adı altında kitlelerin ekonomik sıkıntılarını süreklileştiren yeni tip bir “sosyal yardım” mekanizması oluşturulmuştur. Kent yoksulları, AKP'nin neoliberalizm ve İslam'ı sentezleyen yeni rejimine geçişteki mevzi kazanma hamlelerine rıza göstermiştir. RP iktidarı ile başlayan bu hamleler AKP iktidarının ilk döneminde daha da güçlenmiştir. Bu anlamda İslami burjuvazinin neoliberal politikalara çok şey borçlu olduğu görülmektedir. Sungur Savran'a göre, AKP'ye bu

dönemde mevzi kazandıran; Erbakan'ı devirmiş ABD, TÜSİAD ve TSK ittifakını parçalaması ve yerine MÜSİAD, TUSKON ve ASKON gibi İslami sermayenin hâkim olduğu yeni ittifakları güçlendirmesidir. Böylece AKP eski tarihsel blokun burjuvası yerine kendi tarihsel bloğunun burjuvasını büyötmeye başlamıştır.

AKP, 2002-2008 yılları arasında karşı hegemonyasını kurarken elbette ki medyanın gücünün de farkında olmuştur. AKP iktidara geldiğinde, altı büyük medya grubu medyaya hakimdir. Bunlar sırasıyla; Aydın Doğan'ın sahibi olduğu Doğan Medya Grubu, Dinç Bilgin'in Merkez Grubu, Mehmet Emin Karamehmet ve ailesinin Çukurova Medya Grubu, Enver Ören ve ailesine ait İh-las Grubu, Uzan ailesinin Star Grubu ve Ferit Şahenk'in Doğuş Medya Grubu'dur. AKP'nin ilk döneminde Doğan ve Merkez grupları, siyasi gündemi en çok belirleyen medya kolu olan yazılı basına da büyük ölçüde hakimdir. Ancak AKP ve Gülen Hareketi, iktidara gelmeden önce mevzi savaşları için medyanın dönüştürülmesinin ne kadar önemli olduğunu daha 90'lı yıllarda keşfetmiştir. Gülen'in ilk kuşak öğrencilerinden biri, hareketin medyaya ilgisinin başlamasını, camilerde vaazları dinlemeye gelen insanların giderek çoğalması sonucu herkesin Fethullah Gülen'i duymasının imkansızlaşmasından ve insanları doğru bir şekilde bilgilendirmek gerekliliği adına daha genel bir ortama ihtiyaç duyulmasından sonra nasıl bir yol izlediklerini anlatmıştır.

Bu ihtiyaçtan sonra 1990'ların ortasında bizzat Gülen'in isteği üzerine bir grup genç Amerika'da bir gazetecilik okuluna gitmiştir. Gülen Hareketi üyesi bu gençler 2001 yılında Türkiye'ye dönmüş ve Zaman gazetesinin 'yeniden doğuşu' diye tanımladıkları bir yeniden yapılanma sürecini başlatmışlardır. Zaman'ın yeniden doğuşunu gerçekleştiren bu grup, 1990'ların başlarında İstanbul'daki üniversite dönemlerinde Gülen Hareketi ışık evinde bir araya gelmişler ve "Zaman Araştırma Grubu'nu kurarak, daha sonra Zaman gazetesinde basılacak olan haberleri, raporları ve fikirleri" toplamışlardır. Feza Gazeteciliğın yönetici grubunda yer alan bu kişiler, "hareketin yenilenmiş sunumunun mimarları" olarak tanımlanmışlardır. Feza gazetecilerine göre, Zaman ve

hareketin diğer medya organları, Türkiye'nin diğer haber kaynaklarından "daha liberal" ve "daha fazla demokrasi destekçisi"dir. Çünkü, kamuoyunu kendi yanlarına çekebilmek için girdikleri bu söylem savaşında ancak küresel izleyici kitlesine hitap ederek kazançlı çıkacaklarını düşünmektedirler (Heindrick, 2013, s. 371-373). Gülen Hareketi işbirliği ile AKP'nin medyada mevzi kazandığı 2002-2008 tarihleri arasında, toplumsal olarak muhafazakâr, iktisadi açıdan liberal dünya görüşü ile Türkiye ekonomi politikasında Müslümanların payını artırmayı hedefleyen bir 'kapitalist Türk-İslam ahlakı' yaratılmıştır.

Anaakım medya, AKP'nin iktidara geldiği dönemde AKP'ye karşı muhalif bir yayın anlayışına hakimdir. Ancak belirtmek gerekir ki bu muhalefet, sermayenin yeşil kuşağın eline geçmesi endişesinden kaynaklı bir muhalefet biçimidir. AKP, 2001 krizinden dolayı bir grup sermayedarın piyasayı terk ettiği bir dönemde iktidar olmanın avantajlarını sonuna kadar değerlendirmiştir. Kapitalizmin kaçınılmaz krizlerinden birinin yaşandığı dönemde, kırılğan bankacılık sistemini güvenli hale getirme amacı ile ön plana çıkartılan TMSF, AKP'nin ilk döneminde medyayı dönüştürmek için bir el koyma aracı haline dönüştürülmüştür ki AKP bunu daha sonra üçüncü döneminde de yeniden kullanmaya başlayacaktır. AKP'nin ilk döneminde, TMSF aracılığı ile el konulan medya kuruluşlarına hükümete bağlı yöneticiler atanmıştır. Burada medya mülkiyetinin önemine dair yeniden bir parantez açmak gerekmektedir. Medya sektöründe mülkiyet ilişkileri; sınıf eşitsizliğinin ve hâkim ideolojinin meşrulaştırılmasında içerik üretici rolü nedeniyle büyük bir önem arz etmektedir. Medya patronları; medyadaki üretim süreçleri ve medya içerikleri üzerinde doğrudan ve dolaylı bir kontrole sahiptir. Yani medya sermayesi ve üretimi sağlayan emek arasında kapitalist bir ilişki söz konusudur. AKP, mevzi kazanma mücadelesinde bu nedenle medya mülkiyetini dönüştürmenin zorunluluğunun farkında olmuştur. İktidara gelir gelmez TMSF aracılığı ile anaakım medyanın sahiplik yapısını dönüştürme hamlesine başlamıştır. AKP, Genç Parti'nin genel başkanı Cem Uzan'ı siyaset sahnesinden silme hamlesini,

kendi varlığının devamı için zorunlu bir hamle olarak görmüştür. 2002 seçimlerinde, kurulmasının üzerinden henüz üç ay geçmesine rağmen yüzde 7,25 oranında oy alan Genç Parti'nin genel başkanı Cem Uzan'a ait olan şirketlere el koyan TMSF, Star gazetesini Kıbrıslı iş adamı Ali Özmen Safa'ya satmış, Safa da bir süre sonra gazeteyi AKP'li iş adamı Ethem Sancak'a devretmiştir. Bu, AKP'nin medyadaki birinci büyük operasyonudur.

AKP'nin medyadaki ikinci büyük operasyonu ise Türkiye medyası için bir dönüm noktası niteliğindedir. 2007 yılında, Ciner Holding'e ait olan Merkez Medya Grubu'na, şirketin bir önceki sahibi Dinç Bilgin'in sunduğu bir belge gerekçe gösterilerek TMSF tarafından el konulmuştur. Bu el konulma hem Türkiye medya tarihi açısından hem de Türkiye'de yaşanacak hukuk ihlallerinin ilk sinyali olma açısından son derece önemlidir. Çünkü Turgay Ciner, Dinç Bilgin ile arasındaki sözleşmenin ortadan kalktığını mahkeme kararı ile ispat etmesine rağmen TMSF, ATV-Sabah'ı Ciner'e iade etmemiştir (Adaklı, 2009, s. 580). ATV ve Sabah'ın yeni sahibini bulması için gerçekleştirilen ihale ise Türkiye'de bundan sonra ihalelerin nasıl gerçekleşeceğinin ilk mesajı niteliğindedir. İhaleye bir tek Çalık Grubu katılmış ve hatırlanacağı üzere; iki büyük kamu bankası Çalık Grubu'na 750 milyon dolar kredi vermiştir. Çalık Holding'in Genel Müdürü ise bilindiği gibi daha sonra Ekonomi Bakanlığı'na kadar yükselecek, şimdi ise kendisinden haber alınamayan damat Berat Albayrak'tır.

AKP mevzi kazanma sürecinde; bir yandan TMSF aracılığı ile medyayı dönüştürürken bir yandan da 90'lı yıllarda Cemaat desteği ile yurtdışına medya eğitime gidenlerden kurduğu kadrolarla İslami burjuvaziye medya endüstrisinde yatırım imkanları yaratmıştır. TVNET, Ülke TV, 24 TV bu medya kuruluşları arasında yer almaktadır. Tek başına bir çalışmanın araştırma konusu olabilecek Taraf Gazetesi'nin yayın hayatına başlaması ise kazandığı mevziden sonra AKP'nin artık ikinci hamlesi olan medyayı zapturapt atına alma sürecine geçişin ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Taraf Gazetesi, 2007 yılında "Düşünmek taraf olmaktadır" mottosu ile ulusal günlük gazete olarak yayın hayatına başlamış-

tır. Taraf'ın yayın hayatına başladığı tarihin zamanlaması oldukça önemlidir. O dönem bedava dağıtılan Zaman Gazetesi ile birlikte Taraf'a biçilen rol; Türkiye'de yaşanacak politik dönüşümün kara propagandasını gerçekleştirme rolüdür. Medya aracılığı ile delil yaratma ve bu süreçte hukuka müdahale etme döneminin başlangıcı açısından Taraf'ın kuruluşu da AKP dönemi medyasının milatlarından biridir. Ergenekon ve Balyoz gibi davalarda sanıkların ve avukatlarının bile göremediği iddianameler; Zaman, Taraf ve Bugün gibi gazetelerde haber adı altında manşetlerde yer almıştır. Taraf Gazetesi, misyon gazeteciliğinin en çarpıcı örneklerinden biridir. Taraf'ın birçok skandal haberi medya tarihine geçmiştir. Bu bir başka yazının konusudur ama en azından Taraf'ın, NTV'nin içinin boşaltılması sürecine katkısını burada hatırlamak gerekir. Bu iddia kısaca, BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu'nun helikopterin NTV televizyon kanalı içinden yapılan telefon görüşmeleri ile düştüğü iddiasıdır. Bu deli saçması iddia, bugün bakıldığında NTV'yi ve sahibi Ferit Şahenk'i hizaya getirme operasyonu olarak görülmektedir.

AKP'nin mevzi kazandığı 2002-2008 yılları arasında medyada yaşanan diğer bir el değiştirme operasyonu ise AKP ve Cemaate karşı muhalif yayın yapan Kanaltürk'te gerçekleşmiştir. Tuncay Özkan'ın sahibi ve kurucusu olduğu Kanaltürk ve bağlı bütün yan kuruluşları, Bugün gazetesinin sahibi Akın İpek'e 25 milyon dolar karşılığında satılmak zorunda kalmıştır. 2008 yılında gerçekleşen bu satış, AKP'nin altı yıl boyunca verdiği mevzi kazanma savaşının son hamlesi kabul edilebilir. İpek'e geçen Kanaltürk, hızla Balyoz ve Casusluk davalarının bir numaralı savunucusu haline dönüşerek tüm yayıncılık anlayışını bu davaların haklılığını ispatlamak üzerine kurmuştur.

AKP iktidarı medyada da yeni bir İslami burjuvazi yaratırken eski anaakım medya, 2008'e kadar AKP ile mevzi çatışmasına devam etmiştir. Ancak 2008 yılında, devleti kontrol etme gücü AKP'ye geçince kendi sermayelerinin devamlılığı için AKP'nin saflarında yer alma zorunluklarını fark etmiştir. Bu dönemde AKP yerleşik tarihsel blok karşısında giriştiği mücadeleyi kazanarak yeni bir

tarihsel blok kurma yolunda mevzileri kazanmıştır. Kurulmakta olan bu blok; neoliberal siyasal İslam blokudur. Bundan sonrasında ise bu bloğun varlığını sürdürmesi için anaakım medyanın, topyekûn parti yayın organına dönüştürülme sürecine geçilmiştir.

Anaakım medyanın AKP medyasına dönüşümü: 2008-2013 dönemi

AKP, ilk döneminde medyada İslami sermaye hakimiyetini güçlendirme stratejisini uyguladıktan sonra, ikinci dönemde daha saldırgan bir tutum içine girmiştir. Bu dönem, tutuklamalar, işten çıkarmalar, eski tarihsel blokun medya patronlarına ağır vergi yaptırımları ile tarihe geçmiştir. Hâkim sınıfın kendi içindeki mücadeleden galip çıkan AKP, bu yeni döneminde çok daha cüretkâr olmuştur. Artık Aydın Doğan, Ferit Şahenk, Dinç Bilgin, Turgay Ciner burjuvazisi karşısında Ahmet Çalık, Ethem Sancak, Akın İpek, Fettah Tamince gibi yeni İslami burjuva medya patronları var edilmiştir.

Ergenekon sürecinde, (liberal) hukuk devletinin asgari gereklilikleri dahi medya aracılığıyla ihlal edilmiştir. 2008'de Cumhuriyet gazetesinden önce Mustafa Balbay, sonra İlhan Selçuk gözaltına alınmıştır. Ardından ise gözaltı ve tutuklamalar hız kazanmıştır. 2010'da TSK'ya açılan ikinci dava, Balyoz Davası ile hukukun tahakküm altına alınma süreci hızlanmıştır. Taraf gazetesinin manşeti ve gazete yazarlarından Mehmet Baransu'nun ortaya koyduğu bir bavul dolusu belgeyle 2010 yılında başlayan Balyoz Davası, AKP ve Cemaat birlikteliğinin medyada üretilen içerikleri, hukuksuz ele geçirmek adına kullanmaya devam edeceğinin önemli göstergelerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Balyoz Davası boyunca İslami sermayeye ait medya organlarında üretilen haberler "iddia makamının basın bildirimleri" niteliğindedir. Bu süreçte sadece medyanın kendisi dönüşmemiştir, aynı zamanda medya Türkiye toplumunun politik sürecinin dönüştürülmesinde de en önemli aygıtlardan biri haline gelmiştir. Hedefe aldığı muhalif parti, kişi, kurum ve kuruluşları yıpratıp ortadan kaldırmayı başarı ile yürü-

ten neoliberal siyasal İslamcı medya, 2010 referandum seçimlerinden önce AKP'nin parti yayın organı olma görevini yürütmüştür.

2010 referandumu öncesi AKP'ye yer yer muhalif duran, o tarihe kadar Türkiye'nin en büyük medya holdingi Doğan Medya, 2009 yılında toplamda beş milyar liralık bir vergi cezasına çarptırılmıştır. AKP ile ilişkilendirilen yolsuzluk haberleri bu büyük cezada etkili olmuştur ancak bu gözdağının önemli bir nedeni de yaklaşan 2010 referandumu ile birlikte referandum sonrası Doğan Grubu'nu batırmaktır. En nihayetinde AKP bu hedefine ulaşmıştır. Vergi cezasının ardından Doğan Medya'da yolsuzluk haberleri aniden kesilmiştir. Sadece haberlerin kesilmesi ile de kalmamış Doğan Medya bünyesine, Erdoğan'ın eski basın danışmanı gibi isimler hızla dahil edilmeye başlanmıştır. Fakat Doğan Medya'yı attığı bu adımlar da kurtaramamıştır. Erdoğan, mitinglerinde Aydın Doğan'a daha sert ifadelerle yüklenmiş ve iktidarına açıktan destek olmasını istemiştir. Doğan Medya bu baskılar karşısında 2011 yılında önemli bir küçülme kararı ile Milliyet ve Vatan'ı, Yıldırım Demirören ve Ali Karacan ortaklığında kurulan DK Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş.'ye satmıştır. Aynı yıl Star Tv de Ferit Şahenk'e ait Doğu Grubu'na 327 milyon karşılığında devredilmiştir.

AKP, bu süreçte sadece eskinin anaakımı yerine İslami sermayeye ait bir anaakım medya yaratmaya çalışmamıştır. 2007 seçimi ile birlikte Türkiye liberallerinin de desteğini arkasına alarak 2010 Anayasa değişikliği referandum sürecini başlatan Erdoğan ve AKP, bu tarihten itibaren TRT ve AA'yı (Anadolu Ajansı) kendi propaganda aygıtına dönüştürme sürecini de hızlandırmıştır. 2009 yılında TRT ile birlikte AA ve Basın Yayın Enformasyon ve Vakıflar Genel Müdürlüğü, dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç'a bağlanmıştır. Bu tarihten itibaren TRT'de yaşanan kadrolaşma süreci eş zamanlı olarak AA'da da kendisini göstermiştir. AA genel müdürü Mehmet Güler'e görevi bırakıldıktan sonra Hilmi Bengi, Ağustos 2011'e kadar vekaleten ajansı yönetmiş ve yerini Meclis Başkanlığı döneminde Bülent Arınç'ın danışmanı olan Kemal Öztürk'e devretmiştir.

Öztürk'ün yönetimi devralmasının ardından ilk iş olarak Türkiye Gazeteciler Sendikası kurumdan tasfiye edilmiş ve yerine yeni bir sendika (Medya-İş) kurulmuştur (Dağıstanlı, 2014, s. 68). Kemal Öztürk'ün bir başka icraatı da AA'ya personel alımı sınavlarından vazgeçerek yeni bir sistem kurması olmuştur. Bu sisteme göre AA'da çalışabilmek için önce Haber Akademisi isimli kursa belli bir ücret karşılığında kayıt yaptırmak gerekmektedir. Kurs sonunda başarılı bulunan isimler AA'da kadrolu olarak göreve başlamaktadır (Dağıstanlı, 2014, s. 70). Böylece tasfiyelerin ardından sınavsız bir şekilde işe alımlarla AA'nın AKP'nin yayın organına dönüştürülmesi hızlandırılmıştır. TRT ve AA'nın 2010 Anayasa referandumuna giderken açıktan "Evet" propagandası yapması, bu iki kurumun da AKP'nin parti organına dönüştüğünü ortaya koymuştur. TRT ve yeni merkez medya yani İslamcı burjuva medya, 2010 referandumunda "Evet" kampanyasının en etkili araçlarından biri olarak kullanılmıştır. Ekonomiden siyasete tüm alanlarda Türkiye'nin geleceği, dönüştürülen medya aracılığı ile "Evet" koşuluna bağlamıştır.

Referandumun ardından, vergi cezaları ile iyice sindirilen eski tarihsel blokun medya patronlarına tehditler artmıştır. Referandum öncesi Erdoğan, gazete patronlarına bundan sonrasında ne yapmaları gerektiğini dolaylı yoldan şu sözlerle söylemiştir: "Köşe yazarları her istediğini yazamaz. Patron gerekirse kusura bakma sana burada yer yok demelidir..." (medyadarad.com, 2011). Yine bu süreçte miting meydanlarında gazeteciler, köşe yazarları hedef gösterilmeye başlanmıştır. Eskinin anaakım medya patronlarına "tasfiye edilecekler" listeleri gönderilmiştir. Bu süreç içerisinde birçok gazeteci ya işten çıkartılmış ya da uzun yıllardır çalıştıkları medya kuruluşlarından kendi istekleri ile ayrılmaya zorlanmıştır. AKP tarafından medya dönüştürülürken bir yandan da isimlerini daha önce duymadığımız bazı "gazeteciler" bir anda giden gazetecilerin yerini almaya başlamıştır. Mehmet Baransu, Rasim Ozan Kütahyalı, Nagehan Alçı, Cem Küçük gibi isimler AKP'nin kanaanat önderleri olarak palazlandırılmıştır.

2011'e gelindiğinde ise Balyoz Davası süresince başta Taraf olmak üzere yeni neoliberal İslamcı medyanın ürettiği haberler ile askeri vesayeti sorgulayan haberler yapan gazeteciler, olmayan delillerle tutuklanmıştır. Aynı yıl 30'u aşkın gazeteci, yapılan operasyonlarla gözaltına alınmıştır. Birçok gazeteci gizli tanıklara dayanarak açılan KCK davasından tutuklanmıştır. Kayıtlara göre 2011'e cezaevinde 39 gazeteci ile giren Türkiye, seneyi hapisanelerde 93 gazeteci ile kapatmıştır (Abay, 2011, s. 93). Ancak tutuklanan gazetecilerin büyük bir kısmı Kürt gazeteciler olduğundan eskinin tarihsel blokuna ait medya, milliyetçi refleksleri ile gazeteci tutuklamalarını görmezden gelmeyi seçmiştir. Böylesi bir süreçte AKP üçüncü dönemine yeniden seçilerek girmiştir.

AKP'nin medyayı zapt ettiği bu dönemde Türkiye medyası, tarihinin en karanlık sansür örneklerinden birini de yaşamıştır. 28 Aralık 2011'de Roboski'de, 34 Kürt yurttaş savaş uçaklarıyla bombalandıktan sonra televizyon kanalları 12 saat boyunca olanları ekranlarına taşımamıştır. Günümüzde artık çok önemli haberlerin medya tarafından görmezden gelinmesi ya da saatlerce haber yapılmaması, 2011 tarihindeki kadar yadırgatıcı gelmemektedir. Çünkü bu durum yeni anaakımın sıkça başvurduğu bir sansür yöntemi haline gelmiştir. Türkiye medyası, AKP'nin son dönemine; tehditler, iddianame niteliğindeki haberler, gazeteci tutuklamaları ve ağır sansür ile girmiştir.

Siyasal İslamcı burjuvazi arasında şiddetlenen iç çekişmeler ve medya

İktidarının ilk döneminde cemaatle birlikte eski tarihsel bloku zayıflatarak mevzi kazanan AKP, 2008-2013 tarihleri arasında ise eskinin anaakım medyasını; vergi cezaları, batırma tehditleri ile zapturapt altına almayı başarmıştır. Ancak buna rağmen AKP, 2013 yılından itibaren hegemonya krizlerini peş peşe yaşamıştır ve yaşamaya da devam etmektedir. 2013 Gezi direnişi, AKP iktidarının o tarihe kadar derinleştirdiği toplumsal çelişkileri görünür kılmıştır. İktidarın kullandığı şiddet sonucu milyonların katılımı ile büyüyen Gezi direnişi karşısında, AKP ile dönüşen yeni ana-

kım medya ortak bir tavır sergilemiştir. Bu ortak tavra göre Gezi direnişi; “Türkiye’nin büyümesini istemeyen dış mihrakların oyunudur” ve arkasında ise George Soros ile ona bağlı olan Açık Toplum Vakfı ve onun desteklediği iddia edilen Sırbistan gençlik hareketi Otpor vardır. Yine eylemler sırasında Kabataş’ta türbanlı bir kadının ve 6 aylık bebeğinin; elleri zincirli, deri eldivenli bir grup eylemcinin saldırısına uğraması iddiası ve bu iddiayı ortaya atan kadın ile yapılan röportajlar, o anın olmayan görüntülerini gören gazeteciler, Türkiye’de medyanın dönüşüm sürecini gözler önüne sermiştir.

Gezi direnişi sırasında ilk sinyallerini veren AKP ve Cemaat medyası arasındaki yarık 17-25 Aralık 2013 yolsuzluk operasyonu sürecinde iyice büyümüştür. Neoliberal İslamcı medya açısından önemli kırılma anlarından birisi de 17 Aralık Yolsuzluk ve Rüşvet Operasyonu sonrasında yaşanan süreçtir. 17 Aralık’ta başlatılan bu operasyon Fethullah Gülen ve AKP’nin açık bir savaşa giriştiğinin ilk büyük göstergesidir. Bu süreçte Zaman gazetesi başta olmak üzere cemaatin yayın organlarına polis baskınları yapılmış ve yönetimlerine kayyum atanmıştır. Hareket, “Fethullah Gülen Terör Örgütü” (FETÖ) adı altında yargı konusu olurken bu medya gruplarında çalışan pek çok yönetici yurt dışına kaçmıştır. İktidar blokundaki güç savaşında Fethullah Gülen Cemaati’nin kontrolündeki medya ile Recep Tayyip Erdoğan kontrolündeki medya, kıyasıya çatışan iki kutbu oluşturur hale gelmiştir.

İktisatçı-yazar Mustafa Sönmez’e (2014, s. 101) göre yerel seçimlerin ve Cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılacağı 2014 yılında, Türkiye’de medyanın beşe ayrılacak biçimde şekillenmeye başladığını söylemek mümkündür. AKP iktidarı medyası: Star, Yeni Şafak, Akşam, Sabah, Türkiye gurupları, grup televizyon ve radyo kanalları; ayrıca TRT ve AA kamusal medyaları... Cemaat medyası: Zaman, Bugün gazeteleri ve bağlı televizyon radyo kanalları... İktidara yakın duran, biat etmiş; Doğuş (NTV), Ciner (Habertürk), Demirören (Milliyet-Vatan) grupları... AKP iktidarına yer yer direnen ve niceliksel olarak en büyük medya grubu Doğan (Hürriyet, Posta ve bağlı tv kanalları) ve AKP iktidarına

Anaakım medya, AKP'nin iktidara geldiği dönemde AKP'ye karşı muhalif bir yayın anlayışına hakimdir. Ancak belirtmek gerekir ki bu muhalefet, sermayenin yeşil kuşağın eline geçmesi endişesinden kaynaklı bir muhalefet biçimidir.

muhalif irili ufaklı medya (Sözcü, Cumhuriyet, Yurt, Birgün, Sol, Evrensel, Özgür Gündem gazeteleri ve birkaç tv kanalı).

15 Temmuz 2016'da gerçekleşen darbe girişimi sonrasında ise Türkiye'de medya ve gazetecilik tamamen bertaraf edilmiştir. Ayan'a göre (2019, s. 208) 20 Temmuz 2016 yılında ilan edilen OHAL, AKP'nin fetih stratejisinin derinleşmesinde büyük etkiye sahiptir. Bu dönemde kapatılan medya kuruluşlarının sayısı, kapatılma kararları kaldırılanlar hariç 149'u bulmuştur. AKP, OHAL KHK'lerini hem Cemaat medyasını hem de muhalif medyayı fethetmek için bir araç haline dönüştürmüştür ve bu süreçte TMSF'yi yeniden oyuna dahil etmiştir. El konulan cemaat medyaları, AKP'nin ilk döneminde uyguladığı taktikle önce TMSF'ye, ardından AKP'li bir patrona devredilmiştir.

15 Temmuz Darbe Girişimi ile mücadele etmek için ilan edilen OHAL kapsamında çıkarılan KHK'ların, hukuken OHAL'in ilan edilme nedeni ile ilgili olması gerekmektedir. Ancak OHAL'in ardından FETÖ ile hiçbir bağı olmayan medya kuruluşlarının kapatılması iktidarın fiili olarak var olan ama resmi olarak hayata geçirmek

istediği ‘yeni bir rejim inşasının’ parçası olarak değerlendirilmedi.

AKP, OHAL öncesinde medyada kurduğu hegemonyayı, OHAL sonrası genişleterek medyayı tamamen tahakküm altına almıştır. Bu tahakküm ile birlikte medyada sansür artmıştır, haberler daha haber üretim aşamasında otosansüre uğramaya başlamıştır. AKP böyle bir medya ile referanduma ve başkanlık seçimine gitmiş, medyanın desteği ile girdiği bütün seçimleri kazanmıştır. AKP’nin bugüne kadar karşılaştığı birçok krizden çıkışında; mevzi savaşı ile başlattığı, sonra tamamen kendi hegemonyasını kurduğu ve nihayetinde tahakküm altına aldığı anaakım medyanın rolü yadsınamaz.

Anaakım medya karşısında nasıl bir medya olmalıdır?

AKP’nin iktidarı boyunca medyayı ne denli önemseydiğini ve bu nedenle de iktidara geldiği andan itibaren farklı stratejik hamleler ile medyayı nasıl yeniden yapılandığı örnekleriyle görülmektedir. Bu süreçte anaakım medya sahipliği değişmiş, eski patronların yerini yeni neoliberal siyasal İslamcı burjuvazisinin patronları almıştır. Ya da eski sermayenin medya patronları, başka alanlardaki ekonomik faaliyetlerinin sekteye uğramaması ve medya faaliyetlerine devam edebilmek için anaakım halini alan AKP medyasına entegre olmuştur. Bu süreçte habercilik ilkeleri de değişmiş ve medya içerik üretimi, bir partinin yayın organının üretimine dönüşmüştür.

Anaakım medya, elbette ki AKP iktidarından önce de ideolojik bir aygıttı. AKP öncesinde de sonrasında da medya özellikle sınıflararası çelişkilerin görünmez kılınması için son derece etkin bir araç olarak kullanılmaya gelmiştir. Marx ve Engels’in belirttiği gibi “iktidarı elinde tutan her sınıf, kurumlarda ve bilinçlerde sömürücü ve baskıcı sınıfın yaşamsal çıkarlarına uygun bir ideolojiye öncelik verir” (akt. Lenin, 1979, s.117). Bu ideolojiyi ayakta tutmak için kapitalist devletlerin sömürebileceği düşmanlara ihtiyacı

vardır. O düşmanlardan en büyükleri ise işçi sınıfı, ezilen uluslar ve kapitalizmin karşısında sosyalizmi yeniden inşa etmek için mücadele edenlerdir. Unutmamak gerekir ki; AKP, kendinden önceki anaakım medyayı neoliberal siyasal İslamcı bir medyaya dönüştürürken kapitalizmin nihai hedeflerini gerçekleştirmek konusunda kendinden önceki dönemden ayrılmaz. Burada verilen kavga, egemen sınıflar arasında süregelen bir kavgadır.

Fikret Başkaya (2011, s. 332) rekabete dayalı ekonominin hüküm sürdüğü kapitalizm ve emperyalizm çağında medyanın ‘kaybedenler cephesiyle değil, kazananlar cephesiyle’ ilgili olduğunu belirtmektedir. Peki medyayı bu kazananlar cephesinin kontrolünden çıkarmak mümkün müdür? Sınıf temelli bir medya olanaklı mıdır?

AKP öncesinde de sonrasında da işçi sınıfının ve ezilenlerin, kendi sınıfına yabancılaşmasına hizmet eden anaakım medyaya karşı oluşturduğu sınıf temelli medya; radikal medya, devrimci medya, proletarya medyası gibi farklı isimlerle ifade edilmektedir. Bu noktada sınıf temelli medyadan bahsederken alternatif medya kavramına değinmek bir gerekliliktir. Niçin alternatif medya değil de sınıf temelli medya sorusu derin bir tartışmanın konusudur. Ancak sınırları olan yazının bu sınırları aşması nedeniyle; alternatif medyanın neye alternatif olduğu, var olan kapitalist sistem ile çatışmalı mı yoksa kökten o düzenle kavgalı mı olduğu gibi soruları bir başka yazıya bırakmak daha uygundur. Buna rağmen kısaca değinmek gerekirse Downing’in de belirttiği gibi (2001, s.ix) alternatif medyadan bahsetmek ‘oksimoron’dur. Çünkü bazı açılardan “her şey bir başka şeyin alternatifidir.”

Lenin, Plehanov’a yazdığı bir mektupla Rusya’da işçi sınıfının hegemonyasını hazırlamanın tek yolu olarak siyasi bir gazete çıkarma çağrısında bulunmuştur (Anderson, 1998, s. 35). Faşizmin ve kapitalizmin propagandaya bakışı insanları kandırmak ve kontrol altında tutmakken Lenin’in propagandaya bakışı insanları uyuşturulmuş koma halinden çıkarmak ve gerçekleri göstermek yönünde olmuştur.

Neoliberal İslamcı rejimin kapitalist ideoloji ile kurduğu yeni anaakım medya karşısında sınıf temelli medya bir zorunluluktur. İşçiler ve ezilen sınıfların örgütlenmesi açısından sınıf temelli medya en önemli araçlardan biridir. Özellikle kapitalizmin kaçınılmaz krizlerini peş peşe yaşadığı çağımızda, devrimci mücadelenin uluslararası dayanışmasının sağlanması için de sınıf temelli medya önem kazanmakta ve etkin bir aktör haline gelmektedir. Bu durumda asla önemini yadığayamayacağımız alternatif medya da elbette olmalıdır ve hatta çoğalmalıdır, ancak unutmamak gerekir ki alternatif medyanın iktidar hedefi yoktur. Sınıf temelli medyanın ise hedefi iktidardır ve bu iktidar var olan kapitalist sistem içerisinde bir iktidar değildir. Ezilenlerin, kendi kurtuluşunu kendi elleriyle sağlamalarına katkı sağlamak amacını güden sınıf temelli medya, Lenin'in (1918) Devlet ve İhtilal adlı çalışmasında vurguladığı gibi; işçilerin denetiminde ve demokratik katılımçılık temelinde kurgulanmış komünist bir dünya kurma hedefindedir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2009). "Türk Medyasında AKP Etkisi", *AKP Bir Dönüşümün Bilançosu*, Uzel, İ. ve Duru, B. (der), Ankara, Phoneix Yayınları, ss. 559-613.
- Anderson, P. G. (1998). Hegemonya, Doğu/ Batı Sorunu ve Strateji, Tarık Günersel (çev), İstanbul: Alan Yayınları.
- Ayan, V. Mesut (2019). AKP Devrinde Medya Alemi, İstanbul, Yordam.
- Aydın, U. Uraz (2015). Neoliberal Muhafazakâr Medya, *Giriş*, Aydın U (der), İstanbul, Ayrıntı, ss. 9-19.
- Başkaya, F. (2011). *Yeni Paradigmayı Oluşturmak*, Kapitalizmden Çıkmanın Gerekliliği ve Aciliyeti Üzerine Bir Deneme, Ankara, Maki.
- Dağıstanlı A. Mustafa (2014). 5NE1KİM, Medyanın Mutfağından Sansür-Otosansür Hikâyeleri, İstanbul, Postacı Yayınevi
- Downing, J. (2001). *Radical Media: Rebellious Communication and Social Movements*, Thousand Oaks, CA:Sage
- Gürel, B. (2013). "Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP", *İslamcılık: Uluslararası Bir Ufuk Taraması*, Balkan N., Balkan E. Ve Öncü A. (der.), İstanbul, Yordam Kitap, ss. 19-52
- Hendrick, D. Josuha, Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP", *Küreselleşme, İslami Aktivizm ve Türkiye'de Pasif Devrim: Fethullah Gülen Örneği*, Balkan N., Balkan E. ve Öncü A. (der), İstanbul, Yordam, ss. 337-382

- Lenin, V. İ. (1979). *Emperyalizm Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, C. Süreya (çev.), Ankara: Sol.
- Ramonet, İ. (2000). *Medyanın Zorbalığı*, A. Derman (çev.), İstanbul: Om İletişim.
- Öztürk, Ö. (2014). “Marksizm ve Sınıflar”, *Türkiye Finans Kapitali*, Savran S., E. A. Tonak ve K. Tanyılmaz (der.), İstanbul, Yordam.
- Sönmez, M. (2014). Medya ve İktidar – hegemonya, statüka, direniş-, *Dünden bugüne Türkiye’de Medyanın Ekonomi Politikası*, Arsan, E. ve Çoban S. (Hazırlayan), İstanbul, Evrensel Kültür Kitaplığı, ss. 86-102
- Wayne, M. (2009). *Marksizm ve Medya Araştırmaları*, P. Üçer ve İ. Akbulut (çev.), İstanbul:Yordam.
- Yetiş,M. (2009). “Antonia Gramsci”, *1900’den Günümüze Büyük Düşünürler*, Veysel Ç.(hz.), İstanbul, Etik Yayınları.

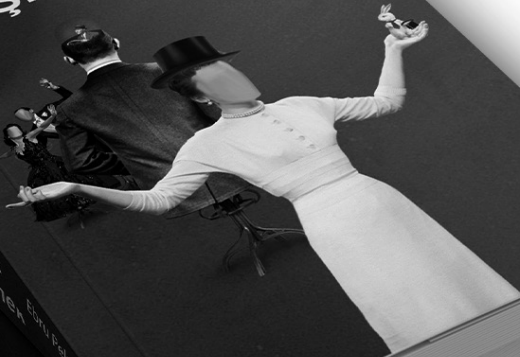
İnternet Kaynakları

- <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/demiroren-karacan-ortakligi-milliyet-ve-vatan-i-satin-aliyor>
- <https://www.medyaradar.com/basbakan-erdoganin-tarihi-vecizele-ri-haberi->

Toplumsal Cinsiyetin Anahtar Kavramları

Cinsellik Şiddet Emek

Ebru Pektaş

Herkesin İçinde

Cinsellik Şiddet Emek

Cinsellik Şiddet Emek

Cinsellik Şiddet Emek

Ebru Pektaş

Cinsellik Şiddet Emek

Cinsellik Şiddet Emek

Herkesin İçinde

Gözetim Kapitalizmi: Hayatlarımız Sonsuza Kadar Çalınırken...

MEHMET ŞAFAK SARI

Son yıllarda inanılmaz bir hızla dijitalleşiyoruz. Gündelik hayatımızın büyük çoğunluğu hemen elimizin altında olan elektronik cihazlarımızla ya da yüzümüzü çevirdiğimiz, her tarafta gördüğümüz ekranlar ve panolar üzerinden geçmekte. Hâl böyle olunca insanlarla, işimizle, toplumla ve devletle olan tüm ilişkilerimizde yeni iletişim teknolojileri, yazılımlar, uygulamalar, programlar büyük yer tutuyor. Lakin o 'sihirli siyah ekranlar'ın arkasındaki teknoloji ve iletişim süreçlerinin ne olduğunu, bu teknolojilerin nasıl çalıştığını ve bizden neleri alıp nasıl kullandığıyla ilgili büyük çoğunluğumuzun yeterli bilgisi yok. İnsanlığın rahatça erişebildiği ve kullandığı aletler hakkında bu kadar bilgisiz olduğu başka bir dönem yaşanmamış olabilir. Sözlü kültürden yazılı kültüre uzanan serüvenimizde, kendimize ve doğaya ne kadar yabancılaşırsak yabancılaşalım, yine de onunla temel düzeyde, hayati ve sürdürülebilir bir ilişkiye sahiptik. Fakat günümüzde tüm eğitim, sağlık, çalışma yaşamı, güvenlik, hukuki süreçler, kültür ve eğlence, tapu ve kadastro, ekonomi, aklınıza gelebilecek tüm toplumsal süreçleri belirleyen dinamikler elektronik cihazlar marifetiyle artık dijital ortamlar, araçlar üzerinden gerçekleşmekte ve bu süreçler hakkın-

da neredeyse hiçbir okur-yazarlığımız kalmamış durumda. Yani işleyiş hakkında bilgi sahibi değiliz, olamıyoruz da. Bu süreçleri geliştiren ve pazarlayan şirketlerin koydukları kurallar gereği kullandıklarımızı veya tükettiklerimizi denetleme, inceleme şansımız da yok. Sırtlandıkları sermaye ile otoriter ağırlıklarını devletin ve yurttaşların üzerine adeta çökerten şirketler, kendi kurallarına uygun yasaların bir şekilde çıkmasını sağlıyor.

Bir şeyi değiştirmek kolay olduğunda, buna dair muhtemel ihtiyaçları veya olacakları henüz öngöremiyoruz. İhtiyaçlar aşıkâr hâle geldiğinde ise değişimin maliyeti çok yükselmiş olabiliyor. Ne demek mi istiyorum? Teliflerin, patentlerin, ticari gizliliğin neredeyse dokunulamaz bir tabu hâline geldiği neoliberal piyasa ekonomileriyle yönetilen toplumlarda, teknolojik yeniliklerin ve inovasyonun olabilecek zararları herkes için görünür hâle geldiğinde, bunlar artık denetlenemeyecek kadar büyümüş oluyorlar. Bu fasit dairenin içinde kamu otoritelerini ve kurullarını seçen yurttaşlar, tüm sosyal hayatlarının içinde olan dijital uygulamaları çeşitli nedenlerle denetleyemezken, onlar üzerinden edinilen birçok şey hakkında da söz sahibi olamıyor. Seçtikleri temsilciler de aslında milyarlarca dolarlık iletişim ve pazarlama sektörü hakkında hiçbir politik bilgiye ve söz söyleme iradesine sahip olamayınca ya da bu iradeyi kişisel çıkarları için kullanmamayı tercih edince de maalesef büyük insanlığın parçası olarak hepimiz türlü türlü yazılımların, uygulamaların sadece müşterisi değil, adeta ücretsiz çalışanları hâline dönüşüyoruz.

Bu yazıda, artık sadece serbest piyasada emek gücümüzün sömürülmesinden kaynaklı ücretli köle oluşumuzdan değil, Wachowski Kardeşlerin yazıp yönettiği Matrix film serisinde insanların robotların enerjilerini sağlayan pillere dönüştürülmesine benzer biçimde bizzat benliğimizin ve kimliklerimizin bile nasıl sayısallaştırılıp birer ürüne ve/veya çalışana dönüştürüldüğünden, bunun gündelik hayatımızdaki davranışlardan tüketim ilişkilerine oradan da siyasal tutumlara kadar etkilerinden ve sosyal, siyasal ve ekonomik yansımalarından kısaca bahsedeceğiz. Ayrıca bu cendreden çıkış yollarını tartışacağız.

Dijital dünya ve yarattığı olanaklar

Bu yazıyı okuyan her yaş aralığından okurlar, devasa ekranların ve her evde olmayan cihazların artık herkesin cebine, tüm odalarına kadar girişini deneyimlediler. Bir zamanlar endüstriyel alanlara zor sığan hesap makinelerinin şu an akıllı telefonlarımızda bir fotoğraf dosyası kadar yer kaplamayan bir uygulamaya dönüşmesinden mutlu olmayan var mıdır? Ya da ahizesini kaldırmakta zorlandığımız ve birisine ulaşmak için başında saatlerce hatta günlerce beklediğimiz telefonun artık cebimizden çıkartıp her yere arama yapabileceğimiz bir protokole evrilmesinden memnun olmayan var mıdır?

Artık oturduğumuz koltuktan hiç kalkmadan istediğimiz filmi izleyebiliyor, istediğimiz albümü dinleyebiliyoruz; dünyanın dört bir yanından insanlar birebir veya çoklu görüşmeler yapabiliyor, müzeler gezebiliyor, dünyanın sokaklarında dolaşabiliyor, sanat eserleri üretebiliyor, para çekip yatırabiliyor ve ödemelerini yapabiliyor, yemek siparişi verebiliyor, kurs veya eğitim alabiliyor, kalp ritmini çıkarabiliyor, tansiyon ve şeker ölçümlerini yapabiliyor, psikolojik danışmanlık alabiliyor ve buraya yazamayacağım kadar çok şeyi yapabiliyor. Hâl böyle olunca bu teknolojiler gerçekten de bizi memnun ediyor. Tüm bu süreçlerdeki hizmetlerin ezici bir çoğunluğuna da para ödemiyoruz.

Değirmenin suyu

Peki tüm bu arkasında devasa operasyonlar, son teknolojiler ve milyonlarca insanın emek gücü olan hizmetleri nasıl oluyor da hiç cebimizden para çıkmadan edinebiliyoruz? Buna rağmen bu teknolojileri ve yazılımları geliştiren şirketler kârlarına kâr nasıl katıyorlar?

Her geçen yıl pazar değeri olarak otomotiv, enerji ve petrol şirketlerini sollamaya devam eden iletişim ve elektronik şirketlerinin sayısı artıyor. Son yıllarda olduğu gibi, 2020'de de en değerli markalar listelerini domine eden ve hep ilk 10'da olan *Amazon*, *Apple*, *Microsoft*, *Facebook*, *Alphabet (Google)*, *Samsung*, *Huawei*

gibi teknoloji, medya ve e-pazarlama/e-ticaret şirketleri. Şimdi bu kadar uluslararası makro ekonomiye sahip şirketlerin ürünlerini kullanırken sizin de dikkatinizi önemsenmeyecek kadar çekmesi gereken bir detay yok mu? Sadece sosyal medya uygulamalarını ele alalım. ABD Merkezli medya ve halkla ilişkiler profesyonelleri için bir ağ olan *Muck Rack* firmasının sosyal medya şirketlerinden aldığı aylık aktif kullanıcı verileriyle ortaya çıkan ürkütücü bir tablo var. Bu tabloya sadece ülkemizde aşına olduğumuz birkaç uygulamayı ekliyorum. Buna göre;

<i>Facebook</i>	<i>2.6 Milyar</i>	<i>(Facebook Ürünü)</i>
<i>Youtube</i>	<i>2 Milyar</i>	<i>(Google Ürünü)</i>
<i>Whatsapp</i>	<i>2 Milyar</i>	<i>(Facebook Ürünü)</i>
<i>Instagram</i>	<i>1 Milyar</i>	<i>(Facebook Ürünü)</i>
<i>TikTok</i>	<i>1 Milyar</i>	
<i>Messenger</i>	<i>1 Milyar</i>	<i>(Facebook Ürünü)</i>
<i>Linkedin</i>	<i>675 Milyon</i>	<i>(Microsoft Ürünü)</i>
<i>Twitter</i>	<i>386 Milyon</i>	

aylık aktif kullanıcıya sahip. *We Are Social* ve *Hootsuite* şirketlerinin birlikte yayımladığı *2020 2. Çeyrek Dünya İnternet, Sosyal Medya ve Mobil Kullanım İstatistikleri* raporunda dünya nüfusunun yaklaşık %60'ı internete ulaşabiliyorken, %50'si kadar yani 3.81 milyar sosyal medya kullanıcısı var. Bunun da yarısından fazlası Facebook uygulamasını kullanırken bir o kadarı da Facebook'un diğer uygulamalarını kullanmakta. Diğer şirketlerin uygulamalarının kullanıcı sayıları ortada. Buna *Google* ürünlerini (*Google Arama Motoru, Gmail, Google Meet, Google Dökümanlar vs.*) ve *Amazon*'u da eklersek neredeyse tüm gündelik hayatımız bu şirketlerin avucunda.

Bu platformların hepsinde bir sürü içerik paylaşma formatı var. Her saniyede bu platformlarda milyarlarca görsel, fotoğraf, video, hikaye paylaşılıyor ve yüz milyonlarca insan bunlara her cihazdan

erişebiliyor, sesli ve görüntülü görüşme yapıyor. Bunun yapılabilmesi için onlarca futbol sahası büyüklüğünde 'sunucu tarlaları', inanılmaz bir enerji tüketimi ve milyonlarca çalışan ve bu çalışanların organizasyonu gerek. Belki de dünya tarihinin tüm dijital ve teknolojik olanakların verdiği avantajla maliyet ne kadar düşse de en masraflı üretim ve tüketim süreçleri yaşanmakta. Tüm bunlara rağmen biz bu şirketlerin uygulamalarını ücretsiz kullanmaktayız ya da ücretsiz kullandığımızı düşünüyoruz. Ama işin aslı öyle değil.

Gözetim kapitalizmi: Kimliklerimiz ve davranışlarımız metaya dönüşürken

Elektronik, bilgisayar ve mobil cihazlarımızdaki sensör, kamera ve algoritmalarla tüm davranışlarımız izlenip bu davranışlarımız üzerinden analizler yapılabilmekte yıllardır. İzleme-dinleme faaliyetleri başka bir boyuta geçerken hepimiz dijital gözetimle tanışmış olduk. Bir reklam gördüğünüzde neden ortamdaki konuşmalarımızın dinlendiği sonucuna varırız? Aslında tüm olası gündelik davranışlarımız, tercihlerimiz ve başımıza gelecekler isabetli olarak tahmin edilebiliyor. Reklamlar bu yüzden inanılmaz bir isabet oranıyla bizi etkileyebiliyor. Bazen aklımızdan geçen sanki okunmuşcasına önümüze ihtiyaçlarımız hakkında reklamlar düşüyor. Bir dostunuzla sağlıklı beslenme üzerine yaptığınız bir sohbetten hemen sonra telefonunuzu alıp bir sosyal medya platformunda gezinirken karşınıza sağlıklı beslenme ve çeşitli diyet ürünlerinin reklamı çıkması artık kimilerini şaşırtmıyor olsa gerek. Hatta büyük teknoloji devlerinin geliştirdiği uygulamalarda vakit geçirdikçe ciddi anlamda geleceğe yönelik öngörülerde isabet daha da artıyor. Çoğumuzun buna benzer tanıklıkları var.

Sosyal medya uygulamalarının bilerek ya da bilmeyerek izin verdiğimiz izleme faaliyetlerinden sadece birisi pasif dinleme özelliği. Bu süreçte cihazlarımızın mikrofonları sürekli açık hâlde kalıyor. Bir bir çoğumuz için korkutucuyken bir çoğumuz için ise pek önemsemediğimiz ve alışılmış bir detaydan öteye gidemeyen bir durum. Sosyal medya platformlarının verilerimizi toplayıp kul-

Belki de dünya tarihinin tüm dijital ve teknolojik olanakların verdiği avantajla maliyet ne kadar düşse de en masraflı üretim ve tüketim süreçleri yaşanmakta. Tüm bunlara rağmen biz bu şirketlerin uygulamalarını ücretsiz kullanmaktayız ya da ücretsiz kullandığımızı düşünüyoruz. Ama işin aslı öyle değil.

lanırken, onları cihazımıza yüklediğimiz sırada yazılımların kullanıcı sözleşmelerine okumadan verdiğimiz onaylarla, verilerimizi sonsuza kadar kullanmalarına izin vermeye devam ediyoruz. Bu şirketler bu verileri sadece uygulamaları daha da çıkarlarına yönelik geliştirmek için kullanmıyorlar, ayrıca defalarca ve defalarca kez reklam veren şirketlere satıyorlar. ‘Eğer reklamınızı doğru zamanda doğru kişiye ulaştırmak istiyorsanız bana güvenin’ diyerek verilerimiz üzerinden, geliştirdikleri algoritmalarla reklam veren şirketlere bizi pazarlıyorlar. Görüldüğü üzere sağlıklı beslenme üzerine sohbet ederken kullandığımız anahtar sözcükler üzerinden sizi dinleyen cihazınızdaki uygulama, sonrasında reklam verenin ürününü siz internette gezinirken gözünüzün içine sokacak şekilde yerleştiriyor. Ayrıca arama motorlarında aradığımız kelimeler, okuduğumuz haberler veya herhangi okunabilir içerikler ve izlediğimiz videolar üzerinden nelerden korktuğumuz ve nelerden hoşlandığımıza dair tüm veri setlerini sürekli şirketlere vermekteyiz. Kullandığımız cihaz, işletim sistemi, internete girdiğimiz tarayıcı geçmişi, kamera, indirdiğimiz ve kullandığımız uygulamalarda biriken tüm veriler tasnif edildiği anda artık sizi

kendinizden bile daha iyi tanımlayan birer profile dönüşüyor ve bu profillere uygun içerikler sürekli önünüze düşürülerek sizin o platformlarda daha uzun süre kalmanız sağlanıyor.

Gözetim kapitalizmiyle devlet aygıtının birleşmesi

Kimisi için bu reklamların gelmesi pek rahatsızlık verici olmayabilir. Ama bu durumun bireysel olarak size verdiği en azından sürekli reklamlarla manipüle edilme durumunun dışında toplumumuzda da ciddi olarak yarattığı hasarlar var. Çünkü milyonlarca insanın verisi birleşince, o kadar insanın davranışını kökten değiştirmek de mümkün olabiliyor. Mahremiyetin ortadan kalkışı, şirketlerin ve bu şirketlerin yazılımlarını kullanan devletlerin yurttaşların tüm anını izleyebiliyor oluşu ciddi bir problem.

Günümüz dünyasında özellikle dijital haklar eylemcilerinin ifşaları ve sızıntıları sayesinde aslında nasıl bir gözetim altında olduğumuzu görmekteyiz. *Snowden, Wikileaks, Panama Paper* gibi sızıntılarda bizzat devlet kurumları ve etkilileri arasındaki yazışmalar birçok ülkede yasadışı bir şekilde oluşturulmuş ve faaliyet yürüten gözetim mekanizmasını ayyuka çıkarırken, bu mekanizmaların ve teknolojilerin nasıl yurttaşlardan gizlendiği ve şirketlerle yapılan korkunç anlaşmalar da ifşa edilmişti.

İnsanların davranışları, örneğin birbirine sarılması, sigara içmesi, kavga etmesi veya içki tüketmesi gibi belirli olayları tespit eden ve takip edilen kişinin gündelik hayatının akışına uygun olmayan “anormallikleri” otomatik olarak tespit eden yapay zeka destekli yazılımlarla çalışan kameraları bir düşünün. Her olayın analiz edilerek bir yerlerde depolanıp veya iletilmesini hayal edin. Dünya nereye gidiyor değil mi? Ders dinlerken öğrencilerin dersten verim alıp almadığını yüz ifadelerinden anlayan ve bunu okul müdürüne raporlayan sistemlerin geliştirildiği bir dönemdeyiz. Kameraların başındaki insanlar değil, yapay zeka destekli yazılımlar mikروفon ve kameralarla bunları tespit edip analizlerini gerçekleştiriyor. Sokaklarda kitlesel gözetleme için sadece yüz değil ‘yürüyüş tanıma’ yazılımı bile kullanılıyor. Bu yazılımda insanları

vücut şekilleri ve yürüyüş biçimleriyle tanımlayan bir yapay zeka kullanılıyor. Yani artık sadece izleme yapılmıyor; yürüyüş şekliniz kimliğinizin bir parçası ve yapay zeka destekli gözetim teknolojileri milyarlarca insandan sizi ayırt edebilecek kapasitede. Bazı mağazalar, optik tanıma sistemleri ile müşterilerin hareketlerini, hangi reyonda ne kadar durduklarını analiz edebiliyor. Bu analizler sonucunda pazarlama stratejileri geliştirebiliyor, hatta kameraların optik tanımlama sistemleri sayesinde, müşterilerin yüz ifadeleri de değerlendirilebiliyor. Aynı işi yapan açık hava billboardları var. Yani mimikleriniz bile toplanarak bir veriye dönüştürülüp size daha fazla ürün satmak için kullanılıyor.

Peki her gün sosyal ve siyasal görüşlerini paylaşan milyonlar? Bu paylaşımların yapıldığı platformların kullanıcıları ve verilerin ilgili kamu kurumlarıyla anlaşmaları gereği paylaşılmasının yaratacağı etkiler?

Türkiye'deki durum

Tam da burada Türkiye'de yaşanan süreçle ilgili araya girmek gerekiyor. Hükümetin ve Erdoğan'ın neredeyse hiç eleştirilemediği, sürekli hükümet uygulamalarının övüldüğü ve muhalefetin şeytanlaştırıldığı bir medya ortamında aradığını bulamayan kitleler kendilerini sınırlı da olsa sosyal medya ağları üzerinden ifade edebiliyor ve farklı fikir ve görüşleri okuyabildikleri haber mecralarına kaçabiliyordu. Lakin AKP-MHP koalisyonunun mecliste ve kamuoyunda tartışılmadan apar topar yeniden düzenleyerek geçirdiği internet ve sosyal medya yasası ile bunun da önü tıkanmak istemekte. Sosyal medya platformlarının dijital gözetim kapasitelerinden faydalanmak isteyen hükümet, bu platformlara çeşitli yasal hükümler getirerek bu şirketlerin platformlarındaki verilerini edinip, bunun üzerinden toplumu hizaya çekmek istiyor. Zaten dünyada en çok gazeteciyi hapsedmiş ve hâlâ onlarca gazeteciyi içerde tutan, yerel mahkemeleri tarafından sosyal medya ve haber-belge içeriğinde dünyada en çok engelleme talebinde bulunan ülkelerden biriyiz. Ellerinde Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarının kişisel verilerini ve paylaşımlarını barındıran

sosyal medya platformlarından tüm bu verileri gerek gördüğünde talep edecek bir altyapı isteyen Türkiye, bunu kabul etmeyen şirketlere kapıyı gösterirken ciddi para cezaları kesmekte, erişim kısıtlamaları getirmekte. On milyonlarca ‘müşterisini’ ve reklam gelirini kaybetmek istemeyen dev şirketler ise bu durumu kabul etmeyi tercih ederek hükümetle anlaşmakta ve yükümlülükleri yerine getirmeye başlamakta. Bu da her geçen gün sosyal medya ağlarındaki ifade ve haberleşme özgürlüğünün baskılanmasına ve kurumların, insanların otosansüre gimesine sebep olmakta.

Özellikle son aylarda ülkemizde artan bir ivme ile “kişilik hakları ihlali” ve “milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması” gerekçesiyle ihale usulsüzlükleri, yolsuzluk, kadına yönelik şiddet, çocuk istismarı, işçi intiharları, işçi grevleri, üst düzey siyasetçi ve bürokratların çeşitli sebeplerle düzenledikleri ziyaretler ve bu gibi konuları içeren birçok haber mahkemeler tarafından erişime engelleniyor. Hatta bu engellemelerin haberleri de aynı mahkemeler tarafından engellenmekte. Yeni yasa ile bu içerikler kaldırılmak zorunda kalınacak. Kaldırılması istenilen içeriklerin büyük bir kısmı toplumsal muhalefette infial yaratan ve şeffaf bir şekilde araştırılma talep edilen meseleler. Kaldırılmayan içerikler olursa da bu o sosyal medya platformunun tamamen erişime kapatılması ve o platforma ulaşılamaması demek. Toplum tamamen hafızasızlaştırılmaya çalışılıyor yani.

Toplumun dinamiklerini hacklemek ve kitlesel manipülasyon

Dünyaya dönersek, veriler üzerinden halk kitlelerinin nasıl manipüle edilip seçmen davranışlarının etkilendiğinin en somut örneği 2016 ABD Başkanlık seçimlerinde yaşandı.

Dijital ortamda tüm verilerimizin izleniyor, kaydediliyor, tasnif edilebiliyor oluşunun, hepimizi birer birer internet ve sosyal medya şirketleri tarafından reklam verenlere hazır profillenmiş bir müşteri, hatta satılan bir ürün haline getirdiğinden bahsetmiştim. Mevcut ortam ve herhangi bir durumda vereceğiniz tepkiye göre önünüze bir ürün, haber, video düştükçe, sizin için şekillendiril-

miş, damıtılmış, filtrelenmiş içerikler geldikçe o sırada kullandığımız platformda daha da kalıyor oluşumuz adeta bir fanustay-mışçasına etki yaratıyor. Bu hep sizin istediğiniz, alıştığınız ve sizi mutlu edecek ya da ilginizi çekecek bir ortam ve hep nabzımıza göre şerbet veriliyor demek. Zaten sevmediğimiz ya da ilgilenmediğimiz şeyi beğenmeyince ya da etkileşime girmeyince, okumayınca, izlemeyince o ve ona benzer şeyler bizim önümüze düşmüyor. Bu belki de tek tek bireyler açısından bir sorun teşkil etmiyor ve bunun masum bir reklamcılık faaliyeti olarak tanımlanabileceği düşünülüyorsa da kazın ayağı öyle değil. Eğer bu profillemeleri bir gıda firması değil de bir siyasi parti ya da gözünü yükseslere dikmiş bir siyasetçi talep ederse ne olur sizce? İşte dünyanın ve ABD'nin başına belâ olan 45. ABD Başkanı'nın seçilmesine olanak sağlayan etkilerden biri olan bir dijital seçim kampanyası ortaya çıkabilir.

Bir siyasetçinin siyasal çalışması sırasında öncelikle miting yapmak yerine, her seçmenin kapısına gidip tam da duymak istediği vaadi ve sadece o seçmene söylediğini düşünün? Ya da rakibini küçük düşürecek veya seçmenini bıktıracak, kendinden soğutacak sahte seçim propaganda içerikleri ürettiğini...

2016 Başkanlık seçimlerinde, Donald Trump'ın seçim kampanyasını oluşturan *Cambridge Analytica* şirketi, *Facebook*'un topladığı kişisel verileri, üçüncü şahıs ve kurumlara ticari çıkarlarına göre verebilmesinin avantajını kullanarak, gayet masum görünen 'kişilik anketleri' üzerinden bu anketleri dolduran *Facebook* kullanıcılarının beğenilerini, arkadaşlık listelerini, etkileşimlerini, paylaşımlarını ve birçok farklı demografik bilgiyi edinerek milyonlarca insanın verisi topladı. Bu verileri kullanarak 175 bin ayrı kombinasyonda (*farklı slogan, farklı cümle, farklı kelime vs.*) sadece tek tek her bir *Facebook* kullanıcısı seçmene özel propaganda olanağı sağladı.

Bu arada şunu hatırlatmakta da fayda var. Sadece *Facebook* Beğen butonunun kullanımını üzerinden, Cambridge Üniversitesi'nin Psikoloji Bölümünde görev alan Dr. Michael Kosinski, insanla-

rın beğendiği içeriği analiz ederek onları “tanımanın” bir yolunu bulduğunu iddia etmekte. Buna göre *Facebook*, sadece 10 defa herhangi bir içeriğin beğen tuşuna bastığınızda, sizi ortalama bir iş arkadaşınızdan daha iyi tanıyor, 70 beğeni ile arkadaşlarınızı da geçiyor, 150 beğeni ile sizi anne-babanızdan bile daha iyi tanıyor, 300 beğeni ile de size eşinizden daha yakın oluyor. Şirket, 300 beğeni sonrası artık sizi sizden iyi tanıyor.

Kişiselleştirilmiş mesajların sadece kulaklara fısıldanan birer propaganda unsuruna dönüştürülmesi modern seçim sistemlerinin altına konulmuş birer dinamit gibi. Bu durum kişilik, yönelim ve ekonomik olarak farklı olan ama size oy vermeyi düşünen seçmenlerinizin her birine birbiriyle zıt, sadece onların duyacağı ve hoşuna gideceği vaadi ya da mesajı vermenize olanak tanıyor. Bu örneğin size oy vereceğini düşündüğünüz ama kararsız olan muhafazakara kürtaj sınırlamalarının sıkılaştırılacağı vaadini verirken, yine size oy vereceğini düşündüğünüz ama kararsız olan seküler birine kürtaj konusunda tüm sınırların kaldırılacağı vaadini verme imkanı tanıdığı görülüyor; yani bu mesajları birbirlerine göstermeden verebileceğiniz anlamına geliyor. Politik mesaj ve uygulamalar tüm kamuyu ilgilendirir ve dolayısı ile tüm kamu ile paylaşılmalıdır halbuki. Aynı *Cambridge Analytica* şirketinin, Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği’nden ayrılması referandumunda yine aynı yöntemlerle seçimlere müdahale ettiği biliniyor. Tüm bu yaşananlar sosyal medya platformlarının ve dev iletişim şirketlerinin ellerinde verilerin toplanması ve kullanımı konusundaki tartışmaları hâlâ sıcak tutmakta ve insanlığın geleceğinin tehlike altında olduğunu göstermekte.

Ne yapmalı?

Dijital iletişim ve teknoloji geliştiren şirketler ve yeni medya platformları yazının başında da belirttiğim üzere kamusal fayda odaklı kuralları belirlenmiş bir alanda gelişmedi. Herkesten önce yenilikçi hamleler yapan ve kendi pazarlarını yaratan şirketler, kendi koyduğu kurallarla internet kullanıcılarının davranışlarını rahatlıkla yönlendirebilecek bir ortama kavuştular. Bu yüzden hem

bireysel hem de örgütsel olarak iki koldan buna artık dur demek zorundayız.

Temel hak ve özgürlüklerimiz için yaptığımız mücadeleler, eylemler, örgütlenmelerin yok edilmeye çalışıldığı bu karanlık dönemde, sadece bunları engelleyici ve baskılayıcı unsurlar olarak gözetim teknolojileri ve politikalara karşı çıkmak için değil; insan olmamızdan kaynaklı, onurumuz ve geleceğimiz için, kişiliğimizi, kültürümüzü ve kimliğimizi oluşturan bilgilerin, şirketler ve devletler tarafından toplanması ve bu toplanan veriler üzerinden davranışlarımızın manipüle edilmesi, haklarımızın kısıtlanması, kötü muamelelere maruz kalmak veya zayıf bırakılmak istenmemiz açısından da bu gözetim kapitalizmi kabul edilmemeli. Çünkü bu toplanan veriler artık sonsuz kez kullanılacak verilere dönüştürülüyor ve hatta tüketim alışkanlıklarımızdan oy hakkımıza kadar geniş bir çerçevede şirketlerin ve devletlerin veritabanlarında, sunucularında sürekli el değiştirerek birikiyor ve geleceğe taşıyor. Ortalama 60-70 yıl yaşayan bir insanın tüm anısı ve yaşanmışlığının, ondan bağımsız bir şekilde sürekli kar edilen bir veriye dönüşmesi bile, irademizin kendi ellerimizden çalındığında en temel insan hak ve özgürlüklerinin zamanın ruhuna göre, nasıl her türlü yozlaşmaya maruz kaldığının bir göstergesi.

Bu yüzden kullandığımız her teknolojik aygıtta mümkün olduğunca artık kullanımına gerek kalmayan kişisel ve organizasyonel bilgiler bulundurmamak, bulunduruyorsak bunları şifrelemek, iletişim esnasında bu bilgileri vermemek, vermek durumundaysak da bunları uçtan uca şifreli bir şekilde gönderen özgür yazılımlarla göndermek gerekiyor. Tüm haberleşmemizi güvendiğimiz ortamlarda yapmalı ve ağzımızdan çıkan tüm sözlerin, paylaştığımız tüm içeriklerin, kendimizle beraber bir çok kişiyi kapsadığını ve bunun sorumluluğunu taşıdığımızı unutmamalıyız. Tüm yazışma, görüşme, ofis yazılımları gibi üretkenlik uygulamalarından internet tarayıcılarımıza; e-posta servislerinden işletim sistemlerimize kadar özgür yazılımları tercih etmemiz ve özgür yazılım geliştiricilerini desteklememiz gerekiyor.

Toplumcu yönetimler halkın özgürlüğü ve refahı için toplumu örgütlerler. Bu yüzden bu yönde hareket eden politikacılar internet kullanıcılarını özgür yazılım kullanmaya teşvik etmelidir; yani kullanıcıların özgürlüğüne ve mahremiyetine saygı duyan yazılımlara. Özgür yazılımlar kamu malı olarak lisanslanır ve isteyen herkes o yazılımların içeriğini görebilir, ne yaptığını anlayabilir, böylece onu geliştirebilir ve ihtiyaçlarına göre yeniden düzenleyip paylaşabilir. Özel mülk (*özgür olmayan*) yazılımlar ve platformların yurttaşların özgürlüğünü ve haklarını çiğnemesine izin verilmemelidir. Bu yüzden bulunduğumuz her platform mahalli idare ve tüm yüksek devlet kurumlarında, fahiş boyutlardaki ihaleler verilen çeşitli uluslararası şirket ve kurumlardan yandaş yerel şirketlere kadar toplumun ihtiyaçları ve kamu hizmeti için halkın parasıyla, yani bizim vergilerimizle üretilen yazılımların, neden özgür yazılım yani kamu malı olarak kalmadığını ve yayınlanmadığını sorgulamamız gerekiyor. Halkın parasıyla üretilen yazılımların halkın malı olması gerekiyor. Özgür Yazılım'ı, kamu tarafından finanse edilen yazılım için bir standart hâline getirmediğimiz büyük teknoloji şirketlerin tekeli kırılmayacak ve yerelde teknoloji geliştirmenin önü tıkanacaktır. Bu da büyük şirketlere bağımlılığı artırmakta, özgürlüklerimizi kısıtlamakta ve kamusal faydayı yok etmektedir.

Karşımızda kanun ve yönetmelikleri eğip bükerek, yasal boşluklardan faydalanarak veya meşru olmayan yollarla mimiklerimizin bile kaydını tutan bir sistem var. Kimliğimizin ve toplumsal mücadelemizin özgürlüğümüzü belirlediği ve tam da buna en çok sahip çıkmamız gereken bir çağda yaşıyoruz. Eğer bize ait olan her şeyi bu kuşatılmış dünyada dikkatle korumazsak, özgürlüğümüz de tamamen yok olacak demektir. Umuyorum ki, sadece emek gücümüzden değil, hayatlarımızdan da çalmalarına izin vermeyeceğimiz bir yaşanacak dünya yaratabileceğiz.

ileri
kitaplığı

CAN SOYER
DOĞAN ERGÜN
EBRU PEKTAŞ
ENGİN DENİZ
ERKİN ÖZALP
HAKAN GÜNEŞ
H. MERİÇ ALGÜN
İLKE BEREKTLİ
METİN ÇULHAOĞLU
ONUR EMRE YAĞAN
SADIK BORAN

LENİN
OKUMAKILAVUZU

LENİN
OKUMAKILAVUZU

ileri
kitaplığı

Bitmeyen Kavga: Türkiye’de Kentler, Kent Hakkı ve Evimiz

DENİZ ÖZTÜRK

Kent kavramı her daim güncelliğini koruyan ve canlı bir organizma gibi sürekli değişen, imkanlar barındıran bir olgudur. Bu kavram sadece bir coğrafi alan olarak tanımlanamaz. Lefebvre, “Kentliler, şehirciliği değilse de kentleri yanlarında taşırlar” der.¹ Bu tanımlamadan da hareketle; kent, yanımızda taşıdığımız bir olgu ise biz ne tür kentler istiyoruz? Yanımızda taşımaya degecek kentler nasıl olacak?

Bu soruya yanıt bulmak o kadar kolay olmayacak. Sadece coğrafi bir alan olarak belirlenemeyen kentten beklentiler de salt “güzellik” olamaz elbette. Kenti belirleyen şeyler olan toplumsal bağlar, yaşam biçimleri, mekanların bu doğrultuda tasarlanması, nasıl bir kent istediğimiz gibi sorular hep birlikte cevaplanması gereken başlıklar olarak beliriyor.

Kentlerin kuruluşu, farklı formasyonlar içerisinde tarih öncesi çağlardan beri tarif edilir. Kentlerin kurulmasında, şekillenmesinde fiziksel, coğrafi, toplumsal, ekonomik, politik, idari faktörler; biçimlenmesinde yaşayanların yaşam şeklinin, üretim ve tüketim davranışlarının değişmesi rol alır. David Harvey’e göre kent hak-

1 Henri Lefebvre, Şehir Hakkı, Sel Yayınları, s. 132.

kında oluşturulacak herhangi bir teori, mekan ile sosyal süreçleri birlikte ele almalıdır.² Diğer türlü kenti sadece coğrafi bir alan olarak değerlendirmek, kenti anlamamak, sunduğu zengin ve çeşitli imkanları kurutmak anlamına gelecektir.

Kentin tarih boyunca serüvenine uzun uzadıya girmeyi bu yazıda denemeyeceğim. Ancak ilk kuruluşundan beri bir artık ürün yoğunlaşması ile yükselen kent kavramının özellikle sanayileşme sonrası bir “kent sorunsalı”nı ortaya koymak için çıkış noktası olduğunu söyleyeceğiz. Sanayileşme süreci toplumdaki zamanımız üzerine dönüşümün motor gücünü sağlar. Lefebvre, bu süreçte bir “belirleyen” ve “belirlenen” tarif eder.³ Sanayileşmeyi “belirleyen”; büyüme ve planlamayla şehri ve kentsel gelişimi ilgilendiren sorunları “belirlenen” olarak ifade eder. Belirlenen olsa dahi kent sorunsalı o denli büyük kaygılar ve imkanlar üretmektedir ki yaşadığımız toplumu “kent toplumu” olarak ifade edeceğiz. Bu tanımlamanın ana sebebi, sanayileşme ile ortaya çıkan yeni sermaye birikim modelinin kenti yaratan unsurların her birine ayrı ayrı ve yekûn olarak yaptığı etkidir.

Sanayi Devrimi’nin getirdiği ve 19. yüzyılda yoğunlaşan birikim, toprakların yağma aracı haline getirilmesi oldu. Kırlardan kentlere, sefalete, açlığa, yoksulluğa getirilenler, başta istenmeseler bile kentlerin asli unsurları haline geldiler. Kentlerin büyümesi için gerekli iki koşul sağlanmalıydı; nüfus artışı ve köyün çözülüşü. Ancak böyle emeğin ve sermayenin yoğunlaşması sağlandı. Engels, 1845 yılında tamamladığı İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu kitabında; İngiltere’de sanayileşmenin proleterleşme ve kentleşmeyi doğurmakla birlikte, kent içinde sınıf çelişkilerinin nasıl sivrildiğini, kentsel mekanın da bunu üretecek biçimde yaratıldığını anlatır.⁴ İngiltere’de kentlerde işçi sınıfı, barakadan boz-

2 David Harvey, *Asi Şehirler*, Metis Yayınları.

3 Henri Lefebvre, a.g.e, s. 26.

4 Friedrich Engels, *İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu*, Sol Yayınları. Ayrıca İleri Kitaplığı’ndan çıkan Engels Okuma Kılavuzu’nda Can Soyer’in *Marksızmin Numunesi: İngiltere’de Emekçi Sınıfın Durumu* makalesinin okunması tavsiye edilir. Friedrich Engels’in kent ve konut sorununa bakışına dair tamamlayıcı bir kaynak olması bakımından *Konut Sorunu* (Yordam Kitap) da okunmalıdır.

ma çatılar altında, kanalizasyonu olmayan sokaklardan hastalık kaparak, üst üste tek göz odalarda yaşamaktadır. Kentlerde öyle bir düzen kurulmuştur ki burjuvazi, eğer istemezse yoksulluğu sefaleti hiç görmeden belki bir ömür geçirebilir. Kentler, kapitalizmin eşitsiz gelişiminin mekanlarıdır ve aynı zamanda sınıf bilincinin, kapitalizmi yıkma dinamiğinin yeşerdiği yerler olurlar. Engels, kentlerin özgün diyalektiğini böyle kurar.

Türkiye nasıl kentler üretti?

Türkiye'nin kentleşmesinin 1850'lerde Osmanlı modernleşmesi ile başladığını söyleyebiliriz. Öncesinde dini, etnik ve ticaret merkezli, bu öbekleşmelerin yarattığı organik bir "planlama" söz konusu idi. Bugün yaşadığımız pandemi ile yeniden hatırladığımız, 1830'lardan 1860'lara dek dalga dalga süren kolera salgını, o tarihlerde yaklaşık 30 bin insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştu. Bu sonuç sonrası geliştirilen halk sağlığı tedbirleri, Turuk ve Ebniye Nizamnamesi (26 Kasım 1861) ile hayata geçirildi. En basit ancak hayati haliyle "modern kanalizasyon sistemi" kuruldu. Kentler büyümeye başladı. 19. yüzyıl sonunda yüzde 20'lere tırmanan kentli nüfusla bir başka planlama hamlesi, yapı malzemesi ahşap olan kentlerdeki yangınlar sebebiyle geldi. Bu kez yangın duvarları, yangın önlemini içeren yönergeler, yanan mahallelerin yeniden yapılanmasında planlama düşünceleri ortaya çıktı.

Cumhuriyet sonrası Türkiye modernitesinin sanayileşme hamlesi ile birlikte küçük Anadolu kasabalarından sanayi kentlerine dönüşen kentleri saymazsak 2. Dünya Savaşı'na kadar yavaş bir kentsel büyüme seyri izlendi. Bu yeni sanayi atılım dönemi aynı zamanda Türkiye'de çok partili döneme geçme tarihiydi. Bu dönemde yaşanan kente göç, yüzde 6 hızla arttı. Türkiye'de kapital birikim hızının yavaşlığı kırdan göçü karşılayacak durumda olmayınca, sessiz bir mutabakat sağlanarak ilk olarak "gecekondu" olgusu ortaya çıktı. Kurulan sanayi tesisleri etraflarına gecekondu alanlarını çekmeye başladı. Tıpkı, 19. yüzyılın başlarında Avrupa ve Amerika'da da devlet eliyle 1930'larda Türkiye'de sanayi te-

sisi ile kurulan sanayi kentleri (*company town*), işçi mahalleri gibi. Sanayileşme hamleleri, planlı ya da plansız olsun işgücü ve yaşadığı mahalleri yaratarak kentte hareket ettirdi.

1950’lerde Türkiye’nin kente göç karşısındaki stratejisi “*kentleşmeyi ucuzlatmak*” oldu.⁵ İlhan Tekeli, Türkiye’de dönemin, ucuzlatılma uğraşındaki bir başka kentsel sorunla ilgili ortaya çıkan çözümü “yap-sat”çılık olarak tanımlıyor. Yine kapital birikim koşullarıyla ve imar esaslarıyla ilgili olarak, kentteki konut sorununa bir çözüm; tek bir parsel üstüne, pek çok konut yaparak ve maliyetini bölüşerek, mülkiyetini de “kat kanunu” ile paylaşarak geliştiriliyor.

Kentsel sorunlar olarak tarif ettiğimiz bu başlıkların, ekonomik ve kentsel değişim eşik noktalarının, ülkedeki ya da dünyadaki kırılma noktaları ile neredeyse birebir örtüştüğünü görüyoruz. Birazdan açmaya çalışacağım biçimde, bu kırılma noktalarının yapısal politik değişimlere, kimi önemli yasal düzenlemelere denk düştüğünü bir zaman çizelgesi üzerinden rahatlıkla okuyoruz. Örneğin 1950’lerde az önce bahsettiğimiz kırdan kente, özellikle Marmara Bölgesi’ne göçte, Demokrat Parti dönemi, ABD’nin kendi krizini çözmek üzere savaş sonrası uyguladığı Avrupa imarını hedef alan Marshall yardımları, tarımdaki makineleşme ve kırın çözülmesi belirleyici olmuştur. Bu dönem aynı zamanda sanayi sektörünün ülke genelinde dengeli dağılımdan vazgeçilip Marmara Bölgesi’ne yoğunlaştırılması ve sanayinin özel sektöre bırakılması dönemi olarak da belirginleşir. Bu da İstanbul’da biriken işgücünün barınma sorununu ve kendi bulduğu çözümünü ortaya çıkardı, plansız ve hızlı kentleşme başladı.

24 Ocak 1980 tarihiyle birlikte ülkede neoliberal politikaların her alana sirayeti mekansal etkilerini de göstermiştir. 1960’larda Dünya Bankası ile yapılan fon anlaşması ile başlayan ve 1980’li yıllarda İstanbul’un “küresel kent” kimliğinin yaratılmaya çalışılmasıyla hız kazanan adımlar, neoliberal politikaların yarattığı ekonomik, sosyal, politik ve mekansal dönüşümlere işaret etmekteydi. Yani

5 İlhan Tekeli, İktisat ve Toplum Dergisi, Sayı 109, 2019.

politik kırılmalar, ekonomik dönüşümler ve kentsel değişimleri çakıştırdığımızda yeni bir sürecin açıldığı görülmekteydi.

Bu zamanca büyüyen kentlerde trafik ve çevre kirliliği en büyük sorunları yarattı. Çünkü “kentleşmeyi ucuzlatmak” prensibi 1950’lerden beri değişmemişti. 1980’lerde daha da büyüyen bir konut açığı ile kentler karşı karşıyaydı. Bu dönemin karakterini belirleyen neoliberal politikalar ile büyük projeler için büyük sermayeler elde eden gayrimenkul yatırım ortaklıkları yeni bir tür konut biçimini Türkiye’ye getirdiler: Toplu konut. Konut açığını toplu konutlarla, ulaşım problemini dolmuştan toplu ulaşım projelerine geçiş (*metrolar*) ile çözmeye çalışan bu dönemde kentlerin makroformunda köklü ve yıkıcı bir değişim ortaya çıktı: Kent, merkezi alanlara bina bina eklenen alanlarla değil, büyük parçaların eklenmesiyle büyümeye başladı. Merkezi İş Alanları’nın hızlı biçimde yer değiştirmesi, uydur kentlerin oluşumu, otoyolların yerleşmesi, kentin büyük parçalar halinde kent çeperlerine sıçramasına neden oldu. Neoliberal politikalarla sanayisizleşen kentlerde, sanayi çevrelerine kurulmuş işçi mahallelerinin artık kullanım değeri kadar değişim değeri de artmış olan kent

“Kent hakkı” Harvey’e göre salt amaç değil, anti-kapitalist mücadele için bir çıkış noktasıdır. Kapitalizmi aşmak için sadece sanayi proletaryası değil, aynı zamanda kent sakinlerinin (*Lefebvre’nin tarifleriyle kapitalist kentin gündelik hayatına maruz kalanların*) de oluşturduğu kentsel toplumsal hareketler işaret edilir.

topraklarında işi kalmamıştı, sürülmeliydiler. Son yıllarda çarpıcı biçimde sürecini takip ettiğimiz ve mücadelesine omuz vermeye çalıştığımız Haliç Dayanışması deneyimini bir örnek olarak vermek isterim. Haliç kıyılarında 15. yüzyıldan beri üretimine devam eden tersanelerin kapatılması, etrafında yüzyıllardır yerleşikleşmiş işçi mahalleleri açısından üretim alanlarını kaybetmenin ötesinde yerlerinden edilmeleri anlamına da geldi. Tersaneler yerine yapılacak istenen ve çalışmaları süren HaliçPort projesi ile artık o kıyıların marina, AVM, kongre merkezi, otel gibi işlevler yüklenecek. Emekçileri evlerinden tek tek çıkarıp atmasalar bile, nefes alamaz, bölgede yaşayamaz hale getirecekler, terke zorlayacaklar. Haliç Dayanışması, aynı zamanda endüstri mirasını korumak için 2013 yılından beri mücadele etmeye devam ediyor.⁶

Bu durum sadece Türkiye’de değil, dünyada da benzer biçimde gerçekleşti. Bir yandan kentlerin büyük sanayiden arındırılması, bilişimin hız kesmeyen büyümesi ve hizmet sektörünün öne çıkarılması yaşanırken, diğer taraftan kırdan yaşamanın olanakları imkansız kılınarak kentte yaşam bir zorunluluk haline geldi. Kentsel yoksulluk hızla yükselirken, bu kez merkezlerdeki yerlerine önceden yerleşmiş olan sermaye sınıfı, emekçilere merkezde alan bırakmadı ve kentlerin çeperlere doğru taşma eğilimi hız kazandı. Mike Davis, 1970’ten beri kent nüfusunda en büyük artışın kentlerin çevrelerindeki yerleşimler, “kenar mahalleleri” olduğunu söylüyor.⁷

Merkezi İş Alanları’nın dahi ani hareketlerle kent çeperlerine hareket ettiği, imar planlarında katiyen korunması gerekli yerlerin 3-5 sene sonra imara açıldığı, su havza sınırlarının sanki el ile biçimlendiriliverdiği kentlerimizde, artık tutarlılık ve planlama kalmamış durumdadır. Türkiye nasıl kentler üretti sorusunun sonuçları içerisinde yaşamaktayız ve İstanbul için en yoğun kentsel saldırının yaşandığı dönemi 2001 yılından beri artan yoğunlukla yaşıyoruz.

AKP’li yıllarda bu tablo hiç olmadığı kadar azmanlaşmıştır. Bu hareket tercihini sadece ekonomik bir motivasyonla açıklayamayız. AKP aynı zamanda düzenin ideolojik, hukuki, kurumsal dönüşü-

6 Haliç Dayanışması’nın blog sayfasını incelemek için: halicdayanismasi.org

7 Mike Davis, Gecekondu Gezegeni, Metis Yayınları, s. 39.

müne dair müdahaleleriyle bir hegemonya kurmaktadır. Bu kurulan yeni masada artık inşaat sadece ekonomik bir tercih değil; devlet ihaleleri, arazi tahsisleri, el değiştirmelerde yandaş kayırmacılığı, özellikle mega projelerle seçim yatırımları gibi imkanları sağlayan “müthiş” aygıt olmuştur.

İstanbul özelindeki örnekler çok zengin elbette. Ama tek belirle-nimimiz de bu kent değil. Tüm ülke yerleşimleri için topyekûn bir saldırıyı göğüslemeye çalışıyoruz. Göğüslemeye çalışıyoruz diyorum çünkü ısrarla, inatla ve iyi ki bu saldırıya karşı direnenler olduğunu, kazanımlarla yaşadıkları yerlere sahip çıkma kavgası verdiklerini görüyoruz. Bu yekûn saldırıyı birkaç kol ile tarif edebiliriz. Biri kuşkusuz ki hukuk.

Yasalarda yapılan değişikliklerin pek azı kamusal alanların, ekolojik çevrelerin, barınma hakkının lehine oldu. Örneğin Orman Kanunu sadece AKP döneminde 21 kez değiştirildi. 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun tam bir ceberut yasa. Afet riski adı altında kentsel dönüşümün meşrulaştırılmaya çalışıldığını, kentlerimizin en önemli sorunlarından biri olan afetlere karşı hiçbir tedbir alınmadan, tamamen rant odaklı işletilen bir yasa olduğunu her örnekte görmekteyiz. İstanbul'un zemin açısından en sağlam görünen, en değerli arazilerini 6306 sayılı Afet Yasası kapsamında “riskli alan” ilan ederek tamamen Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kontrolüne geçirmeye yarayan kanun; halkın afet korkusuna dayanarak, tartışmalı, kent muhalefeti yaratan projelerde bu kılıf ile saldırmaya yaradı. Turizmi Teşvik Kanunu ile kıyılarımız, ormanlarımız, mesire alanlarımız da rantı yüksek “kupon araziler” olarak görüldü. 2016 yılında dar boğaza giren AKP'nin mega projelerine can suyu vermek için Varlık Fonu Yönetimi Anonim Şirketi kuruldu. Ve daha pek çok yasal düzenleme, ardından gelen kentsel müdahaleyi meşrulaştırma uğraşı olarak meclisten geçmektedir. Kentsel dönüşümleri, politik ve ekonomik kırılmalar ile birlikte okurken, çizelgenin altına mutlaka bir de hukuki değişimler katmanı açılmalıdır.

Peki evimiz nerede?

Yaşam alanlarımızda biz nerelerdeyiz? Sıkıştık mı, dağıldık mı, uzağa mı düştük? Kent hakkından payımıza düşen ne, alabileceğimiz ne kadar?

Meydanlar antik dönemden beri kentlerin, yerleşimlerin buluşma, konuşma, paylaşma, her biçimde alışveriş yapma mekanlarıdır. Bu kimi zaman bir ağaç gölgesi olur, kimi zaman bir köy kahvesi, kimi zaman idari binaların ortası, kimi dönem de cami avlusu. Ama asıl olan şudur ki, meydanlar kentlerin yaşayanlarına sunduğu en imkan dolu mekanlardır. Bir yoldaşım, askerlik anılarını anlatırken, köy kahvesi olmayan, sosyalleşme imkanı yaratılmamış bir köyde kan davasının bitemediğinden bahsetmişti. Bu örnekle anlatmak belki eksik ama karşılaşma imkanları meydanların asıl gücüdür. Öncelikle bizim belki de başımızı soktuğumuz evlerimizden daha çok evimiz meydanlar, sokaklardır. Kent emekçilerinin bugün yaşadığı sadece yoksulluk değil, beraberinde yoksunlukta da. Hissettiği bu yoksunlukta en açık yarası kent mekanından dışlanması, kentlerin birikiminden faydalanamamasıdır. Jane Jacobs “Kent merkezi yaşamın kalbidir ve bu merkezi öldürmek, sosyal yaşantıya büyük bir darbe vurmaktır” der.⁸ Meydanlar, sokaklar, kamusal alanlar kentlerin ve kentlilerin nefes aldığı mekanlardır. Bugün koparılmasak bile, meydansızlaştırılan bir deneyim sürecinin içinden geçmekteyiz.

Türkiye’de kentsel eşitsizliklerle ilgili özellikle son yıllarda çarpıcı çalışmalar yapılıyor. Gündelik hayatta deneyimlediğimiz eşitsizlikleri bir veri haline getirmek, dönemin en *trend* uğraşı olarak “veri toplayıcılığı” açısından çok bereketli olanaklar sunuyor.

8 Jane Jacobs, *Büyük Amerikan Kentlerin Ölümü ve Yaşamı*, Metis Yayınları.

Şekil 1: İstanbul, solda Çeliktepe Mahallesi, sağda Akatlar mahallesi ve aradan Büyükdere Caddesi iki mahalleyi bölmekte.

Şekil 2: İstanbul, İkitelli Mehmet Akif Mahallesi.

Kentsel eşitsizlik verilerini gösteren çalışmalara, yaşadığımız pandemi döneminde yeni bir katman eklenmiş oldu. Aslı Odman ve Murat Tülek, Hayat Eve Sığar uygulaması ve İstanbul'un sosyo-mekansal verilerini temsil eden kent95.org sitesi verilerini karşılaştırarak bir takım sorgulamalar yaptılar.⁹ Hayat Eve Sığar uygulamasında en çok Covid-19 vakasının görüldüğü kırmızı bölgeler ile kent95.org sitesinde “orta-orta altı” sosyo-ekonomik konuma işaret eden mahallelerin büyük oranda örtüştüğünü gösterdiler. Belki pek çoğunuzun görmüş olduğu *velocity.com* şirketinin 1 milyon akıllı telefon dolaşım verisinden Mart 2020’de derledikleri veriye göre orta üst rayiç bedele sahip semtlerde evde kalma oranının yüksek çıktığı,

9 Aslı Odman, *Pandemide Kapitalizmin Mekansal Örgütlenmesine Dair, Pandemide Toplumcu Seçenek Yayını*, 2021.

orta-orta alt rayiç beделе sahip semtlerde ise evde kalinamadığı görsel olarak paylaşılmıştı. Kentsel eşitsizlik koşullarımız, kentsel mekanı kullanımımızdaki yoksunluğun dışında zaten varolan ancak pandemide daha görünür kılınan, sağlığınıza da belirleyenlerden olduğunu göstermektedir.

Şekil 3 ve 4: Küçükçekmece bölgesinden kent95.org ve HES uygulaması verileri (Harita: Murat Tülek).¹⁰

Buradan “Kent Hakkı” kavramına gelirsek; Henri Lefebvre’nin ilk olarak 1967 yılında yazdığı makalesinde dile getirdiği kavram, kapitalizmin kentlerinde gündelik hayatın eleştirisine dönüktür. Lefebvre, bu gündelik hayatın yarattığı yabancılaştırma ile orta-

10 Harita Karşılaştırmasını incelemek için: <https://cdn.knightlab.com/libs/juxtapose/latest/embed/index.html?uid=45f703b4-3c0f-11eb-83c8-ebb5d6f907df>

ya çıkan insanlık durumunun yine kenti dönüştürerek aşılacağını söyler, “Sadece dönüşmüş, yenilenmiş kentsel yaşam hakkı olarak formüle edilebilir” der. Kapitalizmin bu gündelik hayat eleştirisine ise şunu ekler:

Oturduğu evden çıkıp, yakındaki ya da uzaktaki gara, tıklım tıklım dolu metroya, büroya ya da fabrikaya koşturan, akşam olduğunda aynı yolu gerisin geri teperek evine gelen ve yeniden başlayacak güne hazırlanmaya çalışan kimsenin gündelik hayatını anlamak için insanın gözlerini açması yeter.¹¹

Sosyal kuramcı David Harvey ise “kent hakkı” kavramını, kapitalizmin neoliberal evresi ile coğrafya ve mekan çalışmalarını zenginleştirerek ortaya koyar. Bu hakkın hayata geçebilmesi için üretilen artık değerın kontrolünün üretende olması gerektiğini söyler. “Kent hakkı” Harvey’e göre salt amaç değil, anti-kapitalist mücadele için bir çıkış noktasıdır. Kapitalizmi aşmak için sadece sanayi proletaryası değil, aynı zamanda kent sakinlerinin (*Lefebvre’nin tarifıyla kapitalist kentin gündelik hayatına maruz kalanların*) de oluşturduğu kentsel toplumsal hareketler işaret edilir. Burada son olarak Harvey’den bir alıntı ile bitirelim:

...Kaldı ki şehir hakkı boş bir gösterendir. Ona kimin nasıl anlam yükleyeceğine bağlıdır her şey. Finansörler ve müteahhit firmalar şehri talep edebilirler, ki buna hakları vardır. Fakat evsizlerin ve orada yaşamasına izin verilmeyen kaçak statüsündeki mültecilerin de bir o kadar hakkı vardır şehir üzerinde. Marx’ın Kapital’de dile getirdiği, “eşit haklar arasında son kararı belirleyen güçtür” şiarını akılda tutarak, burada tanımlanan hakkın kime ait olduğu sorusuyla kaçınılmaz olarak yüzleşmemiz gerekir. Bu hakkın nasıl belirleneceği başlı başına bir mücadele konusudur ve söz konusu hakkı yaşama geçirme mücadelesi ile el ele ilerlemelidir.¹²

11 Henri Lefebvre, Şehir Hakkı, Sel yayınları, s. 133.

12 David Harvey, Asi Şehirler, Metis Yayınları, s. 36.

ENGELS OKUMAKILAVUZU

ALİ CENK GEDİK
ALP TANLASI
BERAT ÇELİKOĞLU
CAN SOYER
ÇAĞATAY TARHAN
EBRU PEKTAŞ
G. EMRE GÜRCANLI
İLKE BEREKETLİ
METİN ÇULHAOĞLU
ÖZGÜR DİRİM ÖZKAN
ŞILAN GEÇGEL
TANER TİMUR

ENGELS

OKUMA KILAVUZU

ileri
kitaplığı

ilerikitapligi

Yıkımın Eşiğinde: Türkiye'nin Deprem Sorunu

SELMİN BALIBAŞ

Giriş

Türkiye, yeryüzünün en aktif fay zonları içerisinde bulunan ve her zaman büyük deprem tehlikesi ve riskine maruz olan bir deprem kuşağı ülkesi. Bu nedenle depremin Türkiye'nin bir gerçeği olduğunu ve bu gerçekle yaşamak zorunda olduğumuzu bilmemiz gerekiyor. Etki bakımından düşündüğümüzde deprem ilk sırayı almakla birlikte sırasıyla toprak kayması, sel, kaya düşmesi, yangın ve çığ şeklindeki olaylar da Türkiye'nin bir "afet ülkesi" olmasında etkindir. Bu saydıklarımızın hepsi birer doğa olayıdır ama bu doğa olaylarının sonuçlarının afet boyutuna dönüşmesi ne yazık ki insan eliyle gerçekleşmektedir. Yanlış yerleşim planlamaları, ranta dayalı plansız ve çarpık kentleşme, eksik mühendislik uygulamaları yanında halkın da bu konularda yeterli bilinç düzeyine sahip olmaması yaşanan felaketlerde can ve mal kayıplarını büyük oranda artırmaktadır. Oysa geçmişte olan depremlerden dersler çıkarmış olmamız gerekmekte ve gelecekteki depremlerin daha az zararlı atlatılabilmesi için mutlaka deprem olmadan önce halkın bu konuda eğitilmesi, yerleşim yerlerinde ve yapılarda deprem risklerinin azaltılması, yeni düzenlemelerin

ve önlemlerin alınması, görev dağılımların yapılması, deprem anı ve sonrasındaki süreçle ilgili planlamaların önceden hazırlanmış olması gerekmektedir.

MMO'nun Nisan 2012 tarihli raporuna göre Türkiye topraklarının % 96'sının deprem tehlikesi altında olduğunu biliyoruz. Nüfusun yüzde 71'i 1. ve 2. derece deprem bölgelerinde yaşamaktadır; buna 3. ve 4. derece deprem bölgelerinde yaşayan nüfus dahil edildiğinde toplam nüfusun yüzde 98'i deprem tehdidi altında bulunmaktadır. Yine sanayi kuruluşlarının yüzde 98'i, barajların yüzde 95'i deprem bölgelerinde kurulmuş ve risk taşımaktadır. Enerji kaynaklarının ise yaklaşık yüzde 41'i birinci derece deprem bölgelerinde yer alıyor.

Deprem bu anlamda yaygınlığı, çok fazla ölüm ve sakatlanmalara neden olması nedeniyle öncelikli bir halk sağlığı sorunu olma özelliğine de sahiptir.

Türkiye'de deprem sorunu tek başına bir yönetimin ya da kurumun çalışma kapsamında olamaz. Disiplinler arası çalışmayı gerektirir ve çözüm aşamasında toplumun bütün paydaşlarını içine almak durumundadır.

Zararın artmasındaki temel nedenler

Bilimin şu an ki seviyesiyle tam yeri, zamanı ve büyüklüğü hakkında önceden kesin bilgilere sahip olmadığımız belki de tek doğa olayı depremdir. Buna rağmen depremin sebep olduğu zararlar alınacak bir takım önlemler, güçlü bir müdahale ve yardım kapasitesiyle azaltılabilir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de on binlerce insanın hayatına ve çok büyük maddi kayıplara neden olan depremlere karşı hem kişisel hem de toplumsal olarak yapabileceğimiz çok şey var. Kısaca yaşadığımız çevre ne kadar iyi imar edilmişse kayıplar da o kadar az olacaktır.

Türkiye depremlerinde ortalama 4 yaralıya karşı bir can kaybı olmaktadır. Bu oran ABD depremlerinde 100, Japon depremlerinde 500'dür. Bu oran ülkelerin deprem sorununa verdiği önemi

belgeleyen bir katsayıdır: “*Türkiye deprem konusunda bilimsel metodlarla tedbirler geliştirdikçe yaralı/can kaybı oranı yükselecektir.*” (E. Arioğlu)

Depreme hazırlıklı olabilmenin temelinde depremin yaratacağı riski anlayabilmek ve bu riski azaltmak adına yapılabilecek çalışmalar yatmaktadır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalarda ise toplumsal güç birliğini oluşturmak ilk esastır. Ülkemizde 1950’li yıllardan sonra yaşanan hızlı göçler sonucu, denetimsiz kentleşme ve yapılaşmanın yanı sıra, hızla gelişen sanayi süreçleriyle birlikte kentler başta depremler olmak üzere tüm tehlikelere karşı dirençsiz ve savunmasız bir biçimde büyümüştür. 1980’li yıllara kadar mülk sahibine, yapsatçıya, küçük girişimciye bırakılan kentsel rantlara daha sonraki yıllarda sermaye sahipleri ve arazi mafyasının da talip olduğunu görmekteyiz. Bunun sonucunda kaçak yapılaşma nitelik değiştirerek çok katlı yapılara dönüşmüştür. 1999 Kocaeli ve Düzce depremleri ise her açıdan Türkiye için bir milat sayılmaktadır. Deprem sonrası yapılan gözlemlerde meydana gelen hasar ve göçmelerin büyük bir çoğunluğunun “ayıplı yapı” şartlarını taşımasından, en önemlisi de yapım sırasında yeterli denetimin yapılmamasından kaynaklandığı anlaşılmıştır.

Büyük Marmara Depremi’nin sebep olduğu fiziksel yıkımın, can kaybının ve sosyo-ekonomik kayıpların olağanüstü boyutları göz önüne alındığında ülkemizde benzer kentleşme süreçlerine maruz, ekonomik ve endüstriyel faaliyetlerin yoğunlaştığı diğer il ve bölgelerde deprem riskinin belirlenmesi ve her türlü kentsel planlama çalışmalarında deprem riskinin gözetilmesi zorunlu hale gelmiştir. Özellikle İstanbul dünyada deprem riski en yüksek şehirlerin başında gelmektedir ve sahip olduğu yapı stoku, bölgesel ve ulusal ekonomi için önemi nedeniyle bu konudaki çalışmaların hızla yürütülmesi ve tamamlanması gereken öncelikli kentlerden birisidir. Üstelik deprem olmasına gerek kalmadan çöken binaları da içinde barındırırken...

Bu açıdan kentin yerel yöneticilerine, kentsel planlamayla ilgili öncelikli alanların belirlenmesi görevlerinin yanı sıra, yapıların

mühendislik hizmeti alması aşamasında, her türlü yapının projelendirme ve inşaat süreci boyunca denetimi konusunda önemli sorumluluklar ve görevler düşmektedir.

Ve yine biliyoruz ki, depremler kentlerde sadece can kaybına ya da bina, köprü vb. üstyapı hasarlarına neden olmazlar. Olası büyük depremler şehirlerde kritik öneme sahip doğal gaz, içme suyu ve atık su şebekeleri gibi altyapı unsurlarında da hasar oluşturabilirler.

MMO'nun Nisan 2012 tarihli oda raporunda belirtildiği üzere, özellikle Marmara depreminin insani, sosyal, ekonomik tahribatlarını göz önüne aldığımızda gerek nüfus yoğunluğu gerekse üretim hareketlilikleri bakımından Türkiye'nin çok önemli bir hattında etkili olduğu bir gerçektir. Depremi içine alan Yalova, Kocaeli, Sakarya, İstanbul, Düzce, Bolu, Bursa ve Eskişehir illeri Türkiye nüfusunun yaklaşık % 23'ünü kapsamış olup, bu illerin Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı da % 35'ti. Depremin en fazla tahribatta bulunduğu Kocaeli, Sakarya ve Yalova'nın GSMH içindeki payı ise % 7 seviyesindeydi.

Bu bağlamda İstanbul depremi ister istemez bir "ulusal güvenlik sorunu"na dönüşecektir. Marmara Denizi'ndeki olası en az 7 büyüklüğündeki bir depremden etkilenmesi beklenen ve sanayinin kalbinin attığı İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Sakarya 2006 yılı verilerine göre kamu ekonomisine kaynak sağlayan her 100 TL'den 53,7 TL'sini karşılamaktaydı.

Türkiye'de deprem olduğunda, büyük çoğunlukla bu depremler aşırı yapı hasarına, dolayısıyla aşırı can kaybına yol açıyor. Dolayısıyla deprem öldürmez, bina öldürür gerçeği burada karşımıza çıkıyor. Diğer yandan benzer depremler gelişmiş ülkelerde aynı sonucu doğurmuyor. Peki neden diye sormak gerek bu durumda. Tabi ki bunun sebepleri var. En önemli sebeplerden birisi bilimsel ve akılcı düşünce yapısının toplumun genelinde hala yerleşememiş olması. Aslında afetin doğanın kendisinde değil, bizim içimizde olduğunu kabullenmek en akılcı durum değerlendirmesi olabilir bu bağlamda.

Türkiye’de deprem sorununun öteden beri bilinen en önemli sorun olduğu konusunda kimsenin kuşkusu yok. Peki, yaşanan bunca yıkıcı deprem tecrübesine rağmen toplumun bu gerçeğe yaklaşımı neden hala umursamaz boyutta? Gelişmiş bir toplumdaki bireyle bizim gibi azgelişmiş toplumdaki bireyin davranış ve düşünce yapısı işte tam da burada ortaya çıkıyor. Gelişmiş, daha aydın toplumlarda insanlar sahip oldukları riskin büyüklüğünü merak edip, öğreniyor, bu riski nasıl azaltacaklarının yollarını arıyor, bu konuda kendi görev ve yükümlülüklerini bilip, kimden nasıl destek alacakları konusunda araştırmaya giriyor. Aynı durumdaki bizim vatandaşımızda ise durum daha farklı seyrediyor maalesef. Kadercilik kabullenışı altında, depremin “tanrının gazabı” olduğu düşüncesine sığınarak kendini ilgilendiren yükümlülüklerden feragat ediyor bir anlamda. Yani depremin sorumluluğunu “Allah”’a havale ederek sorumluluktan kendini kurtarıyor. Kısacası bilimsel ve akılcı düşünce yapısı, dogmatik kafa yapısının yerini alamadığı için bunun bedellerini hep birlikte ödüyoruz.

Devletin davranışı nasıl peki bu düzlemde? Devlet ile vatandaş karşılaştığımızda elbette devlet bu işin asıl sorumlusu ve yüklenicisi konumunda. Bu çalışmalar tek başına iktidar politikalarıyla değil, sürekliliği sağlayacak devlet politikasıyla hazırlığı gerektirmektedir. Gerçekçi bir eylem planıyla ve on yıllar sürecek sabır ve sebatla uygulanması gereken planlardan bahsetmekteyiz bu süreçte. Akılcı, rasyonel bir bakış açısı gerektiren çalışmalar olması nedeniyle toplum bu uzun vadeli çalışmalara gereken sabrı gösterememektedir. Bu sebeple de siyasete malzeme yapılacak **kısa vadeli çalışmalar** tercih edilmekte, göze görülür işleri kapsayan bu çalışmalar oy avcılığı amacıyla yapıldığından, halkın can güvenliği ve güvenli barınma hakkı önceliği sürekli ötelenmiş olmaktadır.

Oysa deprem kayıplarının asıl ana nedeni sağlıksız ve güvenli olmayan yapılaşmadır demiştik. Depreme dayanıklı, can güvenliğini sağlayan konutlarda oturmak vatandaşlar için sadece sosyal bir hak değil Anayasanın 17. maddesi gereğince temel bir yurttaşlık hakkıdır. Anayasanın 57. maddesinde de “Devlet şehirlerin özel-

liklerini ve çevre şartlarını gözetken bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır” denmektedir.

Diğer yandan beklenen olası İstanbul Depremi'nde senaryo çalışmalarına göre ölü sayısının 40-50 bin civarında olacağı söylene dursun, geçmiş iktidarların da sıkça başvurduğu ve günümüzde AKP iktidarı tarafından da gündeme gelen “imar barışı” yasası bugüne kadar oy devşirme aracı olmuştur. Bu ise bugüne kadarki iktidarların imzasının olduğu bir cinayet anlaşmasıdır.

Nedir bu “İmar Barışı” yasası?

İmar Barışı “Eyy sevgili vatandaşım, bak bu evi böyle uyduruk kaydırık, hiçbir teknik şarta uymadan, kafana göre yapmışsın, depremde sana ve çocuklarına mezar olacağını bilerek bu durumu yasallaştırıyor ve burada yaşamana izin veriyorum” demektir, kısa ve öz olarak söylemek gerekirse. Yasalara aykırı olarak üretilen yapıların ve aynı zamanda hukuksuz ve yasadışı bir yapı kültürünün ortaya çıkma sebebidir İmar Affı.

Şu anki mevcut iktidar AKP zihniyetinin ülkenin son 25 yılını gasp ettiğini düşündüğümüzde uygulanan politikaların vatandaşın deprem risklerini azaltmaya yönelik değil aksine onun canına kast eden politikalar olduğunu kolayca görürüz. İktidarın ne deprem önlemleri ne de afet sonrası hazırlıkları kesinlikle ikna edici düzeyde değildir. Sorunlar aynen devam etmektedir ve bu sorunların çözümleri de bilinmez bir sır falan değildir. Siyasi iktidarın kentleşme ve imar politikaları bağlamındaki yaklaşımı doğal tehlikelerin sonuçlarını tamamen “kader” gibi gören ve gösteren anlayışıyla devam etmekte, kentler var olan deprem tehlikesine göre değil tamamen ranta yönelik olarak düzenlenmekte ve mevcut alanlar da yok edilmektedir. İmar barışı ile hazine arazilerinin işgali söz konusu olmaktadır. Diğer yandan mevcut arazilerin de bilinçsizce yapılaşmasına olanak tanımaktadır.

Diğer yandan İmar Barışı'nın sadece vatandaşın ayıplı yapısını yasallaştırması üzerine kurulu bir yasalama süreci olmadığını, bunun yanında asıl sermayenin de kollanması amacını güttüğünü

söyleyebiliriz. Bu yasayla müteahhitin ayıplı yapısı da yasallaştırılmakta, onu satışa hazır hale getirmekte ve müteahhitin elinde biriken yapı stokunu eritmeye yönelik çözüm sunmaktadır. Böylece devletin kasasına sıcak para girerken müteahhit de verdiği parayı kat be kat çıkaracak bir sonuca ulaşmış bulunmaktadır.

İktidarın imar barışı konusunda olduğu gibi altı doldurulmadan ya da sorumluluktan kaçan bir zihniyetle hazırladığı, siyasi çıkar ve ranta dayalı yasalarının vatandaşa hizmetten çok uzak olduğunu söyleyebiliriz. Halk siyasi iktidarlardan ve yerel yönetimlerden depremlere ve diğer her türlü afete karşı dayanıklı kentler oluşturmada konusunda kamuya ait sorumlulukların yerine getirilmesi için sesini yükseltmeli ve taleplerini sürekli yinelemelidir.

İmar barışı kapsamında tartışmasız öne çıkan en büyük problem yapının depreme dayanıklılığı hakkındaki verilerin sadece vatandaşın beyanı ile elde edilmesidir. Bu durumun afet yönetimi ve denetiminde büyük boşluklar doğurduğu gerçeği kaçınılmazdır.

Deprem risklerinden bir diğeri de yapı stokumuz ve yapı üretim esasları ile ilgili mevzuatın ülkenin deprem gerçeği ile çelişmesi konusudur.

İnşaat Mühendisleri Odası'nın "Türkiye'de Konut Sorunu ve Konut İhtiyacı Raporu"na ve TÜİK verilerine göre Türkiye'de 20 milyonu aşan yapı stoku bulunmakta; bunların % 67'sinin ruhsatsız ve kaçak, % 60'ının 20 yaş üzeri konutlardan oluştuğu, % 40'ının oturulabilir olmadığı ve depreme karşı güçlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Kısaca, gerek yasal düzenlemelerin eksikliği, gerekse denetimlerdeki boşluklar, sağlıksız yerleşim alanlarının önünü açmakta ve bu noktada "yapı denetimi" konusu birinci dereceden önem taşımaktadır. Ancak mevcut stokun ayrıntılı bir envanteri çıkarılmadığı için depremde bu yapıların bir bütün olarak nasıl bir davranış sergileyeceği bilinmemektedir.

Tablonun en vahim tarafı da yapı üretim sürecinin niteliksizliğinin ve üretim sürecinin denetimsizliğinin neden olduğu olumsuzlukların "kader" gibi algılanması, yer hareketlerine ve zemine

uygun yapı üretmenin depremi tehlike olmaktan çıkartacağı gerçeğinin görülmemesidir. Nihayetinde ülkemizi, kentlerimizi, yapılarımızı depreme karşı hazırlamanın iki temel yolu bulunduğu görülmek zorundadır. İlki mevcut yapı stokunun iyileştirilmesi, güçlendirilmesi; ikincisi ise yapı üretim sürecinin denetlenmesidir. İlki, mevcut olumsuzluğu azaltmak amaçlıdır. İkincisi ise geleceği kazanmakla ilgilidir. Fakat denetim sürecinde 4708 sayılı Yapı Denetimi Yasası aslında beklenen denetim hizmeti anlayışını sağlayamamıştır. Mühendis ve mimarlara **yapı denetçisi** belgesinin verilmesi için 12 yıllık meslek deneyiminin yeterli görülmesi sistemin zayıf halkası olmuştur. Hayatında hiç proje yapmamış ya da mesleki yeterliliği konusunda soru işaretleri olan bir mühendisin uygulamada sadece **imzacı** olarak yer alması işin formalite kısmını oluşturmaktadır.

İnsan odaklı mı, rant odaklı mı?

Aslında konuyla ilgili tartışmaların arka planında yaşama ve insana yaklaşım yer almaktadır ki bu, nasıl bir Türkiye sorusuna da yanıtı içermektedir. Çünkü bugün ülkemizde kentsel dönüşüm projeleri kapsamında, kentsel değerler, kentlilerin ortak kullanım alanları, kent merkezinde bulunan yüksek rant sağlayacak alanlar, kıyılar, meralar, kışlaklar, sit alanları, tarihi kaleler, tersaneler, benzeri tüm varlıklar sermaye gruplarının kullanımına açılmaktadır. Oysa herkesin bilebileceği üzere arazi denen şey çoğaltılıp üretilen bir şey değildir. Bu sebeple belli kanunlarla korunan topraklar gelişigüzel, günlük çıkar politikalarına alet edilemez ve sırf bu sebeple yok edilemez.

Aynı şekilde deprem sonrası toplanma alanları bile günümüze kadar gelen mevcut iktidarlar tarafından sermaye odaklı rant politikalarına kurban edilerek yok edilmiştir ve yok edilmeye devam edilmektedir. Meslek odaları ve üniversitelerle bütünleşen teknik, bilimsel ve mesleki liyakat dikkate alınmamakta veya göz ardı edilmektedir. Meslek odaları denetim yetkileri anlamında işlevsizleştirilmiştir. Rant odaklı projeler ve vatandaş müşteri gibi gören yaklaşım, insan odaklı projeler ve sosyal devlet uygulamalarına

tercih edilmektedir. Toplumsal hayat insani ihtiyaçların karşılanması, temel hak ve özgürlüklere kamu güvencesi sağlanması temelinde değil de kar hırsı esasına göre düzenlenmektedir. Diğer yandan sermaye grupları olası bir depremin yaratacağı hasar ve zarardan kendilerinin de etkileneceğini bilmelerine rağmen sahip oldukları tesis, fabrika ve alt yapının güçlendirilmesi ve depreme dayanıklı hale getirilmesini talep etmek ve bu sürece katkı koymak yerine nedense oluşacak bu afet durumundan hiç etkilenmeyecekmişcesine günübirlik politika ve uygulamalarla, uzun vadeli dönüşüm yatırımlarına harcanacak parayla kısa vadede kendi kasalarını doldurmayı tercih etmektedirler. Sermaye koruyucusu iktidarın da işine gelen bu durum kısa vadeli görünür, popülist yaklaşımlar olarak seçim süreçlerinde oy avcılığı projeleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Afeti yönetmek ya da yönetememek

Marmara Depremi, afetlere ilişkin yürürlükteki mevzuatın eksikliklerini ve sorunları bir bütün olarak açığa çıkaran bir afet olma özelliğindedir. O yüzden de milat olarak kabul görmektedir. *Geçmişten bu yana, deprem ve afetler gerçekleştikten sonra gündeme gelen yara sarmacı ve zararların asgari düzeyde giderilmesi için mevzuat düzenlemelerine başvurulması yaklaşımı, Marmara Depremi'nde de izlenen yanlış bir yöntem olmuştur.*

Modern Afet Yönetimi önceliği, insanları tehlikelerden korumak ve afet risklerini azaltarak afetlere karşı toplum direncini yükseltmeye yöneliktir. Yani **“insanları enkaz altından kurtarmak değil, insanlar nasıl enkaz altında kalmaz”** anlayışına dayanır. Oysa Türkiye bir afet ülkesi olmasına rağmen Afet Yönetimi kavramı ile 1999 Marmara Depremi'nde tanışmıştır. Ulusal ve yerel anlamda kaynakların çok yetersiz kaldığı bu depremde, ülkemizin afet yönetimini bilmediği gerçek anlamda ortaya çıkmıştır. Aslında en çok karıştırılan kavramlardan ikisidir afet yönetimi ve kriz yönetimi. Ülkede hala birçok kişi afet yönetiminin, afet olduktan sonra devreye gireceğini sanmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde bu süreç 4 bölümden oluşur.

1-Zarar/risk azaltma

Afet tehlikesi ve riski belirlenir, toplum bunlar konusunda bilgilendirilir ve bilinçlendirilir, yasal ve idari yapı geliştirilir, ar-ge çalışmaları yapılır ve ulusal strateji saptanır, önleyici ve zarar azaltıcı mühendislik işleri yapılır.

2-Hazırlık aşamaları

Merkezi ve yerel düzeyde acil durum planları yapılır, görevli personel eğitimi ile toplumsal tatbikatlar icra edilir. Arama ve kurtarma faaliyetleri örgütlenir, alarm ve erken uyarı sistemleri, bölgesel ve yerel teçhizat depoları kurulur, kentsel dönüşüm ve güçlendirme projeleri desteklenir.

Bu ilk iki bölüm **RİSK YONETİMİ** kısmını oluşturur

3-Müdahale

Afetin oluşundan hemen sonraki acil hizmetleri kapsar. İletişim, arama-kurtarma, acil tedavi, geçici iskan, beslenme, güvenlik, psikolojik destek, tahliye, çevre sağlığı gibi.

4-İyileştirme aşamaları .

Afete uğrayan topluluğun yaşam koşullarını afet öncesi koşulların üstüne çıkarmayı hedefleyen uzun vadeli işlerdir. Bunlar, konutların ve alt yapının yapılması eğitim, sosyal ve ekonomik çalışmalarıdır.

Bu son iki bölüm de **KRİZ YÖNETİMİ**'ni oluşturur.

Ülkemizdeki çalışmalar bütün ağırlığı kriz yönetimine vermektedir. Oysa afet yönetimi önce Risk sonra Kriz yönetimi gibi 2 ana evreden oluşur oluşmasına da hala kriz yönetimini afet sonrasında bırakan bir anlayış mevcut maalesef. Yine mevcut anlayış, tehlikeleri afete dönüştüren nedenlere odaklanmak yerine, tehlikenin kendisine odaklanıp sanki o tehlikeyi afet gibi değerlendirmektedir.

Olası İstanbul depremine kriz yönetimi mantığıyla yaklaşılacak olunursa yine kayıplarımız çok büyük olacaktır, kimsenin kuşkusu olmasın. Oysa “Afet Yönetimi” süreklilik arz eden dinamik bir yönetimdir. Sağlık alanından kurtarmaya, eğitimden imara birçok alanı ilgilendiren ve birçok örgüt ile kurumun kendini içinde bulduğu bir yapıya sahiptir.

Mevcut kriz yönetiminde hangi sorunlarla karşılaşıldığı yaşanan tecrübelerle de sabittir. Bu sorunların genel olarak hangileri olduğuna baktığımızda, ulaşım hizmetleri, alt yapı, kurtarma ve tahliye, emniyet ve asayiş, insani yardım malzemelerinin kabulü, kaydı, depolanması ve dağıtımını gibi konuları içeren lojistik sorunlar, geçici barınma sorunları olarak adlandırabiliriz.

İstanbul beklenen depreme hazır mı sorusunu afet yönetim bilimine göre sorduğumuzda cevabı çok net şekilde vermemiz mümkün bu bağlamda. Afet yönetim çalışmalarına halkın dahil edilmemesi de bu çalışmaların zayıf halkasını oluşturmaktadır. Ne yazık ki, afet yönetimi çalışmaları toplum tabanlı yapılmamaktadır. Halk bu sürece “depreme zede” olarak katkı sunabilmekte, çalışmaların paydaşı olamamaktadır.

2005 yılında çıkan 5393 Sayılı Bele-

Ülkemizi, kentlerimizi, yapılarımızı depreme karşı hazırlamanın iki temel yolu bulunduğu görülmektedir. İlki mevcut yapı stokunun iyileştirilmesi, güçlendirilmesi; ikincisi ise yapı üretim sürecinin denetlenmesidir.

diye Kanununun 53. maddesi ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanununun 69'uncu maddesi belediye ve il özel idarelerine afet ve acil durum planlarını yapmak, afet zararlarını azaltmak, halkı eğitmek, gerekli donanımı hazırlamak vb. gibi görevler vermesine rağmen ülkemizde bunları hakkıyla yerine getiren il özel idaresi ve belediye bulunmadığı gibi bunun farkında olan da pek yok maalesef. Oluşan afetlerde çalışmalar ısrarla arama-kurtarma aşamasına yönelik gerçekleştirilmekle birlikte, müdahale konusunda da yine pek çok eksiğin bulunduğu söyleyebiliriz: *“Olay Komuta Sistemi gibi acil durum servislerinin içinde kurulup sevk ve idare edildiği, tüm tehlikelerde ve her düzey için oluşturulmuş bir modüler saha acil yönetim sistemi olmadan plan yapmak ve uygulamak da mümkün değildir. Böyle bir standart yönetim sistemi, yerel düzeyde, ilçe, il çapında ve ülke genelinde tüm afet ve acil durumlara hazırlık ve müdahale yönetiminin temeli olmalıdır.”* (Prof.Dr.M. Kadioğlu)

Ülkemizde yapılan hazırlıklar genelde mevcut risk üzerinden yapılmakta olup, riskin yönetilebilir seviyeye çekilmesi ve kalan riskler üzerinde hazırlanmaya devam edilmesi göz ardı edilmektedir. Bu nedenle ülkemizde afetlere hazırlanmış örnek bir şehir yoktur. Tüm tecrübemiz çadır kurmak, battaniye dağıtmak ve yara sarma üzerinedir. Oysaki *“risk yönetiminde esas olan riskleri yönetilebilir bir seviyeye kadar azaltmak, sonrasında kalan risklerle ilgili çalışmalar yapmaktır”*. (Prof.Dr.M.Kadioğlu)

Buna en somut örnek olarak beklenen İstanbul depremini verebiliriz. İstanbul'da olası bir depremin beklenen en iyimser sonuçlarıyla bile afet sonrası baş edilebilmesi mümkün olmayacaktır. Afet ile ilgili çalışmalarımızın çoğunu toplum tabanlı olarak risk ve zarar azaltmaya yöneltmemiz gerekmektedir: *“Bu tür çalışmalar için afet öncesi harcanan 1 birim ise bunun afet sonrası 20 birim olarak geri döndüğü dünyanın pek çok yerinde görülmüştür.”* (Prof.Dr.M. Kadioğlu)

Kısa, orta ve uzun vadeli zarar azaltma planları, toplumu ve kurumları ilgilendiren hazırlık ve planlar ile ilgili koordinasyonu sağlamak, tehlikenin yeri, meydana gelebilecek zararlardan ko-

runmak için alınması gereken önlemler konusunda toplumu sürekli ve doğru bir şekilde bilgilendirmek, kamuoyunu bilinçlendirmek ve eğitmek, risk altındaki yapıları kamulaştırmak, kritik tesisleri güçlendirmek, mevcut planları güncelleştirilmek ve tatbikatlar ile geliştirilmek, tarihi eserler, çevre ve doğal hayatı korumak, sürdürülebilir kalkınma için iş yerlerini de afetlere dirençli hale getirmek; bütün bunlar bir an önce hayata geçirilmesi zorunlu olan konulardır.

Yapılanlar, yapılmayanlar, yarım yamalak yapılanlar

Aslında en önce yapılması gerekenlerden biri eğitim müfredatlarında ana okulu sürecinden başlayarak “Deprem Kültürü” eğitimlerinin verilmesini sağlamak olmalıydı. Bu yapılmadı, yapılmak istenmedi. Mevcut iktidar tarafından en kolayı seçilerek kültür düzeyi en altlarda tutulacak şekilde ne varsa yapıldı. Toplum ayırıştırılarak, kutuplaşma ortamları yaratılarak, belirli bir sınıfın çıkarları gözetilerek, daha doğrusu topluma “başka bir kültür” aşılanarak yapıldı.

Mesela TOKİ neden hep deprem olduktan sonra deprem bölgesine girmekte ve bu bölgeler neden özel firmalara peşkeş çekilmekte? Oysa toplumda bu bahsettiğimiz kültür bilinci olsa halk o zaman TOKİ'ye soracaktır, “madem buraya deprem sonrasında girebiliyorsun, neden depremden önce girip binalarımızı güvenli hale getirmedi?” diye. Bu konuda topluma bir kültür devrimi gerekmektedir. *“Depremle yaşamak ancak bir kültürel devrimle mümkündür”* der Dr. Savaş Karabulut bir köşe yazısında. Bir şeyi paylaşarak değil kapışarak elde etme kültürsüzlüğü ile uygar bireyler gibi sıraya girip, ihtiyacımız ölçüsünde almak arasındaki o büyük aralığı kapatmak zorundayız.

Diğer taraftan Zarar Görme Eğilimi az gelişmiş ülkelerde daha fazladır. Fakirlik toplumun zarar görme eğilimini de artırmaktadır doğal olarak. Tehlike ile zarar görme eğilimi bir araya gelince afet riski doğar. Bu nedenle, “Afetlerin çoğu aslında çözülmemiş

kalkınma sorunlarıdır” diyebiliriz. Örneğin; aynı şiddetteki bir deprem zarar görme eğilimi çok azaltılmış gelişmiş ülkelerde bir soruna yol açmazken, gelişmekte olan ülkelerde bir afete dönüşebilmektedir. Burada toplumun talep etme konusu devreye giriyor. Halk en ufak sarsıntıda kendisini camdan atabiliyor ama güvenli yapılarda oturma talebini yeterince ulaştırmıyor yöneticilere. Oysa toplumsal talep oluşur ve siyasilere ve kamuya bir baskı aracı haline dönüştürülürse çözüme yönelik girişimler başlatılabilir.

Diğer yandan Marmara Depremi afetlere ilişkin yürürlükteki mevzuatın eksikliklerini ve sorunları bir bütün olarak açığa çıkaran bir afet olma özelliğini göstermişti bizlere. Deprem bir tehlikedir demiştik. Tam da burada ”Hasar görebilirlik/Zarara açık olma” durumu devreye giriyor kavram olarak. Bunu da “Bir kişinin veya belli bir insan topluluğunun, bir doğal tehlikenin etkileri ile baş edebilme, doğal tehlikeye karşı direnebilme ve oluşan afetin ardından normal duruma geri dönebilme kapasitesini etkileyen durumlar” olarak tanımlayabiliyoruz. İşte tam da bu aşamada toplumun “Afet Bilinci Kültürü”nü geliştirici organizasyonları planlamak ve uygulamak, halkı bu organizasyonlara katmak kamunun görevidir.

Afet ve ve acil durumlara afet bilinci anlamında yeterince hazırlıklı olamayan halkın teslim olduğu ilk duygu “panik”tir. Afet sonrası kriz yönetimlerinin en başında dikkat çekmeleri gereken konu panik duygusunun ortadan kaldırılması olmalıdır. Panik ortamının yatıştırılamaması zaten mevcut olan sorunların daha da katlanmasına sebep olacaktır. Bu konuda sahada görevli olan kişilerin de eğitim eksikliğinden kaynaklı olarak afetzedeye yaklaşımları, tutumları hoş olmayan sonuçlar doğurabilmektedir. Sahada çalışacak personelin eğitimi bir an önce tamamlanmalıdır.

Ve yine depremin gerçekleştiği ilk saatlerde halk kendi başına-dır. Bu saatlerde herkesi kendi bilgisi ve donanımı kurtaracak ve sonrasında çevresindeki insanlara yardımcı olmasını sağlayacaktır. Bu sebeple önce ben sonra başkaları kuralı geçerlidir afet ve acil durumlarda. Çünkü “ben kurtulursam başkalarına yardım edebili-

rim"! Halkın afetlere hazırlanması aşamasında yerel yönetimlerin görev tanımında olan eğitim ve tatbikatlar konusu yerel yönetimler tarafından çok da önemsenmemekte ve ihmal edilmektedir. Bu konuda halktan da talep gelmesi ve ısrarcı olunması yine afet bilinci kültürüyle alakalı bir konudur. Yerel yönetimler halkı her türlü afet ve tehlikeye karşı hazırlamalı, bilgilendirmeli, tatbikatlarla davranış şekillerini pekiştirmelidir.

Toplanma ve geçici barınma alanları da en kritik konulardan olmakla birlikte kavram olarak en çok karıştırılan konuların başında geliyor. Toplanma alanları vatandaşların hızla bir araya gelmesi ve bir süre beklemesi için seçiliyor. AFAD'ın bilgilerine göre İstanbul'da 2 bin 864, Türkiye genelinde 15 bin 984 toplanma alanı bulunuyor. Peki ne kadar alan gerekli şartlara uygundur? Bu alanlarda olması gereken su, elektrik, tuvalet ve iletişim ağı gibi alt yapı hizmetleri bütün toplanma alanlarında mevcut mudur? En önemlisi bu sayı yeterli midir? İstanbul yerelinde konuya baktığımızda, İBB toplanma ve geçici barınma alanlarıyla ilgili son güncellemeleri yaparak bu bilgileri halkla paylaşmış bulunmaktadır.

M.Kadıoğlu İstanbul deprem Çalıştayında İmar Planlarına toplanma alanlarının işlenmesi konusuna vurgu yapmış ve mevcut park-bahçelerin tamamının toplanma alanı olmadığını da belirtmiştir. Yine deprem sonrasında çıkabilecek yangınlara karşı sarnıçların artırılması gerektiğini ve eski tecrübelerden faydalanılarak deprem parklarının artırılması ve afet sonrası destek tesislerinin, benzin istasyonlarının ve alışveriş merkezlerinin de plan süreçlerinde dikkate alınması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Beklenen İstanbul depreminde İBB Başkanı Ekrem İmamoğlu'nun beyanına göre 120 milyar lira yapısal ve yapısal olmayan zarar meydana geleceği belirtiliyor. 1999'dan günümüze dek geçen 20 yıl içinde, İstanbul'daki afet riski azalma eğilimi göstermemiştir. Bunun temel nedeni, afet riskinin azaltılmasına yönelik somut adımların atılmamış olmasıdır. Riskin azaltılamamasında idari, hukuki, teknik, ekonomik ve toplumsal nedenler öne çık-

maktadır. Ayrıca, en temel nedenlerden bir diğeri de afet riskinin çok bileşenli bir kavram olduğu, yani bütünlük olarak ele alınması hususunun dikkate alınmamasıdır. (İstanbul Deprem Çalıştayı)

Kentleşme, imar ve afet bağlamındaki sorunların “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku”na uygun olarak ele alınması gerekir. Ayrıca afete ilişkin konularda yargılamalar hızlandırılmalı, yargılamalar daha az masraflı ve adil sürelerde tamamlanmalı. Hatta bir çözüm olarak afet sonrasında, dönemsel olarak hizmet sunacak “Afet Suçları Mahkemesi” devreye sokulmalıdır. Bu mahkemelerde görev yapacak yargıç ve savcılar mevzuatlarla ilgili ihtisas sahibi olmalılar.

Tüm afet paydaşlarının (*resmi erk, yerel yönetimler, güvenlik güçleri, üniversiteler, medya kuruluşları vb.*) birbirleri arasındaki koordinasyon ve işbirliği eksikliği konusu en önemli problem olarak karşımızda duruyor. Bu sorunun dışında, mevzuatın yeterli olmaması, görev tanımındaki karmaşıklıklar, ilçelerde afet yönetim merkezlerinin olmaması, müdahale kapasitesinin yetersizliği, araç, ekipman, personel, bina yetersizliği, tatbikat yetersizliği, afetlerde görevli kurumların lojistik destek merkezlerinin olmaması ya da yetersiz olması, afet planlarında görevli kişilerin görev ve sorumluluklarını yeterince bilmemesi ya da sahiplenmemesi, akreditasyonun olmaması, afetlerde uzman olmayan kişilerin görevlendirilmesi ve atamalarda liyakat esasına uyulmaması sorunları yine dağ gibi karşımıza çıkmaktadır.

Halkın bilgilendirilmesi basamağında doğru bilgi akışının ilk ağızdan ulaştırılması çok önem taşımakta. O anlarda bilgi kirliliği ve halkın doğru bilgiye nereden ulaşacağını bilememesi kargaşa ve kaosun artmasında en önemli etkidir. Bunun yanında hazırlık dönemlerinde yayın organlarından kamu spotları ve animasyon videolarla halka doğru bilgiler verilerek, bilinçlenme çalışmalarında katkı sunulabilir.

Afet gönüllülüğü ve ilerici güçlerin gönüllülük potansiyeli

Aslında deprem gibi büyük ölçekli bir afete hazırlık aşamasında “gönüllülük” çalışmaları en önemli ek-seni oluşturmakta. Özellikle deprem veya zamanında müdahale edilmediği takdirde çok vahim boyutlara ulaşabilme ihtimali olan yangın ve sel gibi felaketlerde, yeterli eğitimi almış, gerekli ekipmanlarla donatılmış gönüllülerden oluşan ekiplerin yapacağı yerinde ve zamanında müdahaleler ile önemli can ve mal kaybının önlenebileceği yaşanan afetlerden edinilen bir tecrübedir. Gönüllüler Afet Yönetim Sistemi içerisinde kalıcı bir şekilde konumlandırılmalıdır.

Gönüllüler en küçük idari birim olan mahalleler bazında, bir afet anında profesyonel ekipler gelene kadar geçebilecek süre içerisinde ilk müdahaleyi yapabilecek gruptur, yani ilk müdahalecilerdir. 1999 depremi Türkiye için gönüllülük anlamında da bir kırılma noktası oldu. Ülkede o dönem hiç dillendirilmediği kadar çok ve sık “gönüllülere ihtiyaç var” cümlesi kullanıldı. “Gönüllü olma”nın çok yeni olduğu bir dönemde, dayanışmak ve insanlara yardım etmek için bireyler gönüllü oldular. Yine o dönemde çeşitli alanlarda

Afet bölgelerinde, afet sonrası yapılacak insanı yardım çalışmalarında ilerici güçlerin ilk onlardan itibaren mevzi kapmaları, sahadaki otorite olma konusunda becerileri ve yeterlilikleri, afetzedelerin mevcut acil sorunlarının çözümü konusunda sorun giderici pozisyonları halkın güvenini kazanmada en önemli çalışmalar olacaktır.

aktif birçok gönüllü kuruluş, çok kısa bir sürede harekete geçerek afet bölgesinde faaliyet göstermeye başlamış ve organize olmakta zorluk çeken kamu kurumlarının da boşluğunu doldurmuştu.

Bu kapsamda Afet Yönetiminde gönüllü katılımı geniş bir yelpaze içersinde gerçekleşmektedir. Bunları arama kurtarma, ilkyardım, ulaşım, ambulans hizmetlerine destek; yardım ve kriz merkezlerine destek, hastahane destek hizmetleri, giyinme, barınma, telefon destek hattı, kültürel ve ruhsal destek, çocuklara bakıcılık, haberleşme, hayvanların bakımı, dokümantasyon gibi çok değişik çalışma alanları olarak sınıflandırabiliriz. Öte yandan, 1999 Marmara ve Düzce depremlerinden çıkartılan dersler doğrultusunda, afet sonrası yardım ve iyileştirme çalışmalarına ek olarak STK'lar, yerel düzeyde kapasite oluşturarak afet öncesi hazırlık ve risk azaltma çalışmaları yapma, kamuoyunda afet bilinci oluşturma kampanyaları, çalıştaylar ve konferanslar düzenleme gibi birçok alanda çok önemli rol oynamaya başladılar.

Afet risklerinin azaltılması sadece hükümetlerin yapabileceği bir şey değildir. Çok paydaşlı katılım en etkin yoldur. Yerel grupların ve gönüllülerin katılımı yerel ihtiyaçları anlamak ve bu ihtiyaçlara çözüm getirmek anlamında hayati önemdedir. Eğitilmiş, örgütlenmiş ve kendi ayakları üzerinde durabilecek toplum-temelli organizasyonlar afete karşı etkin bir mücadele için önşarttır. Fakat bu konuda ülkemizdeki STK'ların afet ve insani yardım alanındaki uluslararası standartları bilmiyor veya uygula(ya)mıyor olmaları da ayrı bir sorundur. Bu konuda da standart birliği konusunda kapasite artırımı şarttır. Bu yapılanmaların kamu kurumları tarafından oluşturulmaya veya oluşturulmaya çalışılması, beraberinde gönüllülük kavramının içini boşaltması ve toplumsal dinamizme de engel teşkil etmesi tehlikesini de barındırmaktadır aslında.

AKP iktidarını bu ülkenin başına gelmiş en büyük afet sayarsak, AKP politikaları sonucunda halkın daha çok desteğe, dayanışmaya ve birlikte mücadeleye ihtiyacı olduğu yaşadığımız deneyimlerle de sabittir. Bu bağlamda örgütlü mücadelenin bir baş-

ka boyutudur dayanışma ağları. Afet bilinci geliştirmede, büyük kentlerde yaygın bir STK konumunda olan hemşehri derneklerinin de bu konuda rol üstlenebileceği düşünülebilir. Dahası bu derneklerin büyük şehirlerde ilçe veya mahalle ölçeğinde sahip oldukları yardımlaşma ve dayanışma bağlarıyla afet sonrası iyileşme sürecini hızlandırabilecekleri olasıdır. Afet için dayanışma, özellikle afet sonrası hayatın yeniden normale dönmesi kapsamında önem taşımaktadır. Bu yönde yapılan çalışmalar da sosyal sermayesi güçlü toplumların afet sonrası dayanışmada daha avantajlı olduğunu göstermektedir. Biz bu olguyu zaten başka bir afet olan COVID-19 salgını sırasında da yaşamaya devam ediyoruz. Dayanışma ağları örgütlenmesiyle birbirimize kurtarıcı soluk olmayı başardık, birbirimizin düşmesine izin vermedik, ulaşabildiğimiz her eli tuttuk; ama yine de deprem afeti gibi büyük yıkımlar yaratan afetlerde sahada “bilinçli” bir örgütlülük sergileyecek ilerici güçlerin varlığından ne kadar bahsedebiliriz? Bu ilerici güçler afet kültürüne ne kadar sahiptir? Bir afet durumunda yerelde saha inisiyatifini ele alacak ve yönetecek kadar bir birikim ve potansiyele sahip midir?

Afet bölgelerinde, afet sonrası yapılacak insanı yardım çalışmalarında ilerici güçlerin ilk anlardan itibaren mevzi kapmaları, sahadaki otorite olma konusunda becerileri ve yeterlilikleri, afetzedelerin mevcut acil sorunlarının çözümü konusunda sorun giderici pozisyonları halkın güvenini kazanmada en önemli çalışmalar olacaktır. Bu nedenle ilk müdahale kapasitesine sahip gönüllülerin varlığı çok önem arz etmektedir. Çıkabilecek yangınların önlenmesinde, ilkyardım müdahalelerinin yapılmasında, kurallı kurtarmanın gerçekleştirilmesinde eğitim almış on binlerce gönüllü ordusuna ihtiyaç vardır. Bu alan kesinlikle boş bırakılmamalı, gereken hazırlıklar bir an önce tamamlanmalıdır

Normal zamanların mutedil gidişatında erzak dağıtımı gibi ya da öğrenci ders desteği gibi konularla yürütülen dayanışma örnekleri afet gibi bir boyuta geçtiğinde nasıl organize olunması gerektiği konusunda bir deneyimsizliğe teslim olacaktır. Bu anlamda çuvaldızı biraz kendimize batırmanın vaktidir diyelim. Politik bir

bilince, politik bir duruşa sahip olmak olaylara yaklaşımın çerçevesini de belirleyen bir özellik olmasına rağmen sadece bu özellikler deprem gibi büyük yıkımların yaşandığı bir afette sahada çok da yeterli olmayacaktır.

Afetin hemen sonrasında ilerici güçlerin bölge hakimiyetini ele alarak, yerel halkın ihtiyaç duyacağı su, barınma, enerji, gıda gibi ihtiyaçların karşılanmasında ve çevre güvenliğinin alınması konusunda yaratacağı çözümler halkın güvenini sağlamakta önemli rol oynayacaktır. Peki bu kapasiteye nasıl ulaşılmalıdır? Elbette afet öncesi dönemde bölgesel sınırlar içinde yerel gönüllü ekipleri oluşturarak ve afet sonrası ihtiyaç duyulacak lojistik destek noktalarını belirleyip besleyerek (*insan, malzeme ve ekipman kaynakları*). Bu anlamda teorik bilgileri edinmelerini sağlayacak eğitim programlarına katılım sağlanması, bu bilgilerin sahada doğru şekilde kullanılabilmesiyle alakalı avantaj sağlayacaktır.

Gericici dernek, cemaat, vakıf, tarikat gibi örgütler böyle zamanlarda halkın zafiyetinden faydalanarak ve tabiki devlet destekli olarak sahada yaygın şekilde faaliyet gösterebilmektedir. En son yaşadığımız İzmir-Bayraklı depremi bunun en somut örneğidir. Gericici bütün zihniyet, dernek, vakıf temsilcileri deprem bölgesinde devlet saha koordinatörü AFAD himayesinde varlıklarını göstermişlerdir.

İlerici güçlerin hedefi ise gericici zihniyetin sahadaki varlığını silmek olmalıdır. Mevzi kapmaktan kastımız budur. Bu çalışmalar çok kısa vadeli çalışmalar değildir. Bu sebeple de sürdürülebilir olması önemlidir. Burada afet öncesinde bölgesel anlamda, yaygın şekilde örgütlenebilmek afet sonrasında uzun vadeli çalışmayı insan kaynağı açısından besleyecektir. Afet konusu yerel ölçekte insanlara ulaşabilmenin ve onlarla somut ilişkiler geliştirebilmenin en geçerli sebebidir. Bu şekilde yerel anlamda örgütlenme çalışması yapılabilmekte ve siyasi söylemlerle halka ulaşmak ve kendimizi anlatabilmenin bazen ters teptiği durumlarda afet çalışması gibi bir çalışmayla kişilere ulaşmak çok daha kabul görür olmaktadır. Afet çalışmaları bu anlamda kapsayıcı-

dır. Konuyla alakalı inandırıcılığımızın olabilmesi bağlamında da yereldeki ilerici güçlerin kendilerini yine afetler konusunda bilgi ve beceriyle donatmaları en birinci koşuldur. Bu konudaki çalışmalarda yer alacak kişilerin tamamıyla gönüllü esaslı olarak çalışmaya dahil olmaları da sahadaki verimliliğin artmasında etken olacaktır. Aslında konunun özü şudur kısaca: Siyaset ve politik faaliyetlerimiz dışında halka ulaşabileceğimiz başka alanlarda da kendimizi geliştirmek ve yoğunlaşmak durumundayız.

Devlete sormamız gerekenler

Devlet tabiki soyut bir kavram, dolayısıyla somut taleplerin muhatabı olamaz aslına bakarsak. Somut taleplerimizin muhatabı başta yasama organı meclis ve KHK yetkisi ile cumhurbaşkanı ve de yürütme dediğimiz organ, yani cumhurbaşkanı ve atadıkları. O halde soralım:

Kamuda işin başına ehil, deneyimli, donanımlı personel atandı, bu personel değerlendirilip korundu mu? AFAD bu işi ne kadar kotarabiliyor? AFAD partizan bir yönetim sürdürmeyi ne zaman bırakacak?

Eğitim! Eğitimler ne durumda?

Kolektif akıl denilen kriz, afet ve acil durum yönetimi sistemi, devlet çarkı içerisinde il, ilçe, köy, silahlı kuvvetler, kurum ve kuruluşlar bazında uygulanmaya devam ediyor mu?

Ulusal ve uluslararası yardım kuruluşlarıyla koordinasyona devam ediliyor mu?

Ülke ekonomisini bir anda sıfırlayacak olan bu büyük yıkıma karşı alternatif tedbirler ve bütçeleme çalışmaları planlanmakta ve yapılmakta mıdır?

Doğal ve teknolojik afetlerle mücadele için hedef kitle kimler seçildi?

Bu insanlara afetle mücadele alanlarında görev verildi mi?

Toplanma bölgesi, çadır kent yeri, araç park yeri, helikopter pisti, sahra hastanesi vb. yapılacak yeşil alanlar korundu mu?

Afet durumunda görevine gelemeyecek personel için planlama var mıdır? Yerlerine bakacak kişiler belirlenmiş, güncel olarak kendilerini bilmekte midirler?

İlkyardım, arama kurtarma alanında etkin ve güncel planlama yapılmış mıdır?

Haberleşme konusunda detaylı bir planlama yapılmış ve Ulaştırma Bakanlığı tarafından Genel Kurmay Başkanlığı, AFAD başkanlığıyla koordineli olarak GSM operatörleri, gönüllü telsiz kuruluşları arasında protokol imzalanmış mıdır?

Kentin muhtelif yerlerinde afet konteynerleri güvenli yerlerde konuşlandırılmış, sorumluları belirlenmiş, anahtarları teslim edilmiş, aralıklı kontrolleri yapılmakta mıdır?

Yolların açık bulundurulmasıyla alakalı ulaşım, trafik konularında planlamalar ve acil tahliye yolları bilgileri güncel midir?

Güvenlik konusu hırsızlık, yağma, çocuk kaçakçılığı, insan ve organ ticaretini de kapsayacak şekilde planlanmış mıdır?

Burada afet çalışması yapan derneklere devlet desteği şarttır. Fakat günümüz iktidarında bu, gerici, terör destekçisi derneklere maddi ve fiziki anlamda sunulan imkanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda eşit şartlarda mücadeleden uzak kalan diğer STK'lar kendi yağlarıyla kavrulmakta ve çok kısıtlı imkanlarıyla çalışmalarını sürdürmektedirler. Yine bu STK'ların en büyük sorunlarından birisi de "gönüllü" bulma konusunda yaşanan sıkıntılardır. Ülke insanının gönüllü çalışmalara katkısı sürdürülebilir olamamakta ve gönüllülük faaliyetleri dönemsel olarak yapılmaktadır.

Sonuç olarak, bizler depremin "masum" bir doğa olayı olduğunu biliyoruz. Deprem bizi sallayacak evet, ama biz sallanırken yıkılmamak için ne gerekiyorsa yapalım!

KAYNAKÇA

http://istanbul.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/de574e754606c66_ek.pdf?dergi=136

<https://arioglu.net/turkiyenindepremselligiDAGITIM.pdf>

http://www1.mmo.org.tr/resimler/dosya_ekler/d4419b4a44bde5f_ek.pdf

Türkiye'nin Deprem Gerçeği ve TMMOB Makine Mühendisleri Odası'nın Önerileri-Nisan
2012-Yayın No: MMO/587

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=57

https://www.ituvakif.org.tr/dergi/sayi_66.pdf

http://webftp.gazi.edu.tr/deprem/turkiyenin_deprem_gercegi_paneli_kitabi.pdf

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/202888>

Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt 1 Sayı 1 2012

https://odatv4.com/devrim-olmadan-depremler-bas-edemeyiz-04122004_m.html

<https://depremezmin.ibb.istanbul/calismalarimiz/tamamlanmis-calismalar/istanbul-deprem-calistayi-2019/>

Can Soyer:

Marksiizm İçin Özneden, Özne İçin Siyasetten Konuşmak Zorundayız

2020 yılının Aralık ayında, **Komünist** yazarlarından Can Soyer'in **Marksiizm ve Siyaset - Yöntem, Kuram, Eylem** adlı kitabı yayınlandı. Yıldam Kütap tarafından yayımlanan kitapta Marksizmin siyasetle ilişkisini ele alan Soyer, Yöntem, Kuram ve Eylem adlı üç bölümde birçok başlığa dair değerlendirmelerde bulunuyor.

Marksiizm ve Siyaset, ısrarlı bir saptama ve belirgin bir çağrı barındırıyor. Saptama, sosyalist hareketin Marksizmin donuklaştırılmış yorumlarına bağlandıkça siyaset pratiğinden ve siyasal mücadelelerin özgül mantığından uzaklaştığı yönünde; çağrı ise Marksizmi sınıf mücadelelerinin kılavuzu olarak okuyup onun sahip olduğu devrimci girişkenliği yeniden kazanmaya yönelik.

Komünist olarak yazarla gerçekleştirdiğimiz bu söyleşide kitapta yer alan tüm konulara değinmek yerine, kitabın ruhuna damgasını vuran arayışı masaya yatırmaya çalıştık. Bu nedenle sorularımızla Marksizmin siyasal mücadelelerle olan ilişkisini ilgilendiren tartışmalara açıklık getirmeye gayret ettik. Kuşkusuz, bu tür bir kitabın barındırdığı konu zenginliğini ve derinliğini bir söyleşide özetlememiz mümkün olamazdı. Dolayısıyla, Can Soyer'in **Marksiizm ve Siyaset** adlı eseri okurlarının değerlendirmesini beklemeye devam ediyor.

Komünist: Kitabın önsözünde Türkiyeli bir Marksist olmaktan ve onun kazandırdığı görme biçiminin öneminden söz ediyorsunuz. Oysa kitabın neredeyse tamamı özel olarak Türkiye'nin sorunlarına dair değil. Böyleyken, bu kitabı "Türkiyeli" yapan nedir?

Can Soyer: Aslında önsözde kendimi ve bu kitabı yazarken beni o ya da bu yöne sevk eden dürtüleri işaret etmek için "Türkiyeli bir Marksist" olmaktan söz etmişim. Yine önsözde belirttiğim gibi, Marksizmin Türkiyelileşmesinin mümkün olmadığını, ama ülkemizdeki Marksistlerin Türkiyelileşmesinin kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda yanıtlamaya çalışırsam; kitapta Marksizmin içerdiği birçok başlık ve konuya lafzi düzeyde bile olsa değinmedim; örneğin kapitalizm öncesi üretim tarzları ve Batı dışı toplumların kapitalistleşmesi, sömürgecilik ve ulusal sorun, işçi hareketleri tarihi ve sendikalar gibi başlıklar kitapta yer almadı. Bu anlamda, kitapta, Marksizmin uzandığı tüm konular arasından bir tercih yapmış olduğum görülebilir. İşte bu tercihi belirleyen şeyin Türkiyeli bir Marksist olmak olduğunu söyleyebilirim. Başka bir ifadeyle, kitabın içerdiği konular ve tezler, en azından bunların önemli bir kısmı, Türkiyeli olarak değerlendirilemez; ama kitabın tam da bu biçimde, bu mimari ve dengeyle yazılmasına neden olan dürtü Türkiyeli. Bunun bir miktar paradoksal ya da çelişkili görüldüğü söylenirse anlayabilirim; ama yine de eğer bir Marksizm ansiklopedisi hazırlamak niyetinde değilseniz, kitabınızın mimarisini ve dengesini tasarlarken size kendini dayatan bazı başlık ve sorunları tercih etmek, onları öne çıkarmak ve yoğunlaştırmak zorunda kalırsınız.

Kimi okurlarda, haklı olarak, Türkiye'nin güncel sorunlarına yönelik çözüm önerilerinin beklendiğini gördüm. Örneğin, dincilerle mücadele, rejim sorunları çerçevesindeki seçim ittifakları ve işbirlikleri, Kürt sorunu ve Kürt siyasal hareketiyle ilişkiler gibi konulara yer vermedim bu kitapta. Bu başlıklar önemsiz olduğu için değil elbette; öncelikle, bu konularda hem benim çok sayıda köşe yazısı ve makale yazmışlığım var hem de mensubu olduğum Türkiye İşçi Partisi'nin sarf ettiği birçok söz bulun-

yor. Bu konulardaki görüşlerimin bilinmediğini ya da merak edildiğini sanmıyorum açıkçası. Dahası, bu konularda kuramsal düzeyde konuşmanın da fazla doğru olmadığını düşünüyorum; bunlar Marksist kuramın değil, özgül bir bağlamdaki siyasal öznelerin konuşması gereken konular. Buradan da ikinci gerekçeye geçebilirim: Bu çalışmayı esas olarak kuramsal bir çalışma olması amacıyla kaleme aldığım için, güncel siyasetin tartışılmalı başlıklarına değinmedim, ama sunmaya gayret ettiğim kuramsal yaklaşımın söz konusu güncel siyasal tartışmalarda ne anlama geldiğinin görülebileceğini sanıyorum. Deyim yerindeyse, Marksizme göre siyasetin ne olduğunu ve nasıl yapılması gerektiğini kuramsal düzeyde göstermeye uğraştım; bu kavrandıktan sonra dinci gerici-lik ya da Kürt sorununda bu kuramsal yaklaşımdan hareketle nasıl bir somut çizgi izleneceği çıkarsanabilir diye düşünüyorum.

Komünist: Kitabın ilk bölümünü oluşturan ve yoğun bir kavramsal soyutlama içeren Yöntem bölümü de böyle mi?

Can Soyer: Evet, Yöntem bölümü de öyle; dahası geri kalan her şey için zorunlu bir başlangıç koşulu da bu. Marksizm siyasal mücadeleler içerisinde önemli derecede esneyebilen bir sistem. Ama bu esneklik, onun bir yapısı, iskeleti, yani zorunlu hareket tarzı olmadığı anlamına gelmiyor. Bu zorunluluğu ilk başta yöntem kuruyor. Eğer Marksizm adına kuramsal ya da siyasal düzeylerde çalışmalar yürütüp çeşitli sonuçlara varmaya çalışıyorsanız, her şeyden önce uğraşınızın Marksist yönetime uygunluğunu göstermek zorundasınız. Ve bu uygunluğu gösterebilirseniz, uğraşınızın tüm sonuçlarını gönül rahatlığıyla Marksizm hanesine yazabilirsiniz. Ayrıca, günümüzde Marksist siyasetin gündeminde yer alan çeşitli sorunlar ve yaklaşım farklılıkları var. Bunlarla ilgili keskin polemikler ve tartışmalar da yürütülüyor zaman zaman. Bu tartışmalar ve yaklaşım farklılıkları konusunda nasıl, neye dayanarak, neyi ölçüt olarak karar vereceğiz? Burada da yollar bizi zorunlu olarak yöntem konusuna getirir.

Bir örnek vereyim. Örneğin, sosyalist hareketimizin bir kesiminde “radikal pasifizm” diye adlandırdığım bir siyasal çizginin yerleşiklik kazanmış olduğunu ileri sürüyorum bu kitapta. Bu çizgiyi çeşitli siyasal polemiklerde ele alıp onunla hesaplaşabiliriz; kişisel olarak bu düzeyde kaleme aldığım köşe yazıları ve makaleler de mevcut. Ancak, “radikal pasifizmin” sadece siyasal yönelim düzeyinde değil, en temelde, yani yöntem düzeyinde de Marksizme aykırı olduğunu göstermeniz gerekir. İşte o zaman polemik düzeyinin altına doğru kazanmanız, daha derine inmeniz zorunlu olur. Kazıdıkça Marksist kurama ulaşırsınız; bu düzeyde devlet, eşitsiz gelişim, toplumsal formasyon gibi başlıklarla karşılaşırınız. Daha da derine indiğinizde karşınıza Marksist yöntem çıkar; burada da öz ile görüngü, soyutlama, bütünlük gibi başlıklar bulunur. Bu biçimde çalıştığınız zaman, örneğimizdeki “radikal pasifizmin” sadece siyasal çıkarımlarının yanlışlığını göstermekle yetinmemiş, aynı zamanda ve esas olarak onun Marksist yöntem ve kuramın temel ilkelerine aykırılık taşıdığını görmüş, göstermiş olursunuz. Benzer biçimde, örneğin parti, öncülük ve sınıf bilinci gibi güncel siyasal sorunları tartışırken, kuramdaki temel-üstü yapı ve yöntemdeki yapı-özne tartışmalarına uzanmak kaçınılmazdır. Benim gayem, siyasal mücadeleler hakkında ileri sürdüğüm tezlerin hemen hemen hepsinin kuram ve yöntem bölümlerinde, ama elbette kuramın ve yöntemin kavramları ve yapısı içinde de dile getirilmesiydi.

Komünist: Tam bu noktada polemik konusuna gelelim. Kitapta bilinen bir siyasal çizgiyi veya ismi hedef alan özel bir polemik bulunmuyor. Ama bir yandan da kitabın neredeyse tamamı bir polemik duygusu veriyor. Bunun bir nedeni var mı?

Can Soyer: Aslında böyle bir nedenden söz etmem mümkün değil. Sanırım bu biraz da her birimizin sahip olduğu “kendiliğinden psikoloji”den kaynaklanıyor. Sonuçta, bu kitabın yazarı olarak ben ve en yakın yoldaşlarım Türkiye sosyalist hareketinin

son döneminde yaşanmış en büyük ve devrimci bir çıkışa yataklık etmesi anlamında en ilerletici tartışma sürecinden geçtik. Bunun etkilerinin tümüyle silinmesi kolay değil; gerekli de değil aslında. Evet, sosyalist hareketimizdeki o ya da bu akımla veyahut isimle birebir bir tartışma anlamında polemige bu kitapta yer vermemek bilinçli tercihimdi. Ama Marksizm ile siyaset arasındaki ilişkilere eğildiğinizde ister istemez bu ilişkinin başka biçimlerde de kurulduğunu görüyorsunuz. Bu nedenle kendi yaklaşımınızı ileri sürerken Marksizm ve siyaset ilişkisinin neden öyle değil de böyle kurulması gerektiğini açıklamanız gerekiyor. Bu gereklilik, somut bir muhatabı bulunmasa da satırlarınıza biraz polemik rengi verebiliyor.

Yine de kitapta başka bir anlamda “polemik” var aslında. Ama bu polemik güncel siyasal yaklaşımlar ya da tezler hakkında değil de bunlara yataklık eden kuramsal ve yönetsel konumlanışlar hakkında. Örneğin, siyaseten yok olmuş (*ya da yok olduğu düşünülen*) İkinci Enternasyonal akımının kitapta ortaya çıkmasının nedeni bu. İkinci Enternasyonal’in yarattığı kuramsal ve yönetsel konumlanış binbir kılığa girerek günümüzdeki çeşitli siyasal yaklaşımları belirleyebiliyor; hatta bazı yaklaşımlar Marksist ortodoksi adına tam da İkinci Enternasyonal’in çürük tezlerini benimsediklerinin farkında değiller. Ya da 19. yüzyıl anarşizminin bazı tezleri günümüze yeni bir perspektif olduğu iddiasıyla taşınabiliyor. Bu nedenle ben günümüzdeki siyasal yaklaşım ve tezlerle polemik yapmak yerine, deyim yerindeyse, onları soyutlamaya ve Marksist kuram ile yöntem açısından tartışmaya çalıştığımı söyleyebilirim.

Türkiyeli okurlara polemik tarzının bıkkınlık verdiği farkındayım. O kadar sığ ve niteliksiz, türlü yalan ve çarpıtmalarla dolu polemikler okuyoruz ki, insanda polemik türüne karşı hiçbir heves kalmıyor. Buna karşın, polemik türünün Marksizm tarihimizde çok önemli olduğunu da hatırdan çıkarmamak gerek. Başta Marx, Engels, Lenin olmak üzere büyük düşünür ve devrimci liderlerin hemen hepsi aynı zamanda çok usta polemikçilerdi. Bu yüzden, bir bütün olarak polemik türünün rafa kaldırılması hem doğru değil hem de geliştirici olmaz. Marx’ın bir sözünü kılavuz almak

mümkün: “Yadsıma, ortaya bir gelişme çıkaran bir harekettir”, diyor. Polemik de böyle olmak zorunda; yani sadece olumsuzlama, değilleme niyetiyle sınırlı kalmamalı, bunu yaparken bir gelişme, ilerleme ya da derinleşme yaratmalı. Olumsuzlama anında, tam da bu olumsuzlamanın açtığı imkanlar sayesinde yeni bir yaklaşım kurabiliyor, yorum yapabiliyor ya da tez üretebiliyorsanız o zaman kayıkçı dövüşünden kurtulup gerçekten anlamlı bir polemige imza atmış sayılırsınız.

Komünist: Her ne kadar halihazırdaki sosyalist hareketin içinde vuku bulan bir polemige niyetlenmemiş olsanız da sonuçta kitabın okurları öncelikle sosyalist hareketteki kadrolar oldu, olacak. Ancak, sosyalist harekette kuramsal tartışma ve incelemelerin neredeyse durma noktasında olduğu bir dönemde böyle bir kitap yazdınız. Bu durumun kitaba olan ilgiyi azaltacağını düşündünüz mü?

Can Soyer: Bu durumun yarattığı sonuçlar arasında en önemsizi benim kitabıma gösterilen ilgi olabilir. Sözü nü ettiğiniz durum o denli büyük bir sorun ki, sosyalist hareketimizin bu ülkedeki varlığının bile temellerini aşındırdığını söyleyebilirim. Ama buradaki sorunu biraz daha net olarak tanımlamamız lazım. Sorun, Türkiye'nin sol nüfusu içinde bu tür kitaplara olan ilginin azlığı değil; böylesi çalışmalar her zaman öncelikli olarak kadro düzeyindeki Marksistlerin ilgisini çeker zaten. Şimdi karşı karşıya olduğumuz sorun, tam da bu kadro düzeyindeki sosyalistlerin Marksist kuram hakkında okuma alışkanlığını yitirmesi. Elbette tekil örneklerden değil, genel bir eğilimden söz ediyorum; ama bu genel eğilimin tekil örnekleri gölgede bırakacak denli güçlendiğini düşünüyorum. Metin ulhaoğlu, sosyalist hareketimizde bir başyapıt niteliği taşıyan *Binyıl Eşliğinde Marksizm ve Türkiye Solu* kitabının ikinci baskısına yazdığı önsözde, böyle bir kitabın ikinci baskısını yapmasını bile başlı başına başarı kabul ettiğini söylemişti. Ben o yıllarda çok genç yaştaki bir sosyalist olarak bunu anlamamıştım; şimdi anlıyorum. Ve tabi ki hem derin üzüntü duyuyorum hem de sosyalist hareketimiz adına büyük endişe besliyorum.

Yine de umutsuz olmamak için nedenler olduğunu sanıyorum. Kitabın önsüzünde de ifade ettim; eğer bu kitap gençler tarafından okunursa ve onlarda Marksizme dair bir heves yaratırsa kendimi mutlu sayarım. Zaten, daha ilgi çekici olacağı kaygısıyla başka türlü bir kitap yazmak yerine, neredeyse hiç ilgi çekmeyeceğini bile bile böyle bir kitap yazmamın nedeni de bu umut. Küçük, ama benim için değerli bir umut.

Komünist: Tekrar kitabın içeriğine dönelim. Kitapta Marx'ın felsefi kavramlarına ya da jargonuna belirgin bir yer verdiğiniz görülüyor. Bu tercih, bir tür “felsefeye dönüş” çağrısı anlamına gelir mi?

Can Soyer: Felsefeyi nasıl anladığınıza bağlı olarak gelebilir elbette. Bir disiplin olarak felsefeye dönüş çağrısı yapmak benim işim değil; sonuçta ben bir felsefeci değilim. Ama her Marksistin, Marksizmde içerildiği ölçüde felsefeye, felsefi yöntem ve kavramlara, hatta onun jargonuna hakim olması gerektiğine inanıyorum. Bu, her şeyden önce Marksizmi derinlikli biçimde anlamak için zorunlu. İşin garibi, Marx'ta felsefe esasında oldukça yalın ve kolay anlaşılır bir alandır. Sadece biraz çaba, biraz okuma alışkanlığı, biraz da titiz kaynak seçimi ile temel düzeyde de olsa hakim olunabilecek bir “filozoftan” söz ediyoruz. Bu alandan uzak durmanın anlaşılır bulunacak hiçbir gerekçesini duymadım henüz.

Öte yandan, özel olarak felsefeye değilse de kavramsal düşünmeye bir çağrı yapabilmemiş olmayı umut ederim. İçinde yaşadığımız çağın da etkisiyle kavramsal düşünme, soyutlamalar yoluyla düşünceyi derinleştirme, olguları ilişkilendirme ve onları bir bütünlük içinde tanıyıp çözümleyebilme yetisinin zayıfladığı görülüyordur. Yakın arkadaşlarım dil ve üslup konusunda sergilediğim takıntıya tanık olmuşlardır; bu da aslında kavramsal düşünme yönündeki bir gereksinimi karşılamakla ilgili benim için. Propagandif çalışmalardan söz etmiyorum, o başlığın olabildiğince sadeleştirilmesi gerektiğine inanıyorum; ama düşünce, yaklaşım ya da tez üretmeye niyetlenip bunu ortalama bir dil ve üslup zengin-

liğiyle ve yine ortalama bir sözcük dağarcığıyla başarmanız imkansız. O zaman da öncelikle okuma uğraşının yoğunlaştırılması, derinleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi kaçınılmaz. Marx'ın edebiyata, felsefeye, tarihe böylesine derin bir ilgi duyması, Homeros'u, Shakespeare'i, Goethe'yi neredeyse ezbere bilmesi, heykelden klasik müziğe kadar geniş bir alandan beslenmesi sadece tesadüf ya da kişisel bir huy olabilir mi? Öyle bile olsa, bunun Marx'a kattıklarını görüp feyz almak çok mu zor? Az önce gençlere dair umudumdan söz etmiştim; o umut baki kalmak şartıyla, bu durumun, yani sonucu kavramsal düşünmenin zayıflaması olan bu kuraklığın da en çok gençlerde gözlendiğini sanıyorum. Genç arkadaşlarım kendilerine bu konuda fazlasıyla "baskı" kurduğumu söyleyebilirler; ama Marksizmde derinleşmek gibi bir niyet söz konusuysa bu çapta çalışmanın ve öğrenmenin zorunlu olduğunu söylemek zorundayım. "ğrenme" kavramını da bilinçli olarak kullandım. Marx, kendisi için "kitap yiyen makine" lafını kullanıyor bir mektubunda; öğrenmeye dönük bu açlığın ve iştahın hepimize sirayet etmesi gerekiyor.

Komünist: Özne kavramına ve onun tanımlanmasına da özel bir ilgi gösterdiğiniz görülüyor. Hem felsefi bir kategori olarak hem de siyasal bir gereklilik olarak öznenin ne olduğu, nasıl tanımlandığı ve hangi yolla inşa edildiği gibi konularda çok sayıda değini göze çarpıyor. Marksizmde zne kavramına bu denli önemli bir yer veren şey nedir?

Can Soyer: Marksizm tek bir bilgi dalından ve çalışma disipli-ninden oluşan bir kanon değil bana kalırsa; o farklı bilgi dalları ve çalışma disiplinlerine yayılan, yayılmaya da devam eden bütüncül bir sistem. Örneğin, Marksizmin esasında kapitalist üretim tarzının bilimsel znlemesi olduğu söylenir; bu ilk bakışta tamamen doğru gibi görünür, ama eksiktir. Marksizm, içerdiği tüm bilgi dalları ve çalışma disiplinlerinden ötede, onların toplamından da ötede bir sınıf mücadelesi kuramıdır. Bunun anlamı, Marx'ın incelediği ve özümlediği tüm bilgi dalları ve disiplinler-

deki sonuçların sınıf mücadelesine tahvil edilmek amacıyla üretilmiştir. Üretim tarzı, devlet, devrimler, sınıf yapısı, ideoloji vb. konularda ileri sürülen görüşler; bunların hiçbiri Marx'ın “kendinde-heves”inin ürünleri değildir, o bunlardan hep sınıf mücadelesine aktardığı sonuçlar çıkarmaya gayret etmiştir. Mücadele dediğinizde öznenen, sınıf mücadelesi dediğinizde ise mutlaka bir siyasal öznenen söz etmek zorunda kalırsınız. Bu nedenle, Marksizm hakkındaki uğraşların da kaçınılmaz biçimde özne konusuna yönelmesi gerekir.

İkincisi, eğer özne kavramına yönelecekse, onun içinde inşa edileceği mekânı da tarif etmeniz gerekir. Yani tarihte ve toplumda özneye hareket edeceği bir alan açılmış olması gerekir. Marksizm adına, hele hele Marksist ortodoksi adına savunulan kimi sözde “bilimsel” modeller, bilerek ya da bilmeyerek, mekanik bir işleyiş, bir tür “kuramsal otomasyon” yaratarak, bu yolla özneye alan bırakmayarak Marksizme en büyük zararı veriyorlar. İkinci Enternasyonal akımının yaptığı tam olarak budur; İkinci Enternasyonal akımı sadece savaş kredilerine onay verdiği için değil, ondan önce Marksizmde özneye tanınan alanı bilimci ve nesnelci bir modelle işgal ettiği için Marksizm dışıdır. Gerçekten de kapitalizm kendi nesnel evrimi yoluyla sürekli biçimde ilerliyorsa, bu ilerlemenin kaçınılmaz sonucu sosyalizmse, sosyalizm bir tohumun çiçeğe dönüşmesi gibi kendiliğinden ortaya çıkacaksa, o zaman mücadele etmeye neden gerek duyulsun ki? Bunca parti, örgüt, eylem, çaba, irade ne işe yarar ki? Daha kavramsal konuşursak, ortada toplumların nesnel evrim yoluyla dönüşeceği türünden bir yaklaşım varsa hem felsefede hem de siyasette özne kavramı neden gerekli olsun ki?

Başka bir örnek olarak Lenin'in en şiddetli polemiklerinin muhabatı olan ekonomizm akımını alalım. Gerçekten de ekonomizm akımının temel tezi işçi sınıfının ekonomik talepleri dışına çıkmamak kadar basit olabilir mi? Yani ekonomizm basit bir siyasal körlüğe ya da anlayış kıtlığına indirgenebilir mi? Elbette bu kadar basit değil; ekonomizm akımı, “işçiler siyasetle ilgilenmesin” demiyor, “özne ekonomik alanda kurulur” diyor aslında. O

zaman Marksizme dönüyoruz ve gerçekten Marx'ın böyle deyinemediğini inceliyoruz. Marx'ın sahip olduğu bütünlük anlayışını öğreniyoruz, bu anlayışta öznenin varoluşunun bütünlüğün bir parçasında değil, onun tümünde, bütünlüğün içsel ilişkilerinin karmaşık ağında gerçekleştiğini kavriyoruz. Sonra da felsefede bütünlük kavramıyla soyutlanan ilişki alanının maddi dünyadaki karşılığını arıyoruz ve toplumsal formasyonu buluyoruz. Bir toplumsal formasyonun yeniden üretimini sağlayan ilişkilerin siyasetin içinden geçtiğini, siyasal bir biçim aldığını ve siyasetle etkililik kazandığını söylüyoruz. Bu kavisi bitirmek için ekonomizm akımına geri dönüyoruz ve onların tezlerini çürütüp işçi sınıfının ekonomik ve siyasal mücadelesinin birliğini, öznenin inşasının siyaset alanında söz konusu edilebileceğini ileri sürüyoruz. Hızlıca kabalaştırarak ve birçok ara basamağı atlayarak sunmaya çalıştığım bu örnekler, özne kavramının neden önemli olduğunu, neden onun felsefedeki ve toplumdaki yerini incelememiz gerektiğini göstermek içindi. Kitapta bu türden başka örnekleri de incelemeye çalıştım. Ama şunu rahatlıkla söyleyebilirim: Özne kavramını merkeze almayan, onun inşasının koşullarını ve olanaklarını aramayan bir çaba Marksizmle ne kadar ilgilenirse ilgilensin devrimci sonuçlara erişemeyecektir. Marksizmin sınıf mücadelesinin kılavuzu olmasının birincil anlamı da budur bence. Marksizm için özneden, özne için de siyasetten konuşmak zorundayız.

Komünist: Marksizm ile siyaset arasındaki ilişkide zaman zaman bir “tercüme” gerekliliğinden söz etmişsiniz. Kitabın neredeyse tamamında yer alan “özgül bağlam” vurgusu da bununla ilgili gibi görünüyor. Marksizmin siyasete tercümesi ne anlama geliyor ve özgül bağlam bu tercüme pratiği ile ilgili olarak mı yer buluyor çalışmanızda?

Can Soyer: Marksizm hayli derin, geniş, zaman zaman karmaşık, aynı zamanda da sürekli gelişen, güçlenen, güncellenen bir düşünce sistemi. Bu niteliğiyle Marksizmin yığınlar tarafından içsel-

leştirilmesi, benimsenmesi mümkün değil. Buna gerek de yok zaten. Marksizm, kendisini bir düşünce olarak gerçeklemek isteyen bir yaklaşıma sahip değil, bu idealizmin belirgin bir arzusudur aslında. Marksizm kendisini ancak pratik yoluyla gerçeklemeyi arzular; bu pratik sınıf mücadelesidir ve yığınların Marksizmin değil, sınıf mücadelesinin bilincine varması beklenir. Marksizm ise, öncü kadrolar ya da sınıfın “organik aydınları” aracılığıyla, bu sınıf mücadelesine kılavuzluk eder. İşte tercüme olarak sözünü ettiğimiz işlem burada devreye girer. Marksizm, bir kuram olarak devlet, demokrasi, eşitsiz gelişim, ideoloji vb. gibi konularda birçok belirlemeye ve saptamaya sahip; ancak bu saptamaların evrensel bir nitelik taşıdığı da biliniyor. Bu nedenle, örneğin Türkiyeli bir Marksist ile Latin Amerikalı bir Marksist kuramsal bir başlık olarak demokrasi konusunda hemen hemen aynı şeyleri söyler. Oysa, Türkiyeli bir Marksist ile Latin Amerikalı bir Marksistin, kendi ülkelerindeki demokrasiye, demokratik mücadelelere dair söyleyecekleri bütünüyle farklı olabilir, olacaktır da zaten. Çünkü Marksizmin kuramsal çözümlerinin belirli bir ülkedeki sınıf mücadelesine yön verebilmesi evrensel düzeyde gerçekleşmez; bu yönlendirme mutlaka ve mutlaka özgül bir bağlamda, o bağlamın gereksinimleri ve koşulları çerçevesinde biçimlenir. Bu anlamda, her ülkenin Marksistlerinin, Marksizmi kendi ülkelerinin siyasal ve toplumsal sorunlarına tercüme etmek, onu özgül bir bağlamda siyasallaştırmak gibi bir yükümlülüğü bulunur.

Eğer bir miktar abartıya izin verilirse şunu söyleyebilirim: Marksizmi evrensel düzeyde incelemek, ona katkıda bulunmak elbette mümkündür; ama Marksist bir siyaset sadece özgül bağlamlarda kurulabilir. Marksizmin birincil pratiği siyasettir, ama tek pratiği bu değildir elbette. Ona evrensel kategoriler veya yöntemsel ilkeler çerçevesinde yaklaşmak, bu başlıklar ekseninde üretim ve katkıda bulunmak hem mümkün hem de gereklidir. Yalnızca, bu düzeyde sergilenen uğraşın siyaset olmadığını, siyaset sayılamayacağı, siyaseti ikame etmesine izin verilemeyeceğini bilmek kaydıyla. Eşitsiz gelişim kavramını ele alalım; eşitsiz gelişim yaklaşımı esasında ve özünde düzen içi nitelikteki bir talebin mevcut kapi-

talist egemenlik tarafından karşılanamaması ve bu nedenle biriktirdiği siyasal enerjinin düzen sınırlarını aşacak bir şiddet üretmesi olarak düşünebilir. Ekim Devrimi'nde kitlelerin özlemlerini ifade eden "ekmek, toprak, barış" talepleri bu türdendir; hiçbirisi özünde ve tanım gereği düzen dışı değildir, hatta tarımda küçük mülk sahipliğini ifade ettiği ölçüde toprak reformu basbayağı burjuva nitelikte bir taleptir ve sosyalizme aykırıdır. Ama Rus kapitalizminin verili durumunda bu taleplerin hiçbirinin karşılanması mümkün olmamıştır ve soyut olarak bakıldığında pekala düzen içi diyebileceğimiz bu talepler düzenin tüm sınırlarını parçalayan bir siyasal çatışmaya neden olmuştur. İşte, eşitsiz gelişim yaklaşımı hakkında kuramsal düzeyde Marksizmin söyleyecekleri bunlardır ve hatta hemen hemen bu kadardır. Bunun ötesini söylemek için, örneğin içinde bulunduğumuz konjonktürde eşitsiz gelişimin hangi taleplere şiddet yüklü bir çatışmanın enerjisini yüklediğini saptamak için özgül bağlama başvurmak zorundayız. Bunu bir tercüme olarak adlandırıyorum ve böylesi bir tercümenin ancak özgül bağlamlar ölçüğünde gerçekleştirilebileceğini ileri sürüyorum. Daha ortodoks bir terminoloji kullanmam gerekirse, burada tercüme dediğim işlem, esasında bir yeniden üretim işlemidir. Nasıl ki sermayenin yeniden üretimi her çevrimde genişlemek zorundaysa, Marksizmin özgül bağlamlarda yeniden üretimi de onu sürekli zenginleştiren ve genişleten bir işlem olarak düşünülebilir. Marksizme salt kavramsal düzeyde katkı yapılmasının şimdilik ve bir süreliğine sınırlarına gelindiğini düşünüyorum; elbette kavramsal düzeyde katkıların söz konusu olacağı dönemler tekrar gelecektir, ama bu sadece özgül bağlamlarda biriktirilen deneyimin anlamlı bir eşiği aşmasından sonra olacaktır.

Komünist: Sosyalist harekette siyasete yabancılık ya da siyaset yapmanın unutulması derken de kastınız bu mu?

Can Soyer: Evet, temelde bu. Uzun bir süredir siyaset denildiğinde Marx'ın kuramsal ve evrensel düzeydeki saptamalarının bağlamsız, soyut formüller halinde ve hiçbir pratiğe tahvil edile-

meyecek içeriklerle dile getirilmesi anlaşılıyor. Marx'a göre demokrasi, kuramsal olarak sermaye sınıfının egemenliğinin bir biçimidir; peki, bu soyutlama, ülkenizde her türlü demokratik hak ve özgürlük ortadan kaldırılıyorken sizin buna kayıtsız kalmanız anlamına mı gelir? Bu saptama hiçbir tercümeden geçirilmeden siyasal bir konuma dönüşebiliyor olsaydı, nasıl olsa sermaye egemenliğinin bir biçimi olduğuna göre demokratik hak ve özgürlüklerin yok edilmesini alkışlamamız, bunu olumlu bulmamız gerekmez miydi? Sosyalist hareketimizde henüz bu ölçüdeki bir deliliğe rastlamadık, ama kuramsal ortodoksi adına takınılan kayıtsızlığın mantıksal sonucu bu olmalı aslında. Bunları bir yana bırakırsak, siyasetin bu denli önemsizleşmesi, siyaset yapmanın neredeyse ayıpsanacak hale gelmesi, siyasal alanın enstrüman ve yordamlarının ferahlıkla kullanılamaması gibi sorunların kaynağında sözünü ettiğim bu sorun yer alıyor. Bu sorunun bilinçlerde aşılmasını sağlar mı bilemiyorum, ama pratikte aşılmasının yegane yolu da siyaseti özgül bağlamlı bir etkinlik olarak kavramak ve hayata geçirmek. Kuramsal katkıları bir yana, hatta onlar da esas olarak bu sayede olmak üzere, Lenin'in yaptığının da tam olarak bu olduğunu düşünüyorum.

Komünist: Lenin'in sözünü etmişken oradan devam edelim. Marksizm ile siyasetin ele alındığı bir kitapta Lenin'den hiç söz etmemeniz garip değil mi? Üstelik kitaptaki yaklaşımınızın "Leninist" olduğunu da dile getirmişken. Lenin'siz bir anlatıyı neden tercih ettiniz?

Can Soyer: Bunun bir pratik gerekçesi var: Zaten kalınlaşmış bir kitabı daha da uzatarak okunmasını iyice zorlaştırmamak. Ülkemizde okuma alışkanlığının yaşadığı erozyona paralel olarak, 375 sayfalık bir kitap bile artık "kalın kitap" sınıfına dahil ediliyor ve birçok okurun bu tür kitaplardan kaçtığı düşünülüyor. Öncelikle bu nedenle kitabı esas olarak Marx'la sınırlı tuttum ve ikinci bir kitap olarak Lenin hakkında çalışmaya başladım.

Öte yandan, tek kaygım bu pratik sorunlar değildi elbette. Marx'ı bilge bir düşünür, Lenin'i ise onun düşüncelerini pratiğe dökem, bunu yaparken de ona Marx'ta olmayan bir sürü şey katan biri olarak resmetme eğilimi var. Bu eğilim, maalesef, kimi örneklerde sosyalist hareketimize de sirayet ediyor. Bunun doğrularla uzaktan yakından ilgisi yok. Marx, tıpkı Lenin gibi, yaşadığı çağın sınıf mücadeleleri içerisinde militan bir devrimci olarak yer almış, siyasal mücadelenin gündemleri ve gereksinimleri konusunda sık sık kafa yormuş, çeşitli girişim ve deneylerde bulunmuş, buradan çıkardığı sonuçlarla devrimci mücadeleye dair bazı çıkarımlara ulaşmış biriydi. Zaten Marx'ın bilge bir düşünür olarak resmedilmesine en çok Lenin itiraz ederdi ve kendisine zimmetlenmiş birçok katkının Marx'a ait olduğunu ileri sürerdi. Burada elbette Lenin'in tevazusunun payı var; gerçekten de Lenin'in katkılarının aynı olgunlukta ve gelişmişlikte Marx'ta da bulunduğunu düşünmüyorum; ama bunların Marx'ta en ufak bir iz bile taşımaksızın yer almadığını söylemek de bana imkansız geliyor. Örneğin ikili iktidar vurgusu; kaba bir bakışla ikili iktidar modelinin Lenin'in katkısı olarak görülmesi mümkün ve doğru da. Ama Lenin, bunu tam da Marx'ta ipuçlarını gördüğü için yapabilmişti. Özetle, eğer Lenin olmasaydı da Marx'ın kimilerinin arzu edeceği gibi yumuşak huylu bir bilge düşünür olarak görülemeyeceğini göstermek istedim ve Lenin'in kitapta yer almaması bunu yaparken işimi kolaylaştırdı; bir yokluk başka bir varlığın altını çizdi yani. Tabi bu kolaylığı sağlarken birçok zorluk da yarattı. Sadece siyasette değil, düşüncede de Lenin'siz bir Marksizmi tarif etmek çok zor oldu benim için.

Komünist: İekli iktidar konusuna burada da değindiniz. Bunu kitapta görmek de şaşırtıcıydı, çünkü genellikle Lenin'le ve Bolşevik deneyimiyle sınırlı olarak kullanılmasına alışık olduğumuz bir kavram. Oysa siz bunun, en azından ana hatları itibariyle Marx'ta görülen bir yaklaşım olduğunu ileri sürüyor ve hatta güncel bir görev olarak da işaret ediyorsunuz. Bu konuyu biraz açmanızı istesek neler söylersiniz?

Can Soyer: Marx'ın eserinin tek bir bilgi dalına ve çalışma disiplinine sıkıştırılamayacağını söylemiştim; aynı biçimde tek bir metin türüne de sıkıştırılmaz. Yani sadece Marx'ın yazdığı kitapları okumak yetmez; onun broşürleri, makaleleri, bildirimleri gibi kamuoyuna sunulan metinleriyle birlikte mektupları, taslakları, defterleri, üyelere gönderilen talimatnameleri gibi özel metinlerini de okumak gerekir. Yani Marx'ta birçok başlık metinlerine yayılmış haldedir. İkinci olarak, Marx, bazı çözümlemelerinde öyle bir boşluk bırakır ki, o boşluğun mantıksal olarak en uygun biçimde nasıl doldurulabileceğini düşünmek zorunda bırakır sizi. Ama o boşluk öyle düzenli biçimde açılmıştır ki, oraya zaten tek bir parça yerleştirilebilir ve onu bulmak için de metinlerinin tümüne yayılmış vurgulara hakim olmanız gerekir.

İkili iktidar konusunun her iki anlamda da Marx'ta yer aldığı ileri sürüyorum. Tabi ki Lenin'de gördüğümüz denli olgunlaşmış haliyle değil; daha çok ana hatlarını çizmek biçiminde. Metinsel açıdan bakarsak, Marx'ın bir tür ikili iktidar mantığını dile getirdiği çeşitli pasajlar bulmak mümkün. Bunların en bilineni ve açığı *Merkez Komitesinin Komünist Birliğe Çağrısı* başlıklı, Engels'le birlikte kaleme aldıkları ve 1850 tarihli metin. Bu metinde Marx ve Engels, çok açık biçimde proletaryanın ister yerel komiteler isterse de işçi dernekleri biçiminde kendi devrimci hükümetlerini kurması, işçilerin örgütlü biçimde silahlanması ve bu örgütlerin merkezleştirilmesi gerektiğini ileri sürüyorlar. Sözcükler ne kadar çekiştirilirse çekiştirilsin, proletaryanın bağımsız örgütlenmelerine ve bunların hükümet aygıtları olarak işlevlendirilmesine dair bir yaklaşımın izleri görülüyordur. İkinci anlamda da yakalayabiliriz ikili iktidar vurgusunu, yani Marx'ın bıraktığı boşlukları doldurma biçiminde. Bunun için de Paris Komünü hakkındaki değerlendirmelerine bakmak yeterlidir, ki Lenin'in de en fazla referans verdiği çalışmalardır bunlar. Marx burada, bu defa tersinden hareket ederek, Komün'ü proleter devletin siyasal biçimi olarak işaret eder ve bizleri haklı olarak şu soruyla başa bırakır: Bu devletin üzerine inşa edildiği organlar nelerdir? Bunlar eski devlet aygıtının organları olamaz, çünkü Marx eski

devlet aygıtının olduğu gibi devralınamayağını, onun parçalanması gerektiğini açıkça söylemiştir zaten. İşte bu boşluğu doldurmak için, bir kez daha proleterlerin bağımsız özörgütlenmeleri ve bunların hükümet aygıtları olarak işlevlendirilmesi perspektifine dönebiliriz. Rusya’da “sovyet” adı ve tipiyle gördüğümüz proleter özörgütlülükler, devrimden sonraki proleter devletin üzerine inşa edileceği organları ifade eder. Tekrar belirteyim, bu perspektifin olgunlaştırılması Lenin’in özel katkısıdır; ama Marx’ta bu yönde hiçbir belirtinin yer almadığını, Lenin olmasaydı Marksizmin devrim arayışında ikili iktidar yaklaşımının hiç yeşermeyeceğini söylemek fazla iddialı olur.

Göstermeye alıştığım buydu ve eğer bu doğruysa, günümüzde yürütölen iktidar mücadelesine de aynı yaklaşımla eğilmek gerekir. Kuşkusuz, ikili iktidar işlevi görececek organların tepeden müdahalelerle yaratılması mümkün değil, bu yönde iradi zorlamalara girişilmesi de işe yaramayacak. Ancak, toplumsal mücadeleler içinde beliren örgütlenme eğilimlerinin hep bu gözle değerlendirilmesi ve umut vaat ediyorsa güçlendirilmesi de sosyalistlerin gündeminde yer alması gereken konular. Sosyalistler işçi sınıfına örgütlenmenin adresi olarak yalnızca partiyi sunar hale geldiler. Parti üyeliğini önemsiz görmediğimi anlatmama gerek yok herhalde, ama devrim gibi bir hedef partiye sığmayacak ölçüde geniş kitlelerin örgütlü hareketini gerektirir ve bu örgütlölüğün sağlanacağı biçimlerin titizlikle araştırılması bu nedenle zorunluluk halini alır. Bu yöndeki gereksinimin en azından farkında olmak için de ikili iktidar mantığını yeniden hatırlamak ilk adımı oluşturur.

Komünist: Bir sonraki kitabınızın Lenin ve Leninizm hakkında olacağını söylediniz. O kitaptaki amacınız ne olacak? Nasıl bir yöntem izleyeceksiniz?

Can Soyer: Kitabın içeriği hakkında bir şeyler söylemem için henüz erken; elbette kafamda bir silüeti var kitabın ama olgunlaşması için biraz zamana ve çalışmaya gereksinimi de var. Bu

nedenle sadece genel yaklaşım açısından yanıtlayabilirim bu soruyu. En kısa haliyle şöyle: Lenin'in Marx'a yaptığını, bugün Lenin'e yapmak. Diğer bir deyişle, Lenin nasıl Marx'ın eserini kendi özgül bağlamı içerisinde yeniden ürettiyse ve bunu yaparken de Marksizme ciddi katkılar sunduysa, bugün de Lenin'in eserinin özgül bağlamlarda yeniden üretilmesi ve bu yolla genişletilmesi gerekiyor.

Bu yeniden üretim işleminin aynı zamanda yeni bir katkı da yaratıp yaratmayacağını bilemeyiz, en azından benim yazar olarak böyle bir iddiam olmaz. Ama özgül bir bağlamdaki siyasal mücadelelerin birikmiş sonuçları, öyle ya da böyle kurama doğru akar ve onun gelişimine katkı koyar. Bu eşyanın doğası gereği böyledir. Ben ise yalnızca böyle bir yeniden üretim işleminin gerekliliğine, bunun özgül bağlamlarda söz konusu edilebileceğine işaret etmekle yetinebilirim ve kitapta böyle yapmaya gayret edeceğim. Çünkü Leninizmin de hazır şablonlara, ezberlenmiş klişelere mahkum edildiğini, sözde ortodoksi adına Lenin'in olağanüstü hareketli akıl yürütme biçiminin skolastik bir şemaya dönüştürüldüğünü görmemek imkansız. Böyle sunulduğu sürece Leninizmin yeniden üretilmesi de bugünün mücadeleleri hakkında bizlere yol göstermesi de söz konusu olamaz. Marksizmin zincirlerinden kurtarılmasından söz etmeye çalışmıştım bu kitapta; galiba zincirlerinden kurtarılması gereken bir diğer isim de Lenin. Umarım bu çabaya bir katkı koyabilmişimdir ve ikinci kitapta da bunu tekrar edebilirim.

CAN SOYER - MARKSIZM VE SIYASET

Can Soyer

Marksizm ve Siyaset

Yöntem, Kuram, Eylem

Yordam Kitap

Sosyalist Siyasetin Yeniden Kuruluşu İçin Mayın Temizliği: Marksizm ve Siyaset

DOĞAN ERGÜN

Görüş ayrılıkları, tartışmalar ve ayrışmalar siyasi mücadelenin doğasında var. Bunlar, her grup, örgüt veya partinin içerisinde yaşanabilir. Türkiye sosyalist hareketinin tarihi de bu tür ayrışmaların tarihi olarak okunabilir. Ancak pek az örnekte ayrışmanın, ileriye taşıyan bir “devrimci kopuş” halini alabildiğine tanık olduk. Genelde bizim buralarda yaşananlar ya kadim “ulusal sorun” damgasını taşıyor, ya “legalite-illegalite” tartışmasının değişik görünüşleriyle gün yüzüne çıkıyor ya da “ego” çatışmalarının vardığı kaçınılmaz sonu oluyor.

Türkiye İşçi Partisi'nin bugün yeniden siyaset sahnesine çıkmasında etkili olan kopuş ise köklerini hep Marksist teori-sosyalist siyaset ilişkisinde yaşanan tutarsızlıkta aradı. Açıklamalarda, “statükodan kopuş”, “arayışçılık”, “devrimci Marksizm/komünizm”, “öncülük teorisi” gibi her biri kendi başına değerli olan farklı kavram setleri kullanıldı. Yine de bugüne kadar, söz konusu kopuşun yansımaları hep siyasal mücadelenin sıcaklığı içinde saklıydı. Dikkatli göz sezdi, gördü ama derli toplu bir kaynağa ulaşmakta zorlandı.

2020'nin sonu ise artık yeni bir evreye geçiş olarak tarihlenmelidir: Sosyalist hareketin gelecek on yıllarına damga vuracak devrimci kopuşun kuramsal arkaplanı yazılmış, deyim yerindeyse kopuş tamamlanmıştır.

Evet, Can Soyer'in Yordam Kitap'tan çıkan *Marksizm ve Siyaset / Yöntem, Kuram, Eylem* adlı kitabından söz ediyorum.

***

Her metin, “maddi” olanı sonralar. Öncül olan maddedir, nesneliktir. Oradaki değişim ve gelişimin hangi yönde seyrettiğini kavrayabilen akıl, düşünce üretir. İyi metinler, o aklın ürünüdür.

İki tür iyi metin vardır.

İlki, değişeni anlar ve adını koyar. Adını koymak, olanı anlamak; hareket halinde olan öznenin karışık zihnini berraklaştırır. Bununla kalmaz, gelecek kuşaklar için yol göstericidir.

İkinci türden iyi metin ise ufuk açıdır. Değişimin istikametini kavramış, yeninin ipuçlarını vermiştir. O metin yazıldıktan itibaren artık okurun zihninde hiçbir şey eskisi gibi işlemez. Değişimi egecek, bükecek, belki sıçratacak dönüştürücü bir özne olmak için kuşanmıştır artık.

Soyer'in kitabı, kuramsal çerçevede ilk misyonu hakkıyla yerine getirmekte ve dahi ikincisinin kapılarını açmaktadır. Ve bu, çok az iyi metinde görülebilecek bir niteliktir.

***

Marksizm ve Siyaset, Marksist ortodoksiyi rehber edinen bir kitap. Emek sermaye çelişkinin açıklayıcılığına, işçi sınıfının devrimci karakterine sadık. Sadakatin de ötesinde, üretim tarzı, üretim ilişkileri, sınıf, temel, üstyapı, toplumsal formasyon, soyutluk ve somutluk, içsel ilişkiler diyalektiği, siyaset, strateji, iktidar, devlet, ideoloji, eşitsiz gelişim, Marksist tarih anlayışı gibi birçok kavram veya konuya ilişkin düpedüz sözlük işlevi taşıyor. Soyer, ele aldığı veya anlatımda yararlandığı neredeyse tüm kavramları titizlikle tanımlıyor. “Yeni başlayanlar” için ürkütücü görünen hacim ve dil, kendini çöze çöze ilerleyen bir düğümü andırıyor.

Ancak, kitabın alamet-i farikalarından biri, geleneksel Marksizm de denebilecek ortodoksinin, belki son 40-50 yılda yarattığı kari-katürle kuramsal bir kavgaya tutuşma cesaretini gösterebilmiş olması. Bu anlamıyla “yeni klasiğin” (*Neo-Klasik*) temellerine harç dökme çalışmalarından biriyle karşı karşıyayız. Bunu yaparken de tutamak noktası olarak “siyaset” kavramını alıyor. Bu anlamıyla, siyasetten arındırılmış bir “ortodoksluk” türetenlerle hakiki bir hesaplaşmaya gidiyor. Ve bu hesaplaşma içerisinde, yeniyi yakalayabilmesi de yine siyasete yüklediği “özerk” alanla mümkün oluyor.

İkinci Enternasyonal ihanetinin ele alındığı bir bağlamda yazılan aşağıdaki satırlar aynı zamanda “yeni”yi bulmanın da kapılarını aralıyor:

Siyaset, kendisine kaynaklık eden ve kendisini belirleyen yapıyı dönüştürme gücü bulunan tek pratik tarzıdır. Eğer, marksizmde, tarihin motoru sınıf mücadeleleri olarak tanımlanıyorsa ve marksistler kapitalizmden sosyalizme geçişin kendiliğinden bir biçimde olmayacağını düşünüp siyasal mücadelelerle bu geçişi sağlamaya çalışıyorlarsa, bu, yalnızca siyasetin özgül bir pratik olarak sahip olduğu özerklik sayesinde düşünülebilir olur. (s. 251)

Soyer’in “Klasik”i Gramsci gibi, Poulantzas gibi, Miliband gibi, hatta Zizek gibi gelenekselciliğin kuşkuyla baktığı kaynaklardan beslenmekten çekinmiyor. Soyer’in “yeni”si ise İkinci Enternasyonal’in ardıllarının tuzaklarına, Laclau ve Mouffe’un siyasetle sınıf arasında açtığı çukura ya da Hardt ve Negri’nin “iktidarsızlık” sevdasına düşmüyor.

***

Kitap, siyasetten arındırılmış “Marksizm” ile bütüncül sınıf siyasetinden arındırılmış mücadeleciliği iki yanına alıp kendi doğru (*Antik Yun. orthos*) yönünü (*Antik Yun. doxa*) buluyor. Soyer bunu yaparken, ürettiği iki kavram üzerinden tartışma yürütüyor: “radikal pasifizm” ve “duyarlılık aktivizmi”.

Radikal pasifizm'i "Marksist yöntem ve kuramın ortodoks edimini içeriyor olmakla birlikte, siyaset alanında devrimci bir girişkenlik sergilemekten uzak duran, en sol söylemlerle en sağ ve pasifist tutumları haklı göstermesiyle ayırt edilen" anlayış olarak tanımlıyor. Bu tartışma sayesinde yetkin bir "devrimci siyaset" tanımı yapabiliyor:

Özde ve söylemde olabilecek en uç noktaya kadar çekilmiş bir siyaset pratiği, gerçekler veya tarih karşısında devrimciliğin ya da ortodoksluğun garantisini sayılamaz. Siyaset, en sivri, en keskin, en sert talebi ortaya koymak değil de verili durumda sermaye egemenliğinin en zayıf noktasını, şiddet yüklü tikeli, düzenin içerilemeyen semptomunu saptamak ve bu çizgiyi kitleselleştirmek olarak tanımlandığı için, bu biçimde yapılan tek şey kurama ve ideolojiye sığınarak siyasetten kaçan pasifizmin radikalizm sosuyla servis edilmesi olur. (s. 274)

Soyer, politik doğruculuğun bir varyantı olarak değindiği duyarlılık aktivizmini, "mikro düzlemlerde sergilenen bireysel veya kolektif performanslar sayesinde duyarlılık yaratmak ve bu duyarlılıklar üzerinden bir toplumsal taraflaşma yaratmak çabası" olarak tanımlıyor. Sosyalist siyasetin ciddi bir güncel sorununa ilişkin yorumunu şöyle özetliyor: "Duyarlılıkların belirleyici ve tanımlayıcı olmasının sonucu ise, öznenin de duyarlılık ekseninde kurulması, böylece verili bir sınıf egemenliği ile onun kurumsal aygıtı yerine duyarsız öznelere mücadele başlatmasıdır."

***

Siyasetin bir zamanı bir de mekanı vardır. Başka bir deyişle, zaman ve mekandan azade bir "söz ve eylem" bütününe siyaset denemez. *Marksizm ve Siyaset*, en çok da bu iki kavram üzerine düşünmeye teşvik ediyor. Kitabın "Sonuç" kısmında yer alan "Türkiye İçin Notlar" başlıklı bölüm hiç olmasaydı ve eser Türkiye üzerine pek az söz edilen o 350 sayfalık üç bölümle kalmış olsaydı da bu gerçek değişmeyecekti.

Çünkü, düğümleri çöze çöze ilerleyen bu kitap, nihayetinde, zaman ve mekanla sınırlandırılmış bir “özgül bağlam” arayışını ortaya koyuyor. Metin Çulhaoğlu’ndan devrolan bu kavram, Soyer’in kitabına da damgasını vuruyor.

Soyer bu sorunsalı, “Türkiyeli” bir sosyalist siyaset diyerek ve siyasetin zamanını “şimdiki zaman” olarak nitelendirerek işliyor.

Özellikle zaman bağlamı söz konusu olduğunda “sorunsal” derken neyi kast ediyoruz?

Siyasetin hedefi iktidar ise ortada bir “yarın” sorunu olduğu açıktır. Ancak insanlar sorunlarını şimdi yaşamakta, bugün dertlenmekte ve çare aramaktadır. Öyleyse, “yarın şimdidir” ve “şimdi”si olmayan bir yarın hakikat değildir. Soyer’in Gramsci’den ödünç alarak söylediği gibi, bir pratik olarak siyaset hem etkinliğini sürdüreceği somut zemin bulmak için hem de örgütlenerek toplumsal bir güce dönüşmek için konjonktürel hareketin, güncel olanın, şimdiki zaman’ın alanında etkin olmak zorundadır.

Kitap, zaman kavramıyla malul “özgül bağlam” söz konusu olduğunda bir kavramı daha devreye koyuyor ve sosyalist siyasetin güncel sorununu strateji olarak tanımlıyor. Kuram ile siyasetin buluşmasını sağlayan bir aracı kategori olarak stratejiyi önemsiyor ve sosyalist siyasetin iktidar halkasına kavuşmak için bir stratejik üretim yapmasının zorunluluğuna işaret ediyor. “İşçi sınıfının önderliğinde iktidarın ele geçirilmesini takip eden sosyalist kuruluş” düşüncesini haklı olarak stratejiden ziyade bir kuramsal model olarak ele alan Can Soyer, yapılması gerekeni ise söz konusu modelin özüne sadık kalmak koşuluyla “soyut ilkenin özgül bir bağlam içindeki hangi güçler, kaynaklar ve yönelimlerle gerçeğe dönüştürüleceğini saptayan somut bütünlüğe” kavuşmak olduğunu belirtiyor.

Kitabın üçüncü bölümünün sonlarında değinilen neoliberal otoriterlik, sınıfın karşı karşıya olduğu yeni tahakküm biçimleri ve sınıf mücadelesinin genişletilmesine ilişkin olanaklar ve örgütlenme biçimleri de işte bu stratejik yönelimin ipuçlarını veriyor.

***

Soyer'in stratejik önermelerindeki "şimdiki zaman" Gezi Direnişi'yle başlıyor.

Bu tartışmalı ve cesur yaklaşım, aslında kitabın kuramla siyaset, tarihsellikle bugün arasında kurduğu bağın da bir yansıması niteliğinde.

Kitapta ima edilse de bu kısa yazıda bir kez daha üzerinden geçmekte yarar görüyorum.

İkinci Savaş'ın ardından sosyalist-komünist hareket, özellikle de Türkiye dahil Batı'da, bir iktidar yürüşüyle olmaktan uzak kaldı. Başka öncelikler belirleyici oldu. Buna Türkiye sosyalist hareketinin 1980'den hemen önceki özgün durumu ve darbenin oluşturduğu ortam da eklendiğinde, iktidar fikriyle mesafenin epey açıldığı görülecek.

Siyaset iktidar için varsa, ve iktidar fikri kayıpsa, siyasetin de buharlaşmasına şaşırılmamak gerek. Şaşırtıcı olan, bu durumun kanıksanması ve hatta teorizasyonu...

İşte, Soyer'in "şimdiki zaman" olarak Gezi Direnişi'ni milat almayı tercih etmesinin, söz konusu tarihsel kırılmanın sosyalistleri "iktidar" sorusuna döndürmüş olmasından kaynaklandığını söylemek, kitabın yazılma amacıyla da tutarlı bir yaklaşım olacaktır sanıyorum...

***

Marksizm ve Siyaset'le Can Soyer, şimdiki zamanda iktidarı arayan sosyalist kadrolar için kuramsal bir mayın temizliği yapıyor.

Önlerine güven ve cesaretle yürüyebilecekleri bir yol açıyor. Ne duruyoruz, yürüyelim...

Biden Çağı'nda Sınıf Mücadelesi

JIMENA VERGARA - JAMES DENNIS HOFF

Şimdi sınıf iş birliğinin değil, sağlam bir işçi sınıfı eyleminin zamanı.

Başkan Joe Biden'ın göreve başlamasının üzerinden birkaç hafta geçti ve şimdiden liberal düzen onun başarılarına övgüler düzmeye başladı bile. New York Times, MSNBC, Washington Post ve CNN, yeni başkana övgüler yağdırdı ve Franklin Delano Roosevelt (FDR) ile neredeyse zorunlu hale gelmiş karşılaştırmalar yapmaya devam ediyorlar. Bu arada, yelpazedeki Demokratlar ve burjuva ekonomistler, bazı anketlere göre ABD'li yetişkinlerin yüzde 74'ünün desteğine sahip olan Biden'ın önerdiği koronavirüs yardım tasarısını savunmak için sıraya girdiler. Bütün bunlar, Biden'ın başkanlığının "balayı" döneminin iyi başladığını gösteriyor. Bu iyi başlangıçta, görevi devralmadan önceki haftalarda yaşanan kaos ve ABD Kongre Binası'na yapılan saldırının payı azımsanamayacak kadar fazla. Trump'ın isyan çıkırtkanlığı, ABD rejimini sarsmaktan ziyade, düzenin önemli bir kesimini gelen yönetim etrafında birleştirerek, Biden'a Kasım'daki görece sınırlı seçim zaferini büyük ölçüde gizleyen popüler bir meşruiyet sağladı.

Beklediği gibi, Biden yönetimi, Trump döneminin en tartışmalı politikalarının çoğunu hızla tersine çevirmek için bu yeni sağladığı meşruiyeti kullandı. 21 Ocak'tan beri Biden düzinelerce idari

emir imzaladı. En önemlisi, iklim değişikliği ile ilgili olan Paris Anlaşması'na yeniden katıldı, "Müslüman yasağını" ve Meksika ile sınır duvarının inşası sona erdirdi, çocuk göçmenler için ertelenmiş eylem programını (DACA) güçlendirdi, erişilebilir bakım hizmetine erişimi genişletti ve küresel üreme sağlığı önlemleri için federal fonların kullanımını sınırlayan yasayı yürürlükten kaldırdı. Biden, aynı zamanda, salgını ve ekonomik krizi ele almak için, tahliyelerde federal moratoryumun uzatılması, gıda pullarına erişimin artırılması, 15 dolarlık asgari ücrete erişim (*yalnızca federal çalışanlar*), öğrenci kredisi ödemelerinin devam eden ertelenmesi, maske gereksinimleri (*federal mülkte*) ve artan Covid aşılı ve testleri için birçok yeni düzenleme yaptı. Ayrıca Biden, vatandaşlara 1.400 dolarlık doğrudan ödeme, işsizlik yardımlarında artış ve devlet hizmetleri için milyarlarca dolarlık finansman içerecek ikinci 1.9 trilyon dolarlık koronavirüs yardım ödeneği için direteceğine söz verdi. Ancak, Biden'ın gerektiğinden ya da zorunda olduğundan daha fazla işçi sınıfının ihtiyaçlarına öncelik vereceğini düşünmek büyük bir hata olur. Şimdiye kadar imzaladığı idari emirler ABD'yi 2016'da Trump'ın seçildiği dönemin öncesindeki haline getirmenin ötesine geçmiyor ve Trump'ın ilk başta seçilmesine sebep olan sistematik problemlere değinmiyor.

Bu arada, önerilen koronavirüs yardım paketi, aralık ayında Kongre tarafından kabul edilen bir önceki tasarıdan neredeyse iki kat daha büyük olsa da Başkan Trump tarafından imzalanan ilk Bakım Yasası'ndan 200 milyar dolar daha küçük, ki bu da ihtiyaç duyulunanın sadece bir kısmıydı. Biden kendisini Pas Kuşağı (Rust Belt) işçi sınıfının bir oğlu olarak sunmayı sevse de birincil görevi, emekçilerin ihtiyaçlarının her zaman sermayenin ihtiyaçlarının gerisinde kalacağı kapitalist istikrarın hızlı bir şekilde restorasyonu olarak kalmaya devam ediyor.

Pandeminin yarattığı koşulların kısa vadede Biden'ı sermaye üzerinde normalden daha fazla baskı uygulamaya zorlaması oldukça olası olsa da yönetimin hem yurtiçinde hem de yurtdışında işçi sınıfına ekonominin düzelmesi için bedel ödetmesi an mese-

lesidir. Biden'in bunu başarılı bir şekilde gerçekleştirme derecesi, krizin ve sınıf mücadelesinin - ister işçi mücadeleleri ister ırkçılık karşıtı ya da anti-emperyalist hareketin yeniden ortaya çıkması olsun - nasıl gelişeceğine ve gelecekte hem burjuvalar arası bölünmelerle hem de devam eden toplumsal kutuplaşmayla bağlantılı olarak güçler arasındaki ilişkinin nasıl şekilleneceğine bağlı olacaktır. Ve Biden, aşırı sağ ile savaşma kisvesi altında, bu tür hareketleri bastırmak için devleti kullanmaya hazır olduğunun sinyali çoktan vermişti. Polis şiddeti sorununu ele almayı reddetmesi ve önerdiği iç terör yasası, solun gelecekte görmeyi bekleyebileceği türden bir baskıya işaret ediyor. Ve tabii ki Biden, ABD'nin deniz aşırı sermayesinin karlarını ve çıkarlarını korumak için Çin ile ticaret savaşını ve kanlı emperyalist müdahaleleri sürdürmeye istekli olduğunu çoktan gösterdi. İşte bu nedenle, işçilerin Biden yönetimini destekleme ya da onunla ortak amaç oluşturma tuzakına düşmemesi zorunludur. Bunun yerine, işçi sınıfının silahlarıyla hem kapitalist devlete (*hükümetteki liderleri dahil*) hem de gerici sağa karşı savaşacak zemini hazırlamalıyız.

Biden'in ilk görevi kapitalist istikrarı geri getirmek

Biden yönetimi şimdiye kadar öngörülenden biraz daha ilerici olduğunu kanıtlamış olsa da Biden'in Trump'ın politikalarını reddetmesinin ve salgına ve ekonomik durgunluğa şimdiye kadarki nispeten sağlam tepkisinin ardındaki gerçek, ancak Birleşik Devletler'i ve küresel kapitalizmi genel anlamda rahatsız etmeye devam eden daha geniş ekonomik ve siyasi krizler göz önünde bulundurulurken anlaşılabilir.

Geçen yıl küresel ekonomi, Büyük Buhran'dan bu yana en kötü daralmalardan birini yaşadı. Küresel ekonomik büyüme 2020'de şaşırtıcı bir şekilde yüzde 4,4 düşerken, ABD'deki büyüme oranı yüzde 3,5 düşerek 1946'dan bu yana en kötü performansı sergiledi. Bu ekonomik kriz, dünya çapında milyonlarca insanı ve ABD'de en az 450.000 kişiyi öldüren bir salgınla birleşti. Durum ne kadar vahim olsa da bu krizler, neoliberal proje 2008'de gerçeklik duvarına çarptığından beri Amerika Birleşik Devletleri'nin başına bela olan daha büyük siyasi ve ekonomik krizleri daha da kötüleştirdi.

2008 mali krizi, sosyal hizmetlerin onlarca yıldır özelleştirilmesi ve yıkılması, alt-orta sınıfların aşağı doğru hareketliliği ve işçi sınıfının hali hazırda içler acısı olan durumu; tüm bunlar artan siyasi kutuplaşmaya ve kurumlara karşı genel bir güvensizliğe yol açtı. Trump'ın ve aşırı sağın yükselişi, polis vahşetine karşı kitlesel ayaklanmalar ve geçen ay ABD Kongre Binası'nda yaşanan saldırılar; bunlar, ABD'nin hem içeride hem de dünya genelinde meşruiyetini tehdit eden gelişmekte olan organik krizin birçok hastalıklı belirtilerinden yalnızca birkaçı. Bu daha büyük bağlamda değerlendirildiğinde, Biden'ın bugüne kadarki eylemleri ve hatta Cumhuriyetçiler tarafından zaten muhalefet edilen 1.9 trilyon dolarlık yardım paketi, ABD ekonomisinin karşı karşıya olduğu gerçek sorunları ve Biden'ın temsil ettiği ABD yöneten sınıfının ihtiyaçlarını ele almak için muhtemelen yetersizdir. Düşen kar oranlarına ve büyük kurumsal borç seviyelerine dayanan uzun vadeli ekonomik kriz, kısa vadeli tüketici harcamaları enjeksiyonu ile çözülemeyecek. Kendisinden önceki FDR gibi, Biden de kapitalizmi krizden kurtarma göreviyle karşı karşıya, ancak Biden FDR değil. Ve öyle olsa bile, 2021'deki siyasi durum 1933'tekinden çok farklı.

Ekonomik kriz, kitlelerin aşırı güçlülere ve yaygın açlığa maruz kaldığı Büyük Buhran'ın ilk iki yılı düzeyine henüz ulaşmış değil. Dahası, FDR güçlü bir sendikal hareket, kitlesel işçi mücadeleleri ve çatışmacı ve iyi örgütlenmiş bir sol ile karşı karşıyayken, Biden yönetimi üzerinde baskı uygulayan güçler dengesi, sermayenin ihtiyaçları lehinedir. Bir tarafta, kampanyasını destekleyen Wall Street bankacıları ve işçi bürokratları var, bunların hepsi kapitalist üretkenliği mümkün olan en kısa sürede geri kazanma hedefini paylaşıyorlar. Öte yandan, Biden'a Bernie Sanders'ın platformuna uygun önlemler alması için baskı yapan Demokrat Parti'nin yeni reformist kanadı var. Ancak "ilerici" Demokratlar, kitle mücadeleleri örgütleyerek değil, Kongre salonlarında baskı uygulamaya çalışıyorlar. Bu tür bir at pazarlığı, işçiler için bazı kısa vadeli kazançlar sağlayabilir, ama her zaman patronlar ve Wall Street için uygun anlaşmalarla sonuçlanır.

Ancak Biden yönetimi daha da temel bir ikilemle karşı karşıya. Ekonomiye istikrara kavuşturmak için şirket kurtarmalarının ve nicel genişlemenin yeterli olduğu 2008 mali krizinden farklı olarak (*yine de 2008 öncesi üretkenlik düzeylerini geri getirmek için yetersiz olsa da*), pandeminin hızlandırdığı ekonomik kriz çok daha büyük ve daha geniş düzeyde yatırım ve teşviğe ihtiyaç duyuyor. Bu nedenle, seçimden sonra, Biden yönetimi derhal, bireylere ve ailelere doğrudan ödemelere odaklanan daha büyük bir teşvik paketi daha önerdi. Teşvik planının amacı, Paul Krugman'ın inanmanızı isteyeceği gibi, işçilerin aşı dağıtılınca kadar evde kalmalarını sağlamak değildir. Aksine, koronavirüs yardım tasarısının birincil amacı, bu yaz gördüğümüz gibi, daha fazla sivil kargaşayı önlemek için yeterli yardım sağlamak ve ekonomiye tamamen yeniden açılınca kadar yaşam desteğinde tutmak için tüketici harcamalarını teşvik etmektir. Ancak Amerika Birleşik Devletleri şimdiden neredeyse 4 trilyon dolarlık bir açıkla karşı karşıya. Hükümet harcamalarına ilave 1.9 trilyon dolar eklemek, yalnızca bu açığı daha da arttıracaktır. Şu anda burjuva iktisatçıları arasında bu tür açıkların acil bir durumda kabul edilebilir olduğuna dair genel bir fikir birliği bulunsa da ekonomi geçici olarak yeniden kendine gelir gelmez, Cumhuriyetçiler ve Demokratlar, işçi sınıfına saldırmak anlamına gelen "borcu azaltmak" konusunda yeniden kafa yormaya başlayacaklar. Böyle bir durum, Herkes için Sağlık veya Yeşil Yeni Düzen gibi herhangi bir yeni harcama faturasının ödenmesini zorlaştıracaktır. Ve sosyal güvenlik ve diğer temel hizmetlerin 2022 ara seçimlerinden sonra kesilmesi de çok düşük bir olasılık değil.

Kapitalist politikacılara destek yok

Biden'in muhafazakâr bir Demokrat ve neoliberal siciline rağmen, yönetimi sendikaların ve toplumsal hareketlerin ezici desteğine sahip. Buna, AFL-CIO ve Black Lives Matter hareketinin liderleri de dahil. Bu kişilerin ve örgütlerin birçoğu - kendine sosyalist diyenler ve DSA'nın önde gelen üyeleriyle birlikte - tüm enerjilerini Biden'in Trump'a karşı seçim kampanyasına harcadı.

Sendikalar ve toplumsal hareketler, hiçbir şekilde işçileri temsil etmezken, yine de son birkaç on yıldır Birleşik Devletler'deki örgütlü sol için yaşananları temsil ediyorlar. Bu gruplar, kendilerini daha sağlam reformlar için Biden yönetimini ve Demokrat Parti'yi eleştirel bir şekilde desteklemeye yükümlü olarak görüyorlar. Ne yazık ki, Demokrat Parti ile ekip kurma eğilimi 6 Ocak olaylarıyla güçlendi. Kongre Binası'na yapılan saldırıdan sonra, solun çoğu, rejimin çizgisini yanlış bir şekilde yorumlayıp 6 Ocak olaylarını "faşizm" ve "demokrasi" arasındaki bir mücadele olarak görerek tarafçı veya yarı tarafçı bir pozisyon aldı. Bu, solun büyük kesiminin ve toplumsal hareket liderlerinin yeni hükümeti, görünüşte Demokrat Parti'den bağımsız görünseler bile kendilerininmiş gibi tanımlamasına yol açtı. Başka bir deyişle, sol (*geniş anlamda*) 6 Ocak olayları nedeniyle kör olmuştu. Ve şimdiye kadar stratejik olarak bu olayların sonuçlarını sınıf perspektifinden anlayamadılar. Bu, rejimin şu konularda kitlesel bir fikir birliği oluşturma imkanı verdi: (1) "darbe teşebbüsüne" karşı seçimlerin; (2) sözde "demokrasiyi ve Anayasayı savunan" iki partili rejimin; ve (3) polis de dahil olmak üzere devletin kurumlarının meşruiyeti (*Açılış Gününde Kongre Binası'nda Kamala Harris'e bir Siyah polisin eşlik etmesi jesti ile gösterildiği gibi*). Aşırı Sağ'ı ve onları destekleyen polisi kınamak esas olmakla birlikte, gelen hükümeti meşrulaştırmak için sürmekte olan siyasi operasyonu kınamak daha az önemli değildir. Bu operasyon rejime ve yeni hükümete, işçi sınıfına, siyahların mücadelesine ve sola karşı yöneltilecek olan iç terör tasarısı gibi bir dizi Bonapartist önlemi alma imkanı verdi. Kongre Binası'na yapılan saldırıdan neredeyse bir ay sonra rejim, neoliberal bir hükümete, seçim kampanyası esnasında bile popüler olmayan bir programa ve başkana başarılı bir şekilde yeni bir hayat verdi. Başka bir deyişle, kapitalist devlete ve onun yeni hükümetine desteğin artması için liberal bir "faşist tehdit"ten bahsetmek yeterli oldu.

İleriye dönük olarak, Demokrat Parti'nin sol kanadı, işçi sınıfı ve siyah hareketin liderleri, sömürülenlerin ve ezilenlerin mücadelelerini Kongre'de, her zaman düzenle, yani Wall Street'le ve onla-

rın bu talepleri sulandırmaya çalışan yancılarıyla pazarlık ederek, taleplerini müzakere etmek için kullanmaya çalışacaklar. Biden yönetiminin savaştan taviz vermeyeceğini açıklığa kavuşturmalıyız. Önümüzdeki aylarda sokaklarda seferberlik ve sınıf mücadelesi olmadan hiçbir şey alamayacağız. Hunts Point grevinde görüldüğü gibi, DSA hiyerarşisindeki birçok aktivist, işçi sınıfını coşkuyla destekliyor. Solun görevi, bu mücadeleleri kayıtsız şartsız desteklemek, birleşik cephe perspektifini ön plana çıkarmak ve tüm taleplerimizi kazanmak ve işçi sınıfı ile ezilenlerin bilincini yükseltmek için her ilerici mücadeleyi derinleştirmektir. Bazı liderler, egemen sınıfın ilerici kanadıyla, bu durumda Demokrat Parti ile “halk cephesi” oluşturarak taleplerimizi kazanabileceğimizi düşünüyor. Ancak bu strateji, yalnızca işçi sınıfının taleplerini zayıflatır ve onun bağımsız bir siyasi güç haline gelmesini engeller. Kongre Binası’na yapılan aşırı sağcı saldırı, Donald Trump’ın işçi sınıfı karşıtı, göçmenlik karşıtı, sosyalizm karşıtı siyasetine hala güçlü bir destek olduğunu ve solun neofaşist grupların oluşturduğu tehdide karşı tetikte olması gerektiğini gösterdi. Ama en azından kısa vadede, aşırı sağ zayıfladı ve solun ileriye dönük gündemi şekillendirme şansı var, ancak bu sadece cesur eylemler ve bağımsız sınıf mücadelesi yoluyla mümkün olacak. Şu anda kapitalistlerle ve onların temsilcileriyle sağa karşı bir ittifak kurmak hata olur.

Birleşik cepheye giden yol

Hem Biden yönetimi hem de aşırı sağ ile savaşmak için, işçi sınıfının güçlerini yeniden örgütlememiz ve onları ırkçılık karşıtı gençlik ve öncü hareketle birleştirmemiz gerekecek. Bu nedenle, şu anda sınıf mücadelesi çok önemlidir ve bu tür bir mücadelenin yeniden yükselişte olduğuna dair işaretler vardır. Hunts Point grevi, yaklaşan CTU grevi, Google’daki sendikalaşma hamlesi ve Amazon’u örgütleme çabaları; tüm bu mücadeleler işyerinde daha fazla sınıf mücadelesine giden yolu işaret ediyor. Pek çok şehirde polis vahşetine karşı mücadele hala yaşıyor ve BLM’nin alevi bu yaz sokaklara çıkan milyonların hafızasında. Ve bu mücadelele-

ri, işçi sınıfını birleştiren sorunlar etrafında bir araya getirmemiz gerekiyor. Sendikalar acil talepler için mücadele etmek için bir araya gelmelidir: 15 dolarlık asgari ücret, evrensel kapsama sahip bir ulusal sağlık sistemi ve herkes için eğitim. Polisleri sendikalarımızdan atmalıyız. Polis departmanlarında boşa harcanan para eğitime, sağlık hizmetlerine, uygun fiyatlı konutlara ve toplu taşımaya aktarılmalıdır. Salgın nedeniyle milyonlarca insan işsiz kaldı; Tüm işçiler için (*vatandaşlar, göçmenler ve belgesiz işçiler*) evrensel bir işsizlik sigortası için mücadele etmek ve herkes için güvenceli yaşam ücretleri ile çalışma saatlerinin adil dağılımı için mücadele etmek esastır. Salgını durdurmak için aşı patentlerini kaldırmalı ve üretimi kamulaştırmalıyız. Temel işlerde çalışanların risk ödemesine ve ücret kaybı olmaksızın daha kısa çalışma saatlerine; diğer herkesin evde kalabilmeleri için pandemi ücretine ihtiyacı vardır.

Bununla birlikte, birleşik bir cepheye giden yol, işçi sınıfı özörgütlenmesini geliştirmeyi içerir. Bu, neye ihtiyacımız olduğuna ve onu nasıl elde edeceğimize karar vermek için işyerlerinde, mahallelerde ve şehirlerde toplantılar yapmak anlamına gelir. Sınıfımızın tarihinde, sömürülen ve ezilenlerin, kendilerini özörgütlenme biçimleriyle donatmayı başardıklarında iktidarı elde ettikleri binlerce örneği vardır. Çoğu durumda, işçi sınıfı bu süreçlerde bilincinde ve örgütlenmesinde sıçramalar yaşayabilir; daha gelişmiş biçimlerde, bu tür ilerlemeler işçi sınıfının kendisini ulusal bir sınıf (*ve en iyi durumda, bir uluslararası sınıf*) olarak tanımlamasını içerir, kapitalistlerin ve temsilcilerinin bize dayattığı tüm engellere meydan okuyan ortak çıkarlar etrafında birleşebilir: ırk ve cinsiyet, işsizler ile istihdam edilenler arasındaki ayrımlar, vb. İşçi sınıfı, bu süreçlerde şunu keşfeder: Burjuvazinin yerine yönetebilir ve devletin ve müttefiklerinin saldırılarına karşı savunmak için kendini nasıl örgütleyeceğini öğrenir.

Sendikaların ve STK'ların liderleri, programlarının bir kısmını uygulamanın en iyi yolunun Biden ile ittifak yapmak olduğuna inanabilir. Ancak durum tam tersi: Demokrat Parti, bu sektörlerle herhangi bir gerçek taviz vermeden koşulsuz desteğine güvене-

bileceğini görüyor. En acil taleplerimizi kazanmanın yolu, ortak bir platform etrafında ulusal bir hareket ve seferberlikler, grevler ve kitlesel gösterileri içeren bir mücadele planıdır. İşçi sınıfının birleşik cephesi etrafında örgütlenen böylesi bir mücadele, yeni Beyaz Saray'la yapılan gizli görüşmelerden çok daha fazla sonuç getirecektir.

leftvoice.org sitesinden alınmıştır.

Çeviri: **Tilbe Akan**

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğine Sınıfsal Bir Bakış

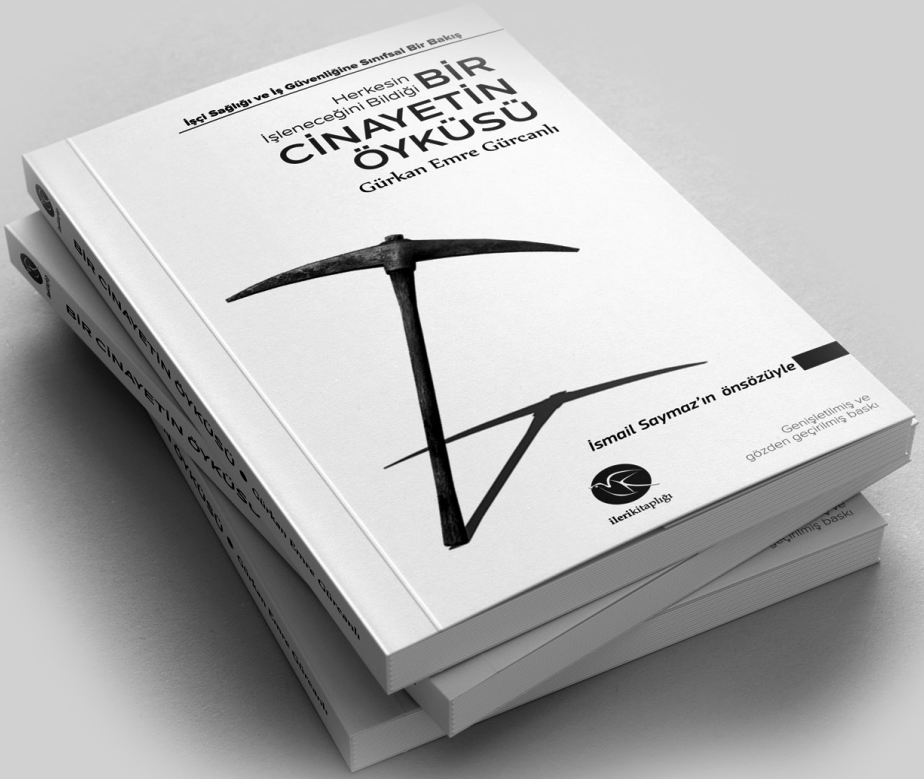
Herkesin İşleneceğini Bildiği
**BİR
CİNAYETİN
ÖYKÜSÜ**
Gürkan Emre Gürcanlı

İsmail Saymaz'ın önsözyle

Gençliklerimiz ve
görülen gerçeklerimizle başla

AKP Türkiye'sinde Hukuk: 2021 Manzaraları

ÖZGÜR URFA

AKP iktidarının 19. yılındayız. İçinde bulunduğumuz her sene emekçiler açısından bir öncekine oranla ekonomik, siyasal ve toplumsal açıdan daha olumsuz sonuçlar doğurmaya devam ediyor. Kazanılmış hakların kaybedilmesi, temel hak ve özgürlüklerin kullanımına getirilen fiili engellemeler ve hukuksuzlukların her geçen gün yerleşik bir hal alması olumsuzlukların en başına yazılabilir. İktidarın hukuksuzluklarını anlatmayı herhangi bir yazıya veya kitaba sığdıramayacak olmam sebebiyle bu yazının konusunu 2021 yılında yaşananlar ve gündemdeki tartışma başlıklarıyla sınırlı bir çerçevede tutmayı deneyeceğim.

Saray Rejimi'nin tüm iktidarı boyunca ama özellikle son yıllardaki politik açılımları, siyasal hamleleri ve manevralarının tamamında yargı mekanizması ve hukuk önemli bir araç işlevi görmeye devam ediyor. Mahkemelerce çeşitli talimat ve/veya telkinlerle verilen kararlar, uygulanmayan Anayasa Mahkemesi ve AİHM kararları başta olmak üzere tüm hukuki süreçlerin bu çerçevede değerlendirildiği, hukuksal normların tamamen rafa kaldırılarak siyasal iktidarın ihtiyaç, talep ve talimatlarının yerine getirildiği bir dönemden geçmekteyiz. Siyaset ve hukuk/yargı ilişkisinin tamamen iktidar lehine tek taraflı işleyen günümüz gelişmeleri her

bir alt başlıkta kendisini farklı görünümlemlerle ve sonuçlarla ortaya koymakta.

Yeni anayasa tartışmaları

Geçtiğimiz haftalarda hem Tayyip Erdoğan hem de Meclis Başkanı Mustafa Şentop'un "yeni anayasa" açıklamalarıyla anayasa tartışmaları bir kez daha gündeme geldi. AKP, 19 yıllık iktidarı boyunca birçok kez anayasada değişiklikler yapmış, çeşitli dönemlerde de yeni bir anayasa ihtiyacı olduğunu dillendirmekten geri durmamıştır.

Farklı dönemlerde farklı ihtiyaçlar doğrultusunda gündeme taşınan anayasa tartışmasını 2021 Türkiye'sinde nasıl değerlendirmemiz gerekiyor? Geçmiş dönemlerde mevcut anayasanın iktidarın yapacakları/yapmak istedikleri açısından "ayak bağı" olduğu ileri sürülerek ikna turları atılırdı. Zamanla yasaları ve anayasayı uygulamama kolaylığını tercih eden iktidarın bu bahanesi de ortadan kalkmışken ve "ayak bağı" niteliği de kalmamışken anayasa neden değiştirilmek isteniyor?

Saray Rejimi olarak adlandırdığımız düzenin kriz içerisinde olduğu, tüm gücü ve olanaklarına rağmen tahayyül ettikleri rejimi bir türlü tesis edemedikleri ve bu sıkışmayı aşmak için arayış içinde oldukları bilinen bir gerçek. 2017'deki anayasa değişikliğiyle birlikte yürürlüğe giren başkanlık rejimi sonrasında yapısal ve yasal değişiklikleri seri şekilde yapmaya başlayan iktidar, toplumsal meşruiyeti ve desteği ise aynı hızla elde edemedi. Bu noktada "şiddet" mekanizmasını devreye sokarak baskı, zor ve cebirle kendisini kabul ettirme eğilimi ağır bastı. Bir yandan kendi kitlesini konsolide etme çabası diğer yandan muhalafeti zor kullanarak gözaltı, tutuklama gibi enstrümanlarla etkisiz hale getirme çabası kendisini güçlü şekilde hissettirmeye başladı.

Başkanlık sistemi diye adlandırdıkları dikta rejiminin ekonomik, siyasal ve toplumsal hiçbir sorunu çözmemesi bir yana verili sorunları daha da derinleştirdiği gerçeğinin üzerini örtmeleri mümkün olmadı. Rejimi oturtma çabası içerisindeki iktidar bir yan-

dan üzerinde yüksелеcek yeni bir zemin arayışında diğer yandan meşruiyet sağlayacak politik bir dayanak. Diktatörlüklerin varlık nedeni yasanın ilgası değil ihyasıdır ve aynı nedenle onun kendinden menkul bir meşruiyeti de yoktur. Aksine meşruiyetini yasadan, yani yasanın bizzat kendi askıya alınabilirlik koşullarını düzenlemesinden alır.¹ Bir yasayı meşru yapan şey yasallığın kendisinden değil meşru bir otorite tarafından yapılıp yapılmasından kaynaklanır. Ki otorite de meşruiyetini hukuktan değil yukarıda sözü edilen anlamda politik olandan alır.²

Yeni anayasa tartışmasını sıkışma yaşayan iktidarın krizden çıkış için aradığı bir kurtuluş formülü olarak nitelendirmek eksikli olsa da yanlış olmayacaktır. Saray Rejimi her ne kadar kurumsal olarak yerleşme problemi yaşamıyor gibi görünse de ihtiyaç duyduğu mevcudun ötesinde bir arayıştır. Yürütme organı olan iktidarın özellikle başkanlık dönemiyle birlikte yaşamayı etkisizleştirilmesi, yargıyı ise tamamen etkisi ve kontrolüne almış olması sorunlarını çözmek için yeterli olmuyor. Fiili durumun ötesinde söz konusu kuvvetlerin (yasama ve yargı) yeniden tanımlanması ve bu çerçevede işlevlendirilmesi ihtiyacının da karşılanması açısından yeni bir anayasa ihtiyacı dillendirilmekte.

Yargı mekanizmasının tamamen siyasi iktidarın belirlenimi ve etkisi altında olduğu gerçeği sadece ülkemize özgü bir gelişme değil. Günümüzde rekabetçi otoriter yönetimlerin yükselişine paralel olarak ortaya çıkan ve hukuk devletinin krizi olarak nitelendirilen geç neoliberal dönemde devletlerin ulusal ve uluslararası hukukun sınırlarının dışına çıkma ve yasama gücünü kullanarak temel hak ve özgürlükleri sınırlama eğilimine girmesi olarak tarif edilebilecek yeni hukuksal dönüşümün en tehlikeli alametlerin biri yargı bağımsızlığının ve tarafsızlığının ortadan kalkması olarak değerlendirilebilir.³

1 Serdar Tekin, Schmitt'e karşı Fraenkel: Toplumsal Gerçekçi Bir Diktatörlük Tahlili Olarak İkili Devlet, Düşmanı Yargılamak – Hazırlayan Ozan Değer, Zoe Yayınları, Birinci Baskı, 2020, s. 182.

2 Zehra Çiğdem Özcan, İstisna Halinin Duayeni: Carl Schmitt. Düşmanı Yargılamak, s.93.

3 F. Ceren Akçabay, Hukuk Devletinin Krizi, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 182-184.

Yaklaşık 80 yıl önce Nazi Almanya'sında yargıcın birinci vazifesi adaleti tesis etmek şöyle dursun anayasayı savunmak ya da yasayı uygulamak da değildi. Yargıcın birinci vazifesi daha ziyade Volk'un (*ulus*) onurunu resmi açıklamalarıyla her saldırıdan korumaktı.⁴ Goebbels'in Temmuz 1942 tarihli; "yargıç karar verirken yasadan ziyade suçlunun yok edilmesi gerektiği fikrinden yola çıkmalıydı. Devlet iç düşmanlarını en verimli şekilde uzaklaştırmalı ve tamamen yok etmelidir. Yargıcın sanığın suçluluğuna ikna edilmesi gerektiği fikri tamamen terk edilmelidir. Yasanın yönetiminin amacı ilk etapta misilleme, hatta iyileştirme değil devletin sürdürülmesiydi. Kişi hukuktan değil, insanın yok edilmesi gerektiği kararından yola çıkmalıdır"⁵ şeklindeki konuşması bugün siyasi iradenin yargıya dönük istek ve özelemlerini özetler nitelikte.

Goebbels'den devam edelim: "Generaller nasıl değiştirilebiliyorsa yargıçlar da değiştirilebilir. Yargıçlar yazılı yasalardan değil suçluların toplumdaki dışlanması gerektiği temel fikrinden yola çıkacaklardı. Bu düşüncenin içinde sakladığı şey suçluluğun daha önceden var olan herhangi bir yasal tanımından kopartılmasıdır. Savaş zamanında bir hükmün adil olup olmamasından daha önemli olan şey savaşın gerekliliklerine uygun olmasıydı. Goebbels'e göre bir hükmün konusu bir yanlışın cezalandırılması ya da suçlunun ıslahı değil devletin korunmasıydı."⁶ Aradan ne kadar zaman geçerse geçsin ya da hangi coğrafyada olursa olsun otoriter bir rejimin temel refleksi değişmeksizin tekrarlanıyor. Tıpkı nasyonel sosyalistlerin "Ein Volk, ein Reich, ein Führer", (*Tek ulus, tek İmparatorluk, tek Lider*) sloganındaki benzerlik gibi.

Yeni anayasayla birlikte bugün etkisizleştirdikleri yasama organına dair yaratmak istedikleri model ise iki partili/ittifaklı bir çerçeve olarak özetlenebilir. Verili durumdaki Cumhuriyet İttifakı-Millet

4 Alan E. Steinweis, Robert D. Rachlin, Nazi Almanyası'nda Hukuk, İdeoloji, Fırsatçılık ve Adaletin Saptırması, Zoe Yayınları, s. 179.

5 Alan E. Steinweis, Robert D. Rachlin, Nazi Almanyası'nda Hukuk, İdeoloji, Fırsatçılık ve Adaletin Saptırması sy 188.

6 Alan E. Steinweis, Robert D. Rachlin, Nazi Almanyası'nda Hukuk, İdeoloji, Fırsatçılık ve Adaletin Saptırması sy 86.

İttifakı modelinin “sadeleşerek” süreklileşmesi şeklinde bir model arayışı içerisinde. “Sadeleştirme” ile kastedilmek istenen bugün için HDP’nin, geleceğe dönük olarak ise sosyalist muhalefetin denklem dışı bırakılması istek ve niyetidir. Bir yanı sıra Amerikan siyasal sistemini anımsatan iki partili/ittifaklı modelini sadece meclis düzleminde değerlendirmemek gerekir. İkili düzeneğin dışında kalan özneleri bir bütün olarak siyasal yaşamdan silmek şeklindeki hayallerini öznesizleştirme süreci olarak değerlendirmek mümkün.

Dokunulmazlıkların kaldırılması ve HDP’ye açılmak istenen kapatma davası

Kürt siyasi hareketi açısından ne dokunulmazlıkların kaldırılması ne de kapatma davası ilk kez karşılaştıkları bir saldırı. 1993 yılında HEP ile başlayan süreç sırasıyla DEP, HADEP, DEHAP, DTP, BDP ve son olarak 2013 yılında HDP’nin kurulmasıyla devam etti. Bu süreçte defalarca kez kapatma davalarına maruz kaldılar. Başta eski genel başkanları, milletvekilleri olmak üzere belediye başkanları, yönetici ve üyelerinden on binlerce üyesi tutuklandı.

Yaklaşık 5 yıldır tutuklu olarak yargılanan HDP eski eş genel başkanı Selahattin Demirtaş ile ilgili olarak AİHM Büyük Dairesi’nin Aralık ayında verdiği kararda, tutuklama kararlarının hukuki değil siyasi olduğunun tesciliyle birlikte yeni bir evreye girilmiş oldu. AİHM kararının çeşitli bahanelerle uygulanmaması bir yana HDP’ye yönelik yeni bir müdahale sürecinin işaretleri verildi. Birçok şehirde eş zamanlı operasyonlarla yüzlerce parti üye ve yöneticisi gözaltına alındı. Bu operasyonlardan kısa süre sonra HDP milletvekili Ömer Faruk Gergerlioğlu hakkında verilen ceza kararının Yargıtay’ca onanmasıyla birlikte bu karar jet hızıyla meclis genel kurulunda okunarak milletvekilliği gasp edildi. Hemen ardından ise HDP’ye kapatma davası açılması için Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı’nın iddianame hazırlayarak Anayasa Mahkemesi’ne gönderdiği ortaya çıktı.

Geçtiğimiz birkaç ay içerisinde Devlet Bahçeli başta olmak üzere Cumhur İttifakı içerisinde çok sayıda siyasi ve yandaş grup HDP'nin kapatılması için yeni bir kampanya başlatmışlardı. Yarıgıtay Cumhuriyet Başsavcılığı da bu iradeyi görmezden gelmemiş ve “gereğini” yerine getirmişti.

Kapatma davası için hazırlanan iddianame siyasi tarihimizdeki kara lekelerden biri olarak şimdiden yerini aldı. Üzerinde iddianame yazılı olan bu belge 609 sayfadan ibaret. Bu denli hacimli bir “hukuki” belgenin içeriği ise bir o kadar hukuksuzlukla dolu. Bu hacimdeki bir iddianamenin okunması ise şaşırtıcı şekilde sadece birkaç saatini alıyor. Yaklaşık beş yüz seksen üye ve yönetici hakkında suçlamaların yer aldığı belgenin 562 sayfası bu kişiler hakkında açılan soruşturma ve davaların listesinden ibaret. Geriye kalan sayfalarda ise parti açıklamaları, haber linkleri ve twit linkleri yer almakta olup savcılığın değerlendirme kısmı yalnızca 10 sayfadan ibaret (s. 568-571 ve 599-605 arası). Evet, siyasi bir partinin kapatılması için 10 sayfalık bir iddianamenin yeterli olduğu ileri sürülmekte.

Aslında iddianamenin özeti ve kapatma davasının amacı tek bir paragrafa sığdırılmış vaziyette. İlgili paragraf şu şekilde; “Davalı parti hiçbir millî meselede Türkiye Cumhuriyeti Devletinin yanında yer almamış aksine Türk Devletinin ve milletinin karşısında yer alan kim varsa haklı olup olmadıklarına bakmaksızın ön kabul ile onların safında yer almayı tercih etmiştir. Bunun son dönemdeki örnekleri Türk Silahlı Kuvvetlerinin Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlamak amacıyla yaptığı Fırat Kalkanı Harekati, İdil Operasyonu, Zeytin Dalı Harekati, Barış Pınarı Harekati, Bahar Kalkanı Harekati ile Gara Operasyonuna karşı takındığı olumsuz tavırdır”⁷ yazılmış.

İddianamede siyasi iktidarın politikalarına destek olmamak suç olarak addedilmiş ve parti kapatmanın gerekçesi olarak sunulmuş vaziyette. Ne evrensel hukuk sistemi içerisinde ne de ülkemizdeki yasal mevzuatta “iktidarın politikalarına destek vermemek” şek-

7 <https://t24.com.tr/haber/iste-hdp-iddianamesinin-tam-metni,940016>

linde bir suç bulunuyor. Suç olmaması bir yana siyasi partilerin kapatılma gerekçesi olarak sıralanan başlıklarda da böyle bir düzenleme bulunmuyor.

Siyasi partilerin amaçlarına ilişkin temel yasaklar ve kapatma nedenleri Anayasa'nın 68. ve 69. maddelerinde düzenlenmiş olup, esas olarak parti program ve tüzüğünün Anayasa'nın 68. maddesine aykırı olması ve siyasi partinin eylemlerinin 68. maddedeki; "Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez" şeklinde tanımlanan fiilin odağı haline gelmesi halinde kapatılabileceği düzenlenmiştir.

HDP'nin kapatılması talebiyle iddianame düzenlenmiş olması hukuk tekniği açısından ise henüz davanın açıldığı anlamını taşımıyor. Anayasa Mahkemesi iddianameyi incelemek üzere bir raportör görevlendirmiş durumda. Raportörün raporunu hazırlaması sonrasında 31 Mart 2021 tarihinde Anayasa Mahkemesi toplanarak iddianameyi değerlendirecek ve kabul etmesi halinde dava açılmış sayılacak. Dava açılması halinde savunma hazırlamak üzere HDP'ye süre verilecek ve ardından Anayasa Mahkemesi kapatma talebiyle ilgili kararını verecek. Anayasa Mahkemesi yapacağı inceleme sonucunda üç tür karar verilebiliyor. Birincisi davanın reddedilmesi, ikincisi davanın kabul edilerek temelli kapatma kararı vermesi, üçüncü ihtimal ise temelli kapatma yerine dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verilebilir.

Buraya kadar yazılanlar kapatma davası iddianamesinin siyasal saiklerle ve hukukilik unsuru barındırmaksızın alelacele hazırlandığını göstermekte. İktidarın siyasi hamlelerinin araçsallığı işlevini üstlenen yargı mekanizmasının hukuki kaygıları tastamam bir kenara bırakmış olması ise rejimin önümüzdeki döneme dair

yargıyı ne şekilde “işlevlendireceğinin” kuvvetli bir işareti olarak okunabilir.

Siyasi Partiler Kanunu ve seçim kanunlarında değişiklik

2020 yılı ortalarından itibaren hem kamuoyunda hem de kulislere sıkça konuşulduğu aktarılan başlıklardan biri de Siyasi Partiler Kanunu ve seçim kanununda yapılması düşünülen değişikliklere ilişkindi. Geçtiğimiz Ekim ayında meclisin açılmasıyla birlikte ilk görüşülecek konular arasında olduğu ve taslakların hazır olduğu dillendirilmekteydi.

Anayasanın 67. maddesindeki: “Seçim kanunlarında yapılacak değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz” düzenlemesi sebebiyle siyasi iktidar ilgili düzenlemeleri bir an önce tamamlayarak olası erken seçime hazırlıklı girme planı içerisindeydi. Aradan geçen süre zarfında AKP-MHP ittifakının bu çerçevede mutabık kalamadıkları ve taslağın bu nedenle meclise gelmediği herkes tarafından bilinmekte.

AKP'nin bir yandan iktidarını garanti altına alacağı diğer yandan ise gerek muhalifleri devre dışı bırakacak gerekse müttefik MHP'yi kendisine tamamen tabi kılacak bir hazırlık yaptığı ve tam da bu noktada uzlaşmanın sağlanamadığı söyleniyor. AKP'nin kağıt üzerinde tüm olasılıkları düşünerek kendisi için en iyi olan ihtimali masaya getirmek istediği, MHP'nin ise bu taslak sonucunda daha da zayıflayacağını ve AKP'nin güdümünde tamamen eriyeceğini görmüş olması süreci şimdilik tıkamış durumda.

Taslak metinde; daraltılmış bölge seçim sistemi, siyasi partilere yapılan hazine yardımı gerekli oy oranının yükseltilmesi, seçime girme yeterliliğinden mecliste grubu bulunma şartının kaldırılması, milletvekilliği transferinin sınırlandırılması, seçim barajının düşürülmesi, ittifaklarla ilgili değişiklikler ve muhtarlık seçiminin ayrı yapılması gibi başlıkların yer aldığı belirtiliyor.

Daraltılmış bölge seçim sistemine göre; taslakta olduğu söylenen modelde iller 5 milletvekili çıkaracak şekilde seçim çevrelerine ayrılacak, ülke düzeyinde en az %7 oy alan partiler aldıkları oya göre bu vekillikleri “d’hont” sisteminin bilinen kurallarıyla paylaşacaklar. Ayrıca partiler her seçim bölgesi için milletvekili sayısının iki katı aday gösterecek. Somutlamak gerekirse son genel seçimde Ankara 1. bölgede toplam 13 milletvekili seçildi (*AKP 4, CHP 5, MHP 1, İYİ PARTİ 2, HDP 1 vekil çıkartmıştı*). Getirilmek istenen modele göre Ankara 1. bölge üç farklı seçim bölgesine bölünecek ve son seçimdeki oylar esas alınırsa tüm milletvekilleri AKP ve CHP arasında bölüşülecek. Diğer partiler ise vekil çıkartamayacaklar.⁸ Bu örnekte görüleceği üzere getirilmek istenen model hem HDP’yi batıda zayıflatacak, hem de MHP’yi AKP listelerinden girmeye zorlayacak ve düşük oy alacak diğer partileri tamamen devre dışı bırakacak bir model. MHP tarafından yükselen itirazlar ise hem kendi vekilliklerini kaybedecek olmaları hem de HDP’nin Kürt illerinde daha fazla milletvekili çıkarma ihtimali üzerine yoğunlaşıyor.

Taslaktaki diğer başlıklar ise şu şekilde: Mevcut yasal düzenleme uyarınca seçimlerde %3 oy alan siyasi partilere aldığı oy oranında hazine yardımı yapılmakta. AKP’nin hazırladığı taslakta bu oranın %7’ye yükseltilmesi düşünülüyor. Yeni kurulan partilerle birlikte %3 oy alabilecek parti sayısının artacak olması iki nedenle AKP’yi kaygılandırıyor. Bir yandan diğer partilerin maddi olarak güçlenecek olması, diğer yandan da kendilerine düşecek yardımın azalacak olması. Seçim barajını da %10’dan %7’ye düşürerek hem MHP’nin baraj altı kalma ihtimalinin ortadan kaldırılması hem de AKP’nin kendi söylemi olarak “HDP seçmeni olmayan kişilerin sadece %10 barajını geçmesi için HDP’ye giden oylarının” azalması amaçlanıyor. Ayrıca seçime girme yeterliliği şartlarından biri olan mecliste grubu bulunma şartının kaldırılması, milletvekilliği transferinin seçimden belirli süre öncesinde sınırlandırılması gibi düzenlemelerin de paket olarak meclise getirilmesi düşünülüyor.

8 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1466309>

AKP-MHP arasında uzlaşma olup olmamasından bağımsız olarak, söz konusu değişikliklerin yasalaşması durumunda ilk bakışta sonucun iktidar lehine olacağı görünse de siyasetin masa başı mühendisliklerle ilerlemediği defalarca kendisini gösterdi. İttifaklara ilişkin düzenleme hazırlandığında MHP'yi kurtarma ve AKP'yi güçlendirme projesi olduğu tartışmasızken gelinen nokta itibarıyla muhalefetin ittifaklardan iktidara oranla daha fazla yararlandığı da unutulmamalı. Bu noktada Metin Çulhaoğlu'nun geçtiğimiz haftalarda İleri Haberdeki köşe yazısında belirttiği; "kritik önem taşıdığını söylediğimiz seçimlerle bağlantılı gene kritik bir gündem olarak karşımıza 'yeni seçim yasası' çıkacaktır. Deyeceğimiz o ki, rejim sonuçtan emin olsaydı şimdiye kadar 'erken seçim' demişti bile; dolayısıyla yeni seçim yasasının rejimin devamını garanti altına alacak şekilde dizayn edileceğine de kesin gözüyle bakmak gerekir"⁹ saptamasını da bu çerçevede değerlendirebiliriz.

Bu denkleme özel olarak TİP'i, genel olarak da sosyalistleri eklediğimizde tablonun değişmesi olasılığı daha hissedilir düzeyde olacaktır. Ülke siyasetinde nesnel olarak doğan ve solun doldurabileceği politik boşluk her geçen gün büyümekte, kendisini daha fazla hissettirmekte. Öznel olarak bu boşluğu dolduracak siyaseti üretme, örgütlenme ve stratejiyi belirleme yoğunlaşılması gereken önemli başlıklardan biri olarak önümüzde durmakta. Seçimler başlığında üzerimize düşen görev ve sorumlulukları gereği gibi yerine getirmemizin, tarihsel sonuçlar ve krizler doğurabilecek bir geleceğe hazırlık olduğunu da aklımızın bir köşesinde tutmak gerekir.

İnsan Hakları Eylem Planı

Tayyip Erdoğan tarafından Mart ayı başında açıklanan eylem planını 9 amaç, 50 hedef ve 393 faaliyetten oluşuyor. Türkiye, rejimin otoriterleşmesine paralel olarak insan hakları ihlalleri bakımından her geçen sene daha da geriye giden bir ülke konumunda.

Sivil toplum örgütü Freedom House 2020 yılı raporunda 100 puan

9 <https://ilerihaber.org/yazar/rejimin-hesabi-ve-kitabi-124342.html>

üzerinden 32 puan alan Türkiye, 195 ülkenin yer aldığı «özgürlük» sıralamasında 146'ncı sırada yer aldı. Son 10 yıl içinde toplam 31 puan kaybeden Türkiye, Mali'den sonra dünyada özgürlüklerin en çok gerilediği ülke konumunda.¹⁰ AIHM'in açıkladığı istatistikler uyarınca 1959-2019 yılları arasında en az bir insan hakkı ihlali olduğuna hükmedilen davalarda en çok mahkum edilen ülke olarak %16 ile Türkiye yer alıyor. Son olarak The World Justice Project'in (WJP) her yıl yayınladığı Hukukun Üstünlüğü Endeksi'ne göre Türkiye 2020 yılında 128 ülke arasında hükümet yetkilerinin kısıtlanmasında 124, temel haklarda 123 ve adil hukukta 103 sırada yer aldı.¹¹

Eylem planının amaçlar kısmında her ne kadar “daha güçlü bir insan hakları koruma sistemi, yargı bağımsızlığı ve adil yargılanma hakkının güçlendirilmesi, Hukuki öngörülebilirlik ve şeffaflık, İfade ve örgütlenme özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi, Kişi özgürlüğü ve güvenliğinin güçlendirilmesi” gibi süslü cümleler ve özlü temenniler yer alsa da ülke gerçekliği tam tersini söylüyor.

Sıralamakla bitiremeyeceğimiz hak ihlallerinden sadece 2021 yılının ilk üç ayında yaşananlar tablonun vahametini ortaya koymakta. Emniyet müdürlükleri ve cezaevlerindeki çıplak arama uygulamaları, üniversite öğrencilerinin sokak ortasında polis olduğunu söyleyen kişilerce kaçırılmaları, iş cinayetleri, kadın cinayetleri, LGBTİ+ yurttaşlara yönelik nefret ve ayrımcı söylemlerin artması, her türlü protestonun polis şiddetiyle bastırılması, sosyal medya paylaşımları yüzünden insanların sürekli gözaltına alınıp yargılanmaları. Liste bu şekilde uzayarak devam ediyor.

Bu noktada Boğaziçi'nde yaşananlara ayrı bir parantez açmak gerekiyor. Boğaziçi Üniversitesi'ne Melih Bulu'nun kayyum rektör olarak atanmasıyla başlayan süreç üçüncü ayına girdi. Hukuksuz, keyfi ve meşruiyeti olmayan bu atama kararına karşı öğrenciler ve akademisyenlerin eylemleri ilk günden bu yana devam ediyor. Pandemi koşullarının da etkisiyle son bir yıldır sokak eylemlerinin

10 <https://freedomhouse.org/countries/freedom-net/scores>

11 <https://artigercek.com/haberler/dunya-genelinde-hukukun-ustunlugu-geriye-gidiyor>

yapılmadığı bir dönemde başta Boğaziçi Üniversitesi öğrencileri olmak üzere gençlik hareketi süreçle birlikte yeniden eylemliliklere başladı. Kalabalık, etkili ve ses getiren bu eylemlere yönelik iktidarın cevabı ise önce ev baskınları, sonrasında ise ardı arkası kesilmeyen polis saldırıları ve gözaltı furyaları oldu. Siyasilerin ve idari makamların neredeyse her gün basın açıklamaları yaparak öğrencileri “terörist” ilan ederek hedef göstermeleri, polislerin öğrenci ailelerini arayarak üstü kapalı tehditlerde bulunmaları da yaşanan diğer hak ihlalleri olarak sıralanabilir.

Üç aylık süreçte Boğaziçi eylemleriyle ilgili olarak ülke çapında 600’den fazla öğrenci gözaltına alındı. Gözaltına alınanlardan 11 öğrenci tutuklandı, 30’dan fazla kişi hakkında ise konutu terk etmeme (*ev hapsi*) adli kontrolü uygulandı. İfade özgürlüğü ile toplantı, gösteri ve yürüyüş hakkını genişleteceğiz diye eylem planı açıklayan iktidarın üç aylık bilançosu, “ne söylüyorlarsa tersini yapıyor, ne yapıyorlarsa tersini söylüyorlar” tezini doğrular nitelikte.

Anayasa Mahkemesi veya AİHM kararlarının uygulanmaması gerektiğini en üst perdeden dillendirenlerin “insan hakları eylem planı” açıklaması eşine az rastlanır türden bir garabet. Eskiden de mahkeme kararlarının uygulanmadığı dönemler olmaktadır ancak siyasi irade tarafından sistematik biçimde bunun dillendirilmesi gelinen aşama itibarıyla başka bir dönemin işareti olarak değerlendirilmelidir. Osman Kavala ve Selahattin Demirtaş ile ilgili kararların uygulanmaması sıradan hukuksuzluklar değil bir tür hukuk devletinin resmi terki sonucunu doğurmaktadır.

İstanbul Sözleşmesi'nin feshedilmesi

Kadınlara yönelik şiddetin, tacizin ve cinayetlerin cins kırım boyutlarına ulaştığı, LGBTİ+ yurttaşlara yönelik ayrımcılığın ve nefret söyleminin sürekli hale geldiği günlerde gece yarısı Cumhurbaşkanı kararıyla İstanbul Sözleşmesi'nin tek tarafı olarak feshedildiği haberiyle uyandık. Bir süredir gerici ve faşist cenah tarafından sürekli dillendirilen fakat kadın hareketinin ve LGB-

Tİ+ yurttaşların etkili, güçlü ve kitlesel mücadeleleri sayesinde eritelemek zorunda kaldıkları bu adımı atma iradesini gösterdiler.

Kamuoyundaki tartışmaların büyük kısmının feshin usulsüzlüğü üzerinden yürütülmesi ise başlı başına bir meşruiyet sorununu da içinde barındırıyor. Evet, sözleşme Erdoğan tarafından usulsüz olarak feshedildi, ancak konunun esasının önüne geçen boyutta yürütülen bir usul tartışması ister istemez meselenin özünün kaçırılmasına da sebebiyet veriyor.

İstanbul Sözleşmesinin feshedilmesinin siyasi irade açısından birkaç anlamı bulunuyor. Birincisi ve asli anlamı tarihsel mirasları olan kadın ve LGBTİ+ düşmanlığı ile eril zihniyetleri. İkinci olarak azalan toplumsal desteklerini telafi etmek amacıyla gerici/faşist cepheyi büyütme için yeni müttefikler kazanma çabası. Üçüncüsü ise asıl muhatap kabul ettiği erkek tabanını konsolide etme isteği olarak özetlenebilir.

Eril zihniyetleri sebebiyle, kadınların ve LGBTİ+ yurttaşların tüm kazanımlarına göz diken bir iktidarla karşı karşıyayız. Kadını sadece ailenin bir parçası ve anne olarak nitelendiren, LGBTİ+ yurttaşları ise tamamen yok sayan bir iradeye karşı mücadele ediyoruz. Eşit birer yurttaş ve insanca şartlarda yaşama mücadelesi veren kadınların, LGBTİ+ bireylerin taleplerine daha fazla kulak verip, mücadelelerini anlamaya çalışarak ve onların karar verip çizeceği rotada ilerlemeyi bayrak edinerek gerici saldırılara karşı daha güçlü durabiliriz.

Sosyalist İktidar Pratiklerinde Temel Bir Sorun: Parti-Devlet Bütünleşmesi

SINAN DERVİŞOĞLU

Giriş: Sorular, sorunlar...

1991'e doğru SSCB ve Doğu Avrupa Halk Demokrasilerinde sosyalizmin çözülüşüne ve tasfiyesine şahit olmuş her sosyalist şu ilginç olguyu fark etmiştir: Sadece rejimi yıkıma götüren politikaları izleyen Gorbaçov gibileri değil, aynı zamanda sosyalizmin yıkılışından sonra oluşan kapitalist ulus-devletleri yöneten ve kapitalizmi restore eden kadroların çoğu, kısa bir zaman önce Komünist Parti yöneticiliği yapmış unsurlardır. Rusya'da Yeltsin, Azerbaycan'da Haydar Aliyev, Türkmenistan'da Niyazov ("Türkmenbaşı"), Kazakistan'da Nazarbayev, Romanya'da Yan İliescu, Hırvatistan'da Franjo Tuğman, vs. Bugün dahi, örneğin Bulgaristan'ın şimdiki mayfatik Başbakanı Boyko Borisov, eski bir KP üyesi ve eski lider T. Jivkov'un şahsi korumasıdır. Bunların hiçbiri "eski rejim kalıntısı" olmayıp sosyalizm içinde doğmuş, yetişmiş ve yükselmiş kadrolardır. Öte yandan (*pratikte emperyalizme hizmet ettikleri için*) bunların hepsinin "ta baştan beri emperyalizm ajanı" olduklarını iddia etmek ise, ne arşivlerde, ne de geçmişin somut maddi olgularında hiçbir karşılığı olmayan bir

görüştür ve bu kadar genel ve yaygınlaşmış bir gerçekliği açıklamakta yetersiz kalmakta, salt duygusal bir suçlama olmaktan öteye gidememektedir.

Dolayısıyla sosyalizmin mezarını kazan “unsur”un bizzat devrimi yapıp sosyalizmi kuran “Parti”nin içinden çıktığını kafalarımızda netleştirdikten sonra, bu yazımızda ele alacağımız “sosyalist toplumda partinin yeri” meselesinde konuyu açmak, hatta “deşmek” üzere bazı sorular soralım ve birkaç basit tespitle yazımıza başlayalım:

- Kapitalist toplumdaki ideolojik aldatmacalar ve yalanlar dünyasında “bilimsel ve devrimci bir bilinci ve teoriyi emekçilere taşımak” gibi anlamlı, hayati, ve kutsal bir işleve sahip olan Partinin bu temel fonksiyonu, sosyalist toplumda bir varlık sebebi olmaktan kesinlikle çıkmıştır. Marksist-Leninist teori, herkesin erişimine açıktır ve sadece ilkokuldan itibaren eğitim müfredatında değil, Piyoner ve Komsomol kamplarında, sendika ve kitle örgütü eğitimlerinde, sanat festivallerinde, radyo ve televizyonda insanlara aktarılmaktadır. O zaman ayrı bir örgüt olarak Partinin işlevi nedir?

- Ülkeyi yönetmek? Başlarda devleti dizayn eden ve inşa eden unsurun Parti olduğu doğrudur. Ancak sosyalist bir düzeni oturtmuş ve işleten bir devlet mekanizması var iken, siyasi kararları almak için Sovyet’e seçilmiş emekçi milletvekillerimiz, hükümet işlerini yürütmek için sosyalizmde yetişmiş uzmanlarımız, ekonomistlerimiz, teknik elemanlarımız, ülkeyi savunmak için iç savaşta pişmiş bir Kızıl Ordu’muz, güvenliği sağlamak için kendini ispat etmiş bir istihbarat teşkilatımız varken, Parti ne iş yapar?

- “Parti toplumun ve devletin öncüsüdür”. SSCB ve Halk Demokrasilerinin anayasalarında bu “öncü” konum yasayla garanti altına alınmıştır. “Topluma öncülük”ü bir kenara koyup asıl sorunlu ifade olan “devlete öncülük”ü ele alalım: “Öncülük” kavramına aşına her komünist bu cümleyi biraz sorguladığında bu ifadenin anlamsızlığını fark edecektir: “Öncü” demek, bilenin bilmeyene, yapabilenin yapamayana yol göstermesi, öne çıkarak neyin nasıl

yapılacağını aktarması ve onları harekete geçirmesi demektir. O zaman Parti, devlete nasıl “öncülük” eder? Sosyalist bir yönetim mekanizmasının kurulup düzgün işlemeye başlamasından sonra Partinin bu devlet cihazına “öncülük” etmesinin anlamı nedir? Mensuplarının çoğu kendi üyesi olan, bu anlamda (*en azından başlarda*) komünizme inanan ve mecliste, hükümette, sanayide, tarımda, yerel yönetimlerde sorumlu olduğu görevleri profesyonelce yerine getiren kadrolar neyi “bilmemektedir” ve Parti neyi “daha iyi bilmektedir” ki onlara “öncülük” etsin? Partinin merkezi olarak toplumsal yaşamın değişik alanlarına ilişkin (*ekonomi, siyaset, sanat, vs.*) perspektifler geliştirmesi ve bunlara yönelik genel politikalar üretmesi gerekli ve anlamlıdır. Ancak bölgesel planda (*ki deformasyonun başladığı kademe burasıdır!*) Parti İl sekreterinin, seçimle gelmiş (*ve muhtemelen o da Parti üyesi olan*) İl Sovyet Başkanına “*şu işi öyle değil de şöyle yapacaksın, çünkü ben Partiyim ve öncüyüm*” demesinin, en azından (*Anayasa dolayısıyla*) “filen” böyle bir yetkiye sahip olmasının mantığı nedir, sonuçları nelerdir?

- Herkes toplumda tanımlı görevini yerine getirirken, toplumda bir ideolojik merkez olmanın ötesinde her idari kadememin üstünde **bilfiil idari otorite** sahibi bir parti aygıtı ne iş yapar? Beria'nın (*Marksizme uzaklığı ne olursa olsun*) zekice tespit ettiği gibi “sorumluluğu olmayan yetkili” olan Parti aygıtının pratikte yaptığı yegâne şey “güçü ve iktidarı dizayn etmek ve korumak”tır. Atamalar, kadro seçimi, idari düzenlemeler bu doğrultuda yapılır; ancak bu adımlar halkın bilgi, eleştiri ve onayından uzak tutulduğu sürece sadece yerel otorite sahibi ekibin gücünü pekiştirmeye ve süreklileştirmeye yarar. O zaman Beria'nın “*partide sadece bol miktarda entrika ve kumpas yapılıyor; bütün siyasi ihanetlerin Partiden çıkması tesadüf değil*” tespiti tümüyle yanlış mıdır?

- Sosyalist toplumda Partinin idari yetkilerini sürdürmesinin sakinlerini buysa, o zaman sosyalizmde Partinin işlevi ne olmalıdır? Dahası, devrimi yapıp devleti kuran unsur olarak Partinin, sahip olduğu idari yetkilerden vazgeçerek farklı bir konuma çekilmesi mümkün müdür? Bütün bu soruları cevaplayacak ve geçmişin (*ve*

bugünün) deneyimlerini içerecek yeni bir Sosyalist Örgüt Teorisi'nin ana hatları neler olmalıdır?

Sorunun ortaya konuluşu: Merkezi iktidarın gerekliliği

Bu noktada, temel önemde olduğunu düşündüğümüz bir sorunu ortaya koyarken tam olarak neye karşı olduğumuzu aktarmadan önce, meselenin net anlaşılması için “neye karşı olmadığımız” ortaya koyalım. Yanlışlık dediğimiz şey, sosyalistlerin “iktidar olması” ve “devlet kurması” değildir. SSCB'nin yıkılışından sonra uluslararası sol camiada “iktidardan kaçma”, “devlet olmadan sosyalizmi “kurma” yönünde gelişen bir eğilim vardır. Aşırı merkezileşmiş ve hantallaşmış Sovyet devletinin krizi ve çöküşü, kimi sosyalistlerde (*boşanma sonrası evliliğe [ya da karşı cinse] lanet eden tavırlar misali!*) “iktidar fikrini lanetleme” yönünde eğilimler ortaya çıkarmıştır. Bunların en somutu Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) ve lideri Subcommandante Marcos'un görüşleridir; bunların teorik arka planında da Negri ve Deleuze'ün “hegemonya mücadelesi” yönündeki görüşleri yer almaktadır. Meksika'nın güneyindeki Chiapas eyaletinde yerli halkın haklarını başarılı bir mücadele ile yürütüp dünyanın gündemine getiren ve haklı bir sempati toplayan Zapatistalar, öte yandan Meksika bütünündeki sol güçlerin gerek seçimlere yönelik, gerekse seçim dışı ortak iktidar mücadelesi girişimlerine bilinçli olarak sırt çevirmiş; “iktidar fikri bizi ilgilendirmez” mantığıyla bunların dışında kalmıştır.

SSCB ve Halk Demokrasilerinin yıkılışından sonra, merkezi iktidarı ele geçirmenin “sosyalizmin tek kazanımı” olmaması gerektiği, sosyalistlerin bunun dışında da hem toplum hem de üretimin organizasyonu seviyesinde yeni kurumlar ve **gücünü devletten almayan kalıcı paralel mevziler** yaratma gerekliliği açıkça ortaya çıkmıştır. Bu, üzerinde derinleşilmesi gereken bir konudur. Ancak bu gerçek, merkezi iktidarı ele geçirmenin önemsiz olduğu anlamına gelmez.

Günümüzün sıra dışı çıkışlarıyla dikkat çeken radikal düşünürü

Slavoy Zizek sol içinde ortaya çıkan birçok sözde “yenilikçi” (*pratikte teslimiyetçi*) yaklaşımı başarılı bir şekilde çürüttüğü “**In Defense of Lost Causes**” (*Yitik Davaları Savunmak*) adlı eserinde, bu “merkezi iktidar sorununu” da ele almaktadır. Kimi çıkışlarının biraz “şov” niteliği taşıdığını düşünmekle ve bazı görüşlerine katılmamakla birlikte Zizek, bu yararlı çalışmasında bugün birçoklarının “demode” gördüğü kavramlara, “proletarya diktatörlüğü, sosyalist devlet terörü, devrimci mücadelede şiddet kullanımı, sert disiplin, fedakârlık ve adanmışlık” kavramlarına sahip çıkmakta, bunlara dudak bükenleri yerden yere çalmaktadır. Merkezi iktidar konusunda ise, (*kendine rakip gördüğü Negri’yi eleştirirken*) şunları söylemektedir:

Çağdaş solda bir korkunun hayaleti dolaşmaktadır: Devlet iktidarını direkt olarak üstlenme korkusu. Bırakalım devlet iktidarını ele geçirme, ona karşı savaşmakta ısrar edenler dahi “eski paradigma”ya takılı kalmakla suçlanıyorlar. [*bu suçlamayı yapanlara göre – SD*] yapılması gereken devlet iktidarına onun etki alanından kendini çekerek ve onu kontrolü dışında yeni alanlar yaratarak direnmektir. Çağdaş akademik solun bu dogması en mükemmel biçimiyle Negri’nin “**Elveda Bay Sosyalizm**” adlı kitabında özetlenmiştir..... Kendini yenilemek için Sol, göçebevari bir direniş (*nomadic resistance*) pratiğine girmeli, hegemonya teorisini takip etmeli ve Negri ve Deleuze okumalıdır! (1)

Halbuki, Zizek’in haklı olarak belirttiği gibi, sivil mücadeleler ile devlet iktidar hedefi arasında sıkı bir bağ vardır:

Bugün gay hakları, insan hakları vs hareketlerinin hepsi devlet aygıtlarına dayanmaktadır. Devlet aygıtları sadece onların taleplerinin yegâne muhatabı olmakla kalmamakta, aynı zamanda istikrarlı bir sivil yaşam için bu faaliyetlere bir çerçeveye sunmaktadır.(2)

Başka bir deyişle, ne kadar “radikal” olursa olsun, tüm sivil mücadelelere “düzenin bekasını garanti etme” güdüsüyle çerçeve çizen, onların düzenin yıkımına yol açmamasını temin eden merkezi devlet iktidarındır; ve o iktidar değişmedikçe, düzenin temellerinin değişmesi, en kitlesel sivil hareketle dahi mümkün değildir. Öte yandan, münferit sivil mücadelelerin hepsinde başarının ölçütü, devlet aygıtında şu ya da bu ölçüde gerçekleşen bir değişimdir (*yeni kanunlar, yeni işleyişler, ya da yeni atamalar*). Temel sosyo-ekonomik sistemin değişimi ise, bu aygıtın topyekun değiştirilmesi ile mümkündür.

Devlet iktidarından kaçma” eğilimlerini ise Zizek şöyle alaya almaktadır:

“Hayır, sakın devlet iktidarını ele geçirmeyin, sadece kendinizi devletten geri çekin, devletin tüm kanunlarını olduğu gibi yerinde bırakın” yaklaşımı, onu benimseyen herkesi Zapatista hareketindeki Subcomandante Marcos’un yeni bir versiyonuna çevirir. Bugün solda birçokları haklı olarak kendisini “Subkomedyen Marcos” olarak adlandırıyorlar. (3)

Devrimci bir mücadeleyi yönetmiş olan Marcos’a “Subkomedyen” nitelemesi, fazla acı bir alay ve amacını aşan bir ifade gibi değerlendirilebilir; ancak iktidardan her ne pahasına kaçmanın da siyasi mücadelede bir “komedi” olduğu ortadadır.

Devlet iktidarı niye gerekli?

Birçok okuyucunun “*cevabı zaten biliyoruz*” dediği bu soruyu burada bir kez daha sormamızın sebebi, uluslararası sol camiada (*Negri dışında da gelişen*) yeni birtakım umut ve beklentilerin temelsizliğini ortaya koymaktır.

Bir yanda, dünyada Endüstri 4.0 ve diğer radikal teknolojik değişimler sonucu, tüm insanlık için bolluğun mümkün hale geldiği, bunun komünist sınıfsız toplum için mükemmel bir temel sunduğu, dolayısıyla emperyalist-kapitalist sitem yıkılırsa, insan-

lıgın sosyalizm aşamasını dahi fazla yaşamadan direkt sınıfsız ve devletsiz komünist topluma geçebileceğine ilişkin yaklaşımlar mevcuttur. Bu resme Troçkistlerin “dünya devrimi” yaklaşımı da dahil olmakta, emperyalist sistem bir bütün olarak çöktüğünde (*her türlü ”dış tehdit” ortadan kalkacağı için*) devlete artık gerek kalmayacağı illüzyonu bu beklentilere eklenmektedir (*ki bu da başka bir yanıştır*). “Ekonomist ve teknisist” olarak nitelendirdiğimiz bu “şipşak komünizm” senaryolarının ayrıntılı eleştirisi başka bir yazının konusudur. Biz burada konuyu sadece devlet ve iktidar bağlamında ele alacağız.

Öte yandan, özellikle Kürt Özgürlük Hareketi ve onun önderi Abdullah Öcalan’ı etkilediğini bildiğimiz Murray Bookchin’de (4) merkezi iktidara gerek olmadan federalist-komünalist bir çözüm, her yerel topluluğun kendi kendini siyasi ve ekonomik seviyede yönetmesine dayalı senaryolar gündeme gelmektedir.

Marx, Engels ve Lenin, sosyalistlerin kuracağı devlet iktidarının temel varlık sebebini esas olarak “*devrimde yenilmiş sömürücü sınıfların direnişini kırmak ve karşı-devrimi engellemek*” olarak tanımlamış, hatta (*bu tanım dolayısıyla*) bu sürecin kısa süreceğini varsaymışlardır. Devrim bir veya birkaç ülkede gerçekleştiğinde ise “emperyalizmin müdahalelerine karşı devrimi savunmak” sosyalist devlet iktidarının var oluş gerekçelerine eklenmiştir. Ancak bu tanım, günümüzde, sosyalist bir iktidar ve devlet cihazının varlık sebeplerinden sadece biridir ve “buzdağını görünen yüzü”dür.

Meseleyi tüm çıplaklığıyla ortaya koymak için, emperyalizmin bir sistem olarak çöktüğü, tüm dünyada emperyalizmin global kurumlarının, siyasi, ekonomik, askeri ve istihbarat cihazlarının (NATO, ABD ordusu, IMF, Dünya Bankası, CIA, MI6, Mossad, CNN, Fox TV, vs.) toptan yıkıldığı ve binalarının birer “Utancı Müzesi”ne çevrildiği ideal bir “0” anını milat alalım. Bu resme tüm dünya çapında aynı anda ya da kısa bir zamanda zincirleme olarak erişmenin hayal olduğuna inanıyoruz; ancak tartışmak istediğimiz bu değildir. Bu resmi başlangıç noktası olarak alalım

ve böyle bir resimde dahi “devletin hemen eriyip gereksiz hale geleceği” beklentisinin temelsizliğini ortaya koyalım.

İktidarı ve gücü kaybetmiş sömürücü sınıfların yeni bir kalkışmasını, bir “karşı-devrim”i engellemenin ötesinde, en temel sorun insanlık tarihinde sömürüye dayalı toplumların 6000 yıllık mirasının insanlarda sürececek olan etkileridir. Emperyalizmin yıkılmasını mümkün kılan bir irade ortaya çıkmış olsa dahi, emeğe, otoriteye, kadına, toplumsal yaşama ve doğaya karşı sömürücü sınıfların bu 6000 yıllık uğursuz mirasının insanlarda yol açtığı deformasyonların 8 milyar insanda kısa zamanda kaybolacağını düşünmek açıkça hayaldir. Dayanışma yerine bireycilik, yaratıcı üretim yerine tüketim kültürü, toplumsal yaşama katılım yerine adamsendecilik, olayları sorgulama yerine otoriteye tapınma, doğayla birlikte ortak yaşam kültürü yerine doğaya kayıtsızlık ve saygısızlık, kadının özgürlüğüne destek olmak yerine ataerkillik, bu deformasyonların en somut örnekleridir; ve bu tavırların pratikte yansımaları ve uzantıları engellenmediği takdirde değil toplumun gelişmesine, bizzat toplumsal yaşamın sürdürülebilirliğine ciddi sekte vurmaları kaçınılmazdır. “*Bunlarla savaşmak için devlete gerek yok; toplum bunları kendisi özümseyemez mi?*” sorusu gündeme gelebilir. Bu basit bir hesap, daha doğrusu “niceliğin niteliğe dönüşmesi” meselesidir. Dünyada her 10 fertten sadece biri (*toplumun %10'u*) bu çarpıklıklara sahip olsa (*ki bu iyimserliğin ötesinde bir hayaldir*) kalan 9 kişi o tek “problemlili” kişiyi kendi aralarında özümseyebilir. Ancak toplumun en az %30, %40’ında dahi bu deformasyonların en az birinin şu ya da bu ölçüde sürmesi (*ki bu nispeten daha gerçekçidir*), bunların toplumsal gelişmeye zarar vermesini, toplumda sürekli ve yıpratıcı bir iç çatışmaya dönüşmesini önlemek hedefi, herkesin üstünde tanımlı ve toplum adına hareket eden bir otoriteyi zorunlu kılar. Bu da iktidar ve devlettir.

Ancak sosyalist bir devleti zorunlu kılan diğer faktör, zararlı eğilimleri durdurma ve baskının ötesinde, şimdiye kadar pek dile gelmemiş, ama belki bundan da önemli ikinci bir olgudur: Bu da kapitalizmin doğasının temel özelliği olan “eşitsiz gelişme” olgusunu ortadan kaldırmaktır. Bir toplumda değişik bölgeler-

de yaşayan insanların ya da dünyada değişik halkların, ülkedeki ve dünyadaki kaynakların meyvelerinden dengeli bir şekilde yararlanması için regüle edici bir merkezi otorite şarttır; ve bu zorunluluğu görmezden gelme, M. Bookchin başta olmak üzere “federalist-komünalist” yaklaşımların temel zaafı ve körlüğüdür.

Merkezi bir iktidar otoritesi olmayan bir yapıyı ele alalım. Her bölgede üretilen zenginliğin yönetimi o bölgenin konseyine bırakılırsa (örneğin *İstanbul'un zenginliğini İstanbul konseyi, Yozgat ve Çorum'un "zenginliği"ni de bu bölgenin konseyi yönetirse*) bu durum bölgeler ve halk kesimleri arasında uçurumun büyümesinde başka bir sonuç vermez. Hiçbir yerel merci, toplumun tümünü temsil eden biri üst otoritenin zorlaması olmadan elindekilerden “otomatikman” vazgeçmez ve bunun sonucu, yıllar önce Yugoslavya’da denenilen “özyönetimci-federalist” modelde olduğu gibi (*zenginleşen Hırvatistan ve Slovenya, fakirleşen Makedonya ve Bosna*) ülkeyi (iç savaş dahil) trajik bir yıkıma götürür. Sosyalist Yugoslavya’da, sözde “bürokratik-Stalinist model”den kaçınma adına, cumhuriyetler arası zenginlik transferi merkezin yetkisine değil, her cumhuriyetin “özgür iradesine” bırakılmış, sonuçta belirli bir noktada kimi gerekçelerle zengin cumhuriyetler bu transferi sekteye uğrattınca (*diğer faktörlerle birlikte*) parçalanma ve yıkım kaçınılmaz olmuştur.

Aynı zorunluluk, yukardaki “0” noktasında dünyadaki değişik halklar arasındaki ilişki için de geçerlidir. Danimarka ve Nijerya’nın dünyanın kaynaklarından aynı oranda faydalanacağı bir noktaya varmak için, (*dünyadaki kaynakların sınırlılığı göz önüne alınmırsa*) demiri tersten bükme, muslukları Nijerya’ya (*ve diğer sefalet bölgelerine*) yöneltme, Batı’da ise 100 yıldır süren tüketim çılgınlığına fren koyarak buradaki halkların artık “daha az” tüketmelerini (*daha az et, daha az metal, daha az petrol ürünleri...*) sağlamak şarttır. Bunun ise herhangi bir noktada itirazsız, muhalefetsiz, tepkisiz gerçekleşmesi (*devralınan insan malzemesi gereği*) mümkün değildir ve bu tarz bir sürecin yönetilmesi gene toplum adına örgütlü bir üst otoriteyi zorunlu kılar.

Komünistlerin tarihsel misyonu, sınıf farklılıkları ile birlikte devleti de ortadan kaldırmak, Engels'in deyimiyile onu "*karasaban ve çırıklarla birlikte diğer antika aletlerin müzesine terk etmek*"tir. Bu doğrultuda yerel meclisleri ve iktidarları belli bir süreç içinde güçlendirmek ve merkezi yetkiyi (*komünist değerlerin ve dengeli bir refahın gelişmesine paralel olarak*) buralara planlı bir şekilde devretmek gerekli ve anlamlıdır. Ancak "devletin erimesi" konusunda gerçekçi olmayan temelsiz bir iyimserlikle yola çıkmak, tıpkı 1917 ve sonrasında olduğu gibi, hayatın dayatmaları karşısında aciz kalmaya, "hayalci iyimserliğin" yerini "kötümser bir gerçekçiliğin" almasına ve devlet mantığına teslim olmaya götürür. Devleti eritmek, komünistlerin tarihsel misyonudur; ancak bu doğrultuda ne bugün ne de yakın gelecekte devlet kurmak görevinden kaçamayız. Marksizm bize özgürlüğün, ancak zorunluluğun bilincine varmakla mümkün olacağını söyler. "Devlet" olgusundan özgür ve azat olmak, ondan kurtulmak istiyorsak, bizlere düşen bu olguyu, yani devleti gerekli kılan tüm unsurları, olguları ve dinamikleri net ve ayrıntılı bir şekilde görmek ve bunların bilincine varmaktır. Bizlere düşen, siyasal ve sosyal zorunlulukları iyi tespit etmek, onları göz önüne almak ve tüm gerçekleri göz önüne aldıktan sonra devletin erimesi görevini düşünmek ve planlamaktır.

Devletle bütünleşmek ne demek?

Devrim sonrası sosyalizmde devletin gerekliliğini ortaya koyduktan (*ve Parti kavramını da mücadelenin merkezine koyduğumuz hatırladıktan*) sonra, bu ikisi arasındaki ilişkiyi önce 80 yıllık sosyalist iktidar pratiklerindeki olumsuz biçimiyle ele alalım ve önce "yanlış"ı tanımlayalım. Devlet-Parti bütünleşmesinden neyi kastediyoruz?

Sosyalist bir toplumda, devrime önderlik eden siyasi öznenin (*Parti, Halk Kurtuluş Cephesi, Blok, vs.;* *biz buna kısaca geniş anlamda "Parti" diyelim*) toplumda ideolojik ve siyasi belirleyici bir güç olması kaçınılmaz olduğu kadar gereklidir de. Sorun, bu etkinin pratikte işleyiş mekanizmalarını doğru tanımlamaktır.

Partinin görevi merkezi planda teoriyi geliştirmek, topluma perspektif sunmak, devletin izlemesi gereken çizginin (*dış politika, kalkınma, tarım, savunma, kültürel yaşam...*) ana hatlarını çizmek ve devlet-hükümet cihazı içinde görev yapan üyelerine hedef sunmaktır. Alt kademelere ve tabana doğru indikçe ise, komünizm doğrultusundaki toplumsal gelişmenin görevlerini (*hem devlet içi, hem devlet dışı*) en iyi şekilde yerine getirmek, örnek olmak ve parti dışı kitleyi bu hedeflerin başarısı için seferber etmektir. Ancak teorik planda net ve herkesin mutabık olduğu bu işleyiş, pratikte bambaşka bir noktaya evrilmiştir.

Pratikte Parti, devlet işlerinin fiili yöneticisi, hatta yürütücüsüne dönüşmüş, (*komünistlerin uzun vadede ortadan kaldırmayı planladığı bir “zorunlu kötülük” olan*) devlet ve onun mantığı, bir lavabo deliğinin suyu içine çekmesi gibi Partiyi içine çekmiş ve yutmuş, Parti “devletleşmiş”tir.

Bu konuyu iki aşamada ele alacağız: Birincisi, **içeriden** bir bakışla Sovyet ve Doğu Avrupa pratiğinde bu olgunun hangi aşamada ve niçin bir “sorun” olarak nasıl algılandığını, bu “sorun”un bu pratik içinde nasıl tanımlandığını, bu konudaki tartışmaları, bu alandaki gelgitleri, ileri ve geri adımları ortaya koymaya çalışacağız. İkinci aşamada ise, **dışarıdan** ve daha genel bir bakışla, bu pratiğin bizzat kendisini bir bütün olarak analiz etmeye ve “sorun”u daha bütünsel bir biçimde tanımlamaya çalışacağız.

Birinci aşamadaki değerlendirmeyi de iki kısımda ele almak mümkündür: Önce devletin, toplumun ve ekonominin kurumlarının oluşma sürecinde olduğu “kuruluş” dönemi, sonra ise kurumların oturduğu bir toplumda partinin konumu. Devrim ve İç Savaş sonrasında, sadece ortaya çıkan kargaşa dolayısıyla değil, esas olarak eski devlet cihazı parçalandığı için yeni bir devlet cihazı, yeni bir hükümet, ordu, güvenlik ve ekonomik yönetim yapısı kurmak gibi muazzam bir görev ortaya çıkmış, bu görevin icrası ve yönetimi doğal olarak Devrim’in zaferini sağlayan kurum olarak Parti’ye düşmüştür. 1917’den aşağı yukarı 1934’e (*1. Beş Yıllık Planın sonuna*) kadar uzanan bu dönemde Parti, bakan-

lıkların, bilimsel araştırma kurumlarının, ordunun, iç güvenlik örgütünün, sanayi üretiminin, tarımın, dış ticaretin, dış politika-nın, kısaca siyasal ve toplumsal yaşamın hemen hemen tüm alan-larında alternatif bir sosyalist yapı kurma görevini, yeni devleti ve toplumsal işleyişi “formatlama” vazifesini bizzat üstlenmiş ve tamamlamıştır.

Bu dönem boyunca, örneğin “ekonomiyi partinin yönetmesi” konusunda eleştiri yapmanın anlamı yoktur; zira ekonominin ne olacağı, nasıl örgütleneceği konusu hala netlikten uzak ve sürmekte olan keskin bir Parti içi siyasi tartışmanın konusuydu. Buharin’in “*NEP’i sürdürerek kaplumbağa hızıyla sanayileşme*” yaklaşımı ile Troçki ve Zinovyev’in umutları “*Dünya Devrimi’ne yönelme*” politikaları arasında Stalin’in “*kendi öz kaynakları ile sa-nayileşme*” çözümü o dönemin en hayati siyasi tartışmasıydı ve Stalin’in çözümünü benimseyen Partinin tüm örgütleri ve üyele-riyle bu çözümü hayat geçirmek için kollarını sıvaması, sanayi ve tarım üretimini bu temelde örgütlemeye bizzat girişmesi kaçınıl-maz ve doğrudu. Bir yandan sosyal ve siyasi bir tehlike olan ku-lak direnişinin kırılması, öte yandan kırsal kesimdeki milyonlarca köylünün kollektifleştirme yönünde ikna edilmesi (*şehirlerdeki 150.000 bilinçli sanayi işçisinin bu hedefle kırsal kesime yollanması*) Partinin ve partililerin tüm güçleriyle angaje oldukları devasa bir kampanyaydı ve bizzat partinin toplumdaki örgütlü gücü saye-sinde başarıya ulaştı.

Ancak 1934’de 1. Beş Yıllık Plan başarıyla tamamlanıp sosyaliz-min zaferi Partinin 17. (meşhur “*Galipler*” diye anılan) kongresinde ilan edilince ve o güne kadar dünyanın gördüğü en demokratik ve emek yanlısı anayasa olan SSCB anayasası 1936’da referandumla kabul edilince, Sovyet toplumu hayatın her alanında işlevi netleş-miş ve başarısını ispat etmiş kurumlara kavuştu. Bakanlıklar, sana-yi işletmeleri, kolektif çiftlikler, askeri birlikler, emniyet teşkilatı, bilim akademileri, kültürel kurumlar, gençlik ve kadın örgütleri, sendikalar, hepsi (*içinde partililerin de olduğu, ancak partisizlerin de çalışmalarına dürüstçe ve sempatiyle katıldığı*), sosyalizmin değerleri üzerine kurulan ve bunları yaşatan kurumlar olarak Sovyet toplu-

munun yaşantısını belirler hale geldi. Bu noktadan sonra Partinin toplumdaki konumu ve işlevi tartışma konusu haline geldi.

Bolşevik Parti'de bitmeyen kavga: "Ekonomiciler" ve "ideolojiciler"

Partinin 1934'de planlı ekonomiye geçiş ve sanayileşme başarısı, 3 yıl sonra oluşan büyük bir kırılma ve trajedinin sarsıntısıyla gölgelendi: 1937 tasfiyeleri. Bu sancılı süreç, partinin toplumdaki işlevine ilişkin tartışmayı erteledi; zira parti (*ve devlet aygıtı*) kendi içinde ortaya çıkan büyük bir kaosu yönetmek ve istikrarı sağlamak çabasıyla meşguldü. Siyasal planda istikrarın (*cididi ve trajik kayıplarla birlikte*) sağlandığı 1939 yılından Stalin'in ölüm yılı olan 1953'e kadar ise temel tartışma konusu "Partinin toplumdaki işlevi ve devlet aygıtı karşısındaki konumu" oldu. Daha sonra işaret edeceğimiz gibi, aslında bu tartışma değişik biçimler altında SSCB'nin yıkıldığı 1991'e kadar sürdü. Soğuk Savaş saplantılarından uzak ve yetkin bir Amerikalı akademisyen olan Jonathan Harris, bu dönem içinde SSCB'de yayınlanmış binlerce sayfa dergi, gazete, Kongre ve MK kararlarını taradığı "The Split in Stalin's Secretariat" (5) adlı eserinde, konuya ilişkin ilginç veriler sunmaktadır.

Bu tartışmanın özü neydi? Bir grup parti yöneticisi, Partinin öncülük iddiasından hareketle parti aygıtının ve partililerin tüm ekonomik yapıyı, sanayi işletmelerini, bakanlıkları, kolektif çiftlikleri günlük pratik hayat içinde yönlendirme, hatta bilfiil yönetme, onların gerek kadro seçimlerini, gerekse pratik kararlarını kontrol ve dikte etme işlevinin sürmesi gerektiğini savundular. Başka bir grup ise, Partinin esas olarak ideolojik ve politik bir işlev görmesi gerektiğini, hükümet ve ekonomik organların günlük işlerine karışmamasını, esas olarak görevinin gerek devlet aygıtı, gerekse tabandaki üyelerinin Marksizm-Leninizmi sağlıklı bir şekilde kavramalarını sağlamak olduğunu, ve politik ve ideolojik seviyesi yükselmiş bir Parti örgütünün tüm topluma ilham kaynağı olması gerektiğini savundular.

“Ekonomici” diye adlandırdığımız birinci eğilimin temsilciliğini G. Malenkov, “ideolojici” olarak adlandırdığımız ikinci grubun liderliğini ise A. Jdanov yaptılar.

Aslında Malenkov’un temsil ettiği birinci grup, ekonomiyi yakın zaman önce bizzat kurmuş olan Parti aygıtının fiili duruşunu temsil ediyordu. Jdanov ise bu resmin içine, yeni ortaya çıkan bir ihtiyacın uzantısı olarak, bizzat Stalin tarafından dahil edildi: O da parti saflarını allak bulak eden 1937 tasfiyelerinden sonra, yönetimin gözündeki Partinin “sağ ve sol sapmalardan” arınması ve parti saflarının netleşmiş bir ideolojik kavrayış etrafında konsolide edilmesi ihtiyacı. Bu ihtiyacı karşılama misyonuyla ortaya çıkan Jdanov’un partinin ideolojik-siyasi işlevini öne çıkarma yaklaşımı, yapılan ilk kongre olan 18. Kongreye damgasını vurdu.

Jdanov’a göre partinin toplumdaki rolü ve misyonu

Partiyi günlük idari-ekonomik faaliyetten çekmek isteyen Jdanov’a göre, partinin toplumdaki görev ve misyonu şu temellere dayanmalıydı:

- SSCB’de kurulu olan meclis, hükümet ve idari-ekonomik yönetim organları, kendi alanlarında tam sorumlu ve yetkilidir. Nitekim 1936’da kabul edilen SSCB Anayasası “ülkedeki tüm ekonomik ve idari faaliyette SSCB Halk Komiserleri Şurası (*Bakanlar Kurulu*) Sovnarkom’u **en üst seviye sorumlu ve yetkili**” olarak tanımlamıştır. Parti içinse “önderlik” fonksiyonundan başka Anayasa’da bir referans yoktur. Dolayısıyla parti örgütleri, bu yetkili ve sorumlu kurumlara günlük işlerinde müdahale ederek onlar üzerinde “**anlamsız vesayet**” (*petty tutelage*) kurma çabasından vazgeçmelidir.
- Partinin görevi, gerek devlet aygıtı içinde, gerekse dışında, sağlam kadrolar yetiştirmektir. Partililerin **ideolojik netlikleri** (*sosyalizme inanç ve bağlılıkları*) ve **teorik seviyeleri** (*yani dünyayı anlama ve yorumlama yetenekleri*) ne kadar güçlü olursa, günlük idari-ekonomik görevler o kadar başarıyla hayata geçirilecektir.

Başka bir deyişle ideolojik netlik ve teorik seviye, sosyalizmin ve sınıfsız toplumun kuruluş görevlerini yerine getirmedeki başarılarının **en temel ve belirleyici unsurudur**. Partinin odaklanması gereken ana görev budur.

- Parti örgütleri, özellikle alt seviyede, sanayi yöneticilerinden **bağımsız** olmalı, onları dışardan ve objektif bir gözle değerlendirebilmelidir. Nitekim yerel bir parti gazetesinin mali desteğini bir fabrika yönetiminden sağlayan Rostov parti komitesi, Jdanov tarafından uyarıyla cezalandırılmış, aynı dönemde parti yöneticilerinin, fabrika yönetimlerinden “hediyeler” (*gelecekteki rüşvetin ilk adımları*) şiddetle yasaklanmıştır.

- Jdanov, Parti örgütlerinin günlük çalışma hedeflerini şöyle tanımlamıştır:

◇ İster devlet içinde, ister dışında bulunsun, Partililer öncelikle işçilerin yaşam koşullarının iyileşmesine odaklanmalıdır.

◇ Parti, emekçi halk içindeki “en iyi” (*yani en parlak ve etkili*) unsurları kendine çekmelidir. 1946 Temmuz’unda açılan üye kampanyasının temel şiarı “*daha fazla işçi üye, daha yüksek üyelik standartları!*” idi.

◇ Kitle içinde partililer, emekçi kitleye her açıdan (*tavırları, önerileri, insiyatifleri, vs.*) ile **ilham vermelidir**.

◇ Devlet aygıtları (*bakanlıklar, ekonomik kuruluşlar, vs.*) içindeki partilileri bir araya getiren Birincil Parti Örgütleri (*Primary Party Organizations*) de o aygıtı “perde arkasından yönetmeye” değil (*zira tam yetkili olduğu kabul edilen bu organlar kendi iç hiyerarşileri içinde yönetilmeliydi*) , “işçilerle direkt temas kurmaya, halka gitmeye” odaklanmalı, **tabandaki halkın devlet aygıtı içindeki sesi** olmaya yönelmelidir.

Partide hala ve her fırsatta idari-ekonomik faaliyetleri yönetmeyi hedefleyen kadroları “dar pratikçilik” ile suçlayan Jdanov’un karşısında Malenkov’un başını çektiği ekip, onun yaklaşımını “ezbercilik, skolastisizm ve kilise eğitimi (*catechism*)” ile eleştirmektedir. Kılıçlar çekilmiştir.

Tüm partiyi saran tartışma ve Stalin'in konumu

Tartışmanın her iki tarafı da “kendi” yayın organları” üzerinden tartışmayı sürdürmektedir. Jdanov yanlıları, partinin teorik yayın organı olan “*Bolşevik*”in sayfalarında görüşlerini savunmakta, Malenkov ve ekibi ise önce kadrolar direktörlüğünün organı olan “*Partiinoe Stroitel*”, sonra da “*Partiinaya Jizn*” dergisini bir kürsü olarak kullanmaktadır. Partinin merkez yayın organı olan *Pravda* ise “tarafsız saha”dır ve her iki tarafı destekleyen yazılar da (*farklı aralıklarla*) bu gazetede yer alabilmektedir.

Bu tartışmada Stalin'in konumu neydi ve kimden yanaydı?

Öncelikle, o ana kadar partide ortaya çıkmayan yeni bir yaklaşımın savunucusu olarak Jdanov'u bulan, görev veren ve önünü açanın Stalin olduğunu hatırlatalım. Partinin tümüyle idari organlara “vesayet kurması”na fren koymak için Jdanov'a görev veren Stalin, onu bu yaklaşımında desteklemeye devam etmiştir. Ancak ortada inkâr edilemeyecek bir gerçek de vardır: Malenkov'un temsil ettiği yaklaşım, aslında bir kişi ya da ekibin değil, kurucusu ve yaratıcısı olduğu devlet aygıtı üzerindeki kontrol gücünden vazgeçmek istemeyen parti aygıtının büyük çoğunluğunu arkasına almıştır ve Stalin, bu tartışmada (*her lider gibi*) onları da göz önüne almak, “idare etmek” durumundadır. “Vesayetçi” ekibin hangi durumlarda öne çıktığını aşağıda ele alacağız. Öte yandan araştırmacı J. Harris, taradığı binlerce sayfa gazete haberlerinden şu ilgi çekici sonuçları çıkarmaktadır:

- Jdanov'un Moskova dışına (*Uzak Doğu testi için*) çıktığı günlerde (*Mayıs 1939*), merkez yayın organları “*partinin ekonomiyi de yönetmesi gerektiğini*” savunan yazılarla dolmakta, geziden döndüğünde ise “teorik çalışmanın gerekliliğini” vurgulayan makaleler yeniden ortaya çıkmaktadır!

- Stalin'in kısa süre dinlenmek üzere Moskova'dan uzaklaştığı dönemlerde (*örneğin 1947 sonbaharında*) de aynı olgu geçerli olmuş, “vesayetçi” yaklaşımı destekleyen yazılar merkez organlarını kaplamıştır. Stalin Moskova'ya döndüğünde ise Jdanov yanlısı yazılar yeniden ortaya çıkmıştır. Jdanov yaklaşımına Stalin'in destek verdiği aşikârdır.

Tartışma boyunca sadece Malenkov değil, Kalinin ve Kruşçev dahil parti liderlerinin önemli bir kısmı Jdanov'a karşı tavrı almış, Jdanov'un (*Stalin desteği olmasa*) parti çevrelerinde "yalnız adam" durumunda olduğu ortaya çıkmıştır. Ona en net destek, Kirov cinayetinden sonra yönettiği Leningrad Parti Komitesinden gelmiş, Leningrad komitesinden (*aynı zamanda Maliye Bakanı ve Politbüro üyesi olan*) Voznesenski ve Kuznetsov onu her zaman desteklemiştir.

Sonu gelmeyen zikzaklar: Her krizde "Parti Göreve!"

Stalin'in de tespit ettiği bir ihtiyacı hayata geçirmeye çalışan Jdanov ve onun yaklaşımına direnen Malenkov arasındaki çatışma, insanı isyan ettirecek zikzaklara, ileri ve geri dönüşlere, neredeyse bir "mehter yürüyüşü"ne yol açmış, bu tartışma hiçbir şekilde Parti açısından üretken ve yararlı bir şekilde sonuçlanmamıştır. Bu zikzakları ortaya koyalım:

- 1939'da yapılan 18. Parti Kongresi'nde, Jdanov'un "*partinin ideolojik ve teorik görevlerini başa koyan*" yaklaşımı kongre kararı olarak benimsenmiştir. Bu ileri bir adım ve Jdanov ekibi için bir başarıdır.
- Ancak 1941'de, kongrenin sonrasında yapılan 18. Parti Konferansında, "*partinin ekonomik yaşamı yönlendirmesi ve başarıyı garanti etmesi*" bir görev olarak benimsendi ve karara bağlandı. Bu da Malenkov ekibine bir artı puandı ve "mehter yürüyüşü" böylece başladı.
- Parti 1934'de ekonomiyi bizzat yönetmek için kendi içinde "sanayi departmanları" (*enerji, gıda, metalürji, vs. gibi işkolları temelinde kontrol ve yönlendirme amaçlı departmanlar*) kurmuştu. Bunlar tipik olarak devlet üzerinde partinin vesayetinin kurumlaşmış ifadesiydi. 1939'da bu departmanlar (*18. Kongrede kesinleşen Jdanov eğilimi doğrultusunda*) feshedildi.
- Parti MK 1938'de "*parti komitelerinin fabrikalara müdür alma/atama yapmalarını yasaklayan*" bir karar aldı. Ancak 1941'de "*parti*

bölge sekreterleri yönetici işe alımlarında tavsiye vermemelidir” yönünde bir başka karar alındı. Bu da iç çatışmanın ve güç dengesinin ürünü olan bir diğer yapboz eylemiydi.

• Normalde ekonomik ve idari yapının günlük işlerinden uzak kalmasına karar verilen Parti aygıtı, ne zaman bir kriz ya da “olağanüstü durum” çıksa, “işlerin düzgün yürüdüğünü garanti etmek” gerekçesiyle yeniden devreye sokuldu. Tipik bir örnek olarak 1941’de SSCB Nazi istilasına uğradığında, Parti “acil durum” gerekçesiyle yeniden ekonomik sürece tam yetkiyle müdahale gücünü ele geçirdi.

• Bu adımın tam olarak eski işleyişe geri dönülmesine set çekmek için Stalin, savaş esnasında gerçekleşen muazzam ekonomik düzenlemenin (*binlerce sanayi işletmesinin mucizevi bir hızla Uralların doğusuna taşınması gibi*) başarısının “tümüyle Sovnarkom’a (Bakanlar Kurulu’na) ait olduğunu” belirtti. Amaç, partinin bu başarıyı sahiplenerek vesayeti yeniden kurmasına set çekmekti.

• Buna karşılık, 1945 sonrasında savaşın harap ettiği ülkenin yeniden kuruluşu gündeme geldi. Hem başlayan Soğuk Savaş, hem de tarımda ortaya çıkan sorunlar ve yetersizlikler, partinin “yeniden göreve çağrılmasına” yol açtı. “Ekonomik aciliyetler” gerekçesiyle 1948’de partinin (*1939’da feshedilen*) sanayi departmanları yeniden kuruldu ve 1988’e kadar devam etti. Bu da siyasi zikzağın örgüte yansımasydı.

• Jdanov (*ve dolayısıyla Stalin*) için bir geri adım olan bu gelişmeden sonra Stalin, hem başlayan Soğuk Savaş’ta partinin ve Sovyet toplumunun ideolojik konsolidasyonu, hem de işgal altında kalmış bölgelerde oluşan ideolojik gerilemeleri telafi etmek için Jdanov’a ve partinin ideolojik-politik çalışmasına yeniden ön verdi. Jdanov’un bu süreçte kattığı en önemli değer “eleştiri-özeleştir” mekanizmasını parti ve toplum yaşamında öne çıkarmak için harcadığı çabalarıdır. 1946’da yaptığı bir konuşmada “*eleştiri ve özeleştirinin Sovyet toplum yaşamının itici gücü haline gelmesi gerektiği*”ni ilan etti. Birçok Parti komitesine yolladığı mesajlarda komitelerin “*yeterince özeleştir yapmadığı, kendi hatalarına karşı yeterince açık ve*

cesur davranmadıkları” için eleştirdi. Eleştiri ve özeleştiriye yapılan bu vurgular, parti ve Sovyet yaşamının 1956’dan yıkılışa kadar yaşadığı politik donukluk ve atalet göz önüne alındığında “ıska geçmişmiş değerler” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu süreç, “Parti içi iki görüşün çatışması” olarak yorumlanabilir; ancak bu yorum kesinlikle yüzeysel ve yetersiz olacaktır. İşin özü, Jdanov üzerinden Partiyeye yeni bir duruş ve misyon kazandırmak isteyen Stalin’e karşı parti aygıtının gösterdiği dirençtir. Tıpkı 1937’de Stalin’in “çok adaylı seçim” önerisine ya da 1952’de Politbüro ve parti yönetim yapısı konusundaki reform önerilerine direnildiği gibi.

Parti aygıtının direnişinin mantığı ise açıktır. Tüm bu “direnişleri” 1917-1934 arasında, kendi kurduğu ve şekillendirdiği devlet ve ekonomik aygıtın üzerindeki kontrol gücünü yitirmek istemeyen, “devrimi yapmış” olmaktan gelen meşruiyetini “Partinin önderliği” adına sürdürmeye kararlı, rüştünü pratikte ispat etmiş yeni Sovyet entelijansiyasının (*yeni ve yetkin profesyonel idari kadroların*) denetimi Sovyetler üzerinden emekçi halka devretmek yerine onları kontrol yetkisini ve gücünü her ne pahasına elinde tutmak isteyen, bunun gereksiz olduğunun kabul edildiği anlardan sonra bile çıkan her krizde ya da sorunda bu “olağanüstü durumu” gerekçe göstererek her kademede idari gücü ele geçirmek isteyen Parti aygıtının çoğunluğunun bir güç savaşı olarak okumak gerekir.

Nitekim üst yönetimde Stalin’den başka destekçisi olmayan Jdanov, Ağustos 1948’de hastalıktan ölünce partinin ideolojik-politik görevlerini başa koyma eğilimi ciddi bir güç kaybetti. Onun en ciddi destekçisi olan Leningrad komitesine karşı, Malenkov ve Beria 1949’da (*1937 Moskova mahkemelerinin aksine*) hiçbir maddi temelli olmayan hayali suçlamalarla bir komplo düzenlemiş, tarihe “Leningrad Davası” olarak geçen bu utanç verici süreçte Voznesenski ve Kuznetsov kurşuna dizilmiştir. Malenkov, Beria’nın desteğiyle (*ve daha Stalin’in sağlığında*) ilerde kendi temsil ettiği parti içi güçlere ciddi set çekebilecek Jdanov yaklaşımının kökünü kurutmayı başarmıştır.

Jdanov'un Partiyi günlük idari-ekonomik işlerden çekerek siyasi-ideolojik önderlik görevine geri çekme çizgisi haklıdır. Buna karşılık bu durum bizleri Jdanov'u hatasız göyerek idealize etmeye de götürmemelidir.

Jdanov'un hataları: Teoride saflık adına dogmatizm

Dürüst bir komünist ve yüksek kültürel birikime sahip bir aydın olan Jdanov tüm parti kadrolarında ideolojik netlik-teorik derinlik yaratmak gibi doğru bir hedefe yönelirken kullandığı yöntem, dogmatizme ve onunla at başı giden deformasyonlara açık bir görünüme sergilemiştir.

Bir partide (*ya da herhangi bir toplulukta*) teorik kavrayışta derinlik, ancak ve ancak çerçevesi çizilmiş, açık ve katılımcı bir fikir alışverişi ile sağlanabilir. Bunu yerine üst yönetimde bir "ideoloji-teori üretim merkezi" kurup salt bunun üzerinden tüm aygıtı "teoriye vâkıf kılma" çabası kaçınılmaz olarak dogmatizme ve hatalara götürür; zira "*bu merkezin sağlıklı görüş üretmesinin garantisi nedir?*" sorusu cevapsız kalmaktadır. Daha sonra benzer bir şekilde Brejnev döneminde M. Suslov "ideolojik ve teorik saflıktan" sorumlu yönetici olarak ortaya çıkmıştır. Bu ifadelerin gülünçlüğü ortadadır. Marksist teorinin "saflığı", belediyenin su arıtma tesisleri misali teknik-idari bir fonksiyonla sağlanamaz. Suslov'un "filtreleri"nin ne denli sağlıklı olduğu, teorik planda gerekçelendirmeye çalıştığı "tüm halkın devleti" ve "barış içinde bir arada yaşama" gibi saçma tezlerde yeterince ortaya çıkmıştır. Doğru yaklaşım, sınıf mücadelesinin somut hedefleri doğrultusunda netleşmiş bir çerçeveye (*partiyi bir tartışma kulübüne çevirmeden*), pratik ihtiyaçlardan bir an bile kopmaksızın tüm parti kadrolarını ve tabanını sürecin parçası kılan bir fikir üretimini örgütlemek ve koordine etmektir. Bu olmadan teorik üretimi "merkezdeki bilginlere" bırakmak, partinin teorik yaşamını hayattan koparır, üretilen teoriyi de bir resmi ideoloji haline getirerek otoritenin (*parti ve devlet otoritesinin*) eylemlerine haklılık kazandıran zorlama, dogmatik, ve (*değişen hayatın gerçeklerinin gerisinde kaldığı için de*) giderek çarpık bir çerçeveye sıkıştırır.

Stalin sonrası dönemde Jdanov ismi, “*sanat ve kültür yaşamına Marksizm adına dogmatizmin egemen kılınması*” imajıyla özdeşleştirilmiştir. Bunu doğrulayan örnekler aşağıda değineceğiz. Ancak en azından şu kadarını hatırlatalım: Jdanov’un dogmatizm denilen bu köşeli ve sert tavrı, hiç değilse onun teori ve ideoloji konusundaki hassasiyetinden, o teoriye tartışmasız bağlılığından ve kararlılığından kaynaklanmaktaydı (*süreklili olarak partililerin “teorik çalışmadan keyif almalarının” gerekliliğinin vurgulanması*). Aynı dönemde Stalin’in kendisi hariç diğer mevcut Parti liderlerinin (*Beria, Krusçev, Malenkov, vb.*) bırakalım dogmatizmi, Marksist teoriye herhangi bir bağlılığının, hatta ilgilerinin dahi olup olmadığı tartışma konusudur.

Jdanov’un, Marksizm adına partide ve toplumda bir ideolojik hegemonya sağlama kararlılığı, yer yer teoride ve kültürel yaşamda kısırlaştırıcı sertlikte müdahaleleri içermiştir. Örneğin “Hegel’in felsefesinin tarihte oynadığı göreceli ilerici rolü” vurgulayan yazarlara (*ülkemizde de yayınlanmış “Materyalist Felsefe Sözlüğü”nün yazarı Yudin’e*) şiddetle müdahale ederek “*Hegel’in Prusya monarşisini savunan bir gerici ve Slav düşmanı*” olduğunu savunmuştur. Kendisine atanan ideolojik saflığı sağlama misyonu, özellikle kültürel yaşamda, onu yer yer kendi yetkinlik alanının dahi dışına çıkan anlamsız ve haksız saldırılara yöneltmiştir. Her biri birer müzik dehası olan ve 20. yüzyılda Batı klasik müzik geleneğinin parlak sürdürücüleri oldukları için hem SSCB hem de tüm dünya komünistlerinin gururu olan Şostakoviç, Prokofyev, Haçaturyan gibi bestecilere teorik-ideolojik değil, bizzat müzik estetiği konusunda sert saldırılarda bulunmuş, onları “formalist” olmakla suçlayıp “*geleneksel Rus halk müziği motiflerine fazla yer vermedikleri*” için şiddetle eleştirmiştir. Herhangi bir gazetede bir müzik eleştirmeninden geldiği takdirde (*doğru veya yanlış*) en azından anlamlı bulunabilecek böyle bir eleştirinin üst düzey bir Parti ve devlet yöneticisinden gelmesi, açıkça haddini bilmezlik ve cinnettir. Böylesi bir tavır, toplumda sosyalist düşüncenin ideolojik hegemonyasını güçlendirmez; aksine zayıflatır; bu değerli sanatçıları ve onların milyonları bulan hayranlarını küstürür, rejimin değerlerinden giderek soğutur.

Jdanov'un, bu "skolastik" tavrı dışında bir diğer bariz çarpıklığı da Rus milliyetçiliğidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'de ve Parti çevrelerinde Rus milliyetçiliğinin bir dönem yükseldiğine daha önce değinmiştik. Bu atmosferde, örneğin Malenkov yanlıları Jdanov'un "Marksizm-Leninizm" vurgusuna karşı toplumun ideolojik çimentosu olarak sürekli biçimde "Sovyet yurtseverliği" motifini kullanmıştır. Bunun anlamı açıktır: Evrensel ve sınıfsal bir düşünce olan Marksizm-Leninizme karşı Sovyet yurtseverliği, sadece bir ülkeye ve devlete bağlılığı başa koyan bir tanımdır; Malenkov yanlıları için de bu yeterlidir. Dahası, bu furyada Lenin'in eseri de bu dar çerçeveye sıkıştırılmaya çalışılmış, kimi yazılarda Lenin "*gelmiş geçmiş en büyük Rus yurtseveri*", Leninizm de "*Rus kültürünün tarihte yarattığı en değerli ürün*" olarak lanse edilmiştir!

Bu çarpıklıktan Jdanov da nasibini almış, Rus halkının belirleyici rolü ne olursa olsun bir halklar ve Cumhuriyetler ittifakı olan Sovyetler Birliği'nde Jdanov, diğer halkların ulusal değer ve geleneklerini sistemli bir çabayla geri plana itmeye çalışarak Rus kültürünü öne çıkarmaya yönelmiştir. Örneğin Tatar Özerk Bölgesinde parti komitesinin yayınladığı ve Altınordu devleti ve onun Çarlıkla mücadelesini konu alan bir yazıyı şiddetle eleştirmiş, bu yazıyı "*milli geçmişin yüceltilmesi ve tarihteki Rus-Tatar ilişkilerini çarpık anlatımı*" olmakla suçlayarak mahkum etmiştir. Ancak savaş esnasında ve sonrasında birçok parti lokalinde (*Rus "milli geçmişinin" parçası olan*) Korkunç İvan ve Çar'ın generali Kutuzov'un portrelerinin (*yönetimin de onayıyla*) asıldığı bilinmektedir. Ayrıca yukarda zikrettiğimiz sanatsal eleştirilerde de Rus ve Slav milliyetçiliğinin izleri yeterince barizdir. Sorun açıktır: Tek bir merkeze bağlanan ideolojik üretim ve kontrol, o merkezdeki yöneticinin sahip olduğu (*ve her şahsın sahip olabileceği*) yanılığlara, ve bu yanılığların aşağıya doğru dalga dalga büyüyen etkilerine açıktır.

Tartışmanın sonrası

"Parti günlük idari işlerden çekilsin mi, çekilmesin mi" tartışması SSCB'nin yıkılışına kadar sürmüş, Parti aygıtının (*yukarda mantığını açıkladığımız*) direnci sonucu asla çözülmemiştir.

“Parti vesayeti”nin temsilcisi olarak başa geçen Kruşçev’in döneminde Parti, bütünüyle idari ve ekonomik yönetim sürecinin içine çekilmiş, sonunda ekonomide zorunlu gördüğü düzenlemeler parti aygıtının yapısında da değişiklik gerektirince ve Kruşçev bu sebeple örgütsel yapıyı ciddi biçimde değiştirmeye yönelince kendisi görevden alınmıştır. Brejnev dönemi, bu açıdan önce Parti çalışması ve hükümet çalışmasını iki ayrı çalışma olarak ele alarak partinin başına Brejnev’i, hükümetin başına Kosigin’i getirmiştir. Ancak bu da uzun sürmemiş, ekonomik zorluklar başlayınca 1976’daki 25. Kongre’de “partinin ekonomik görev ve sorumlulukları” yeniden tanımlanarak vesayet yeniden gündeme getirilmiştir.

Gorbaçov, bu 50 küsur yıllık sorunu, SSCB’nin diğer birikmiş sorunları için olduğu gibi, her türlü Marksist uyanıklık ve komünist hassasiyetten uzak bir yaklaşımla, sözde “radikal” bir tavırla bir “Gordiyom düğümü” gibi çözmeyi kafasına koymuş ve Partinin 1948’de yeniden kurulan ekonomik komisyonlarını feshederek partiyi tümünden ekonomik yaşamdan çekmiştir. Ancak Gorbaçov’un bu sözde “çözüm”ünün, aynı yaklaşımı 1939’da öneren Jdanov’unkinden farkı, hatta zıtlığı şuradadır: İnsan vücuduna derinlemesine saplanan sivri bir cismin, ne kadar zararlı ve acı verici olursa olsun, birdenbire çıkarılmaması gerektiğini, bu yapılırsa hızla başlayan kan kaybının anında ölüme sebep olacağını herkes bilir. Jdanov 1939’da bu komisyonlar daha kurum-sallaşmadan, “derine saplanmadan” onları engellemeye çalışmış, siyasi kontrolün bir bütün halinde ideolojik olarak bilinçli ve yetkin bir Parti kitlesi tarafından yapılmasını öngörmüştür. Gorbaçov’un ise, toplumdaki her türlü “sosyalizm bilinci”nin kendi eliyle değersizleştirildiği bir ortamda, ekonomide ne kadar çarpık ve hantal da olsa 40 yıldır bir tür “siyasi kontrol” işlevi olan bu komisyonları birdenbire yok etmesi “ani kanamaya” sebep olmuş, her türlü siyasi hassasiyet ve kontrolden kurtulan işletme yöneticileri, 50 yıldır açlığını çektikleri bağımsız olma, kâr ve kazanç elde etme ve kendi kendini yönetme yetkisine birden kavuşunca inanılmaz bir hızla işletmeleri “sahiplenmiş” ve kapitalist serbest

piyasa mantığının gözü dönmüş savunucuları haline gelerek sosyalist ekonominin son kısıntılarını da yok etmiştir.

Tüm bu süreç, bir anne-babanın kendi büyüttükleri çocuklarıyla olan ilişkisine benzetilebilir. Çocuğu yaratan, onun beslenmesini, temizliğini, eğitimini en ufak detaylarına kadar takip ve kontrol etmek zorunda olan bir anne-babanın, çocuk 18 yaşına gelip olgunlaştığında aynı kontrolü aynı titizlikle sürdürmesinin nasıl bir gerilime, çatışmaya ve çocuk açısından da tepkiye, hatta nefrete yol açtığını her yetişkin insan bilir. Bu sıkı kontrolü sürdürmedeki ısrar, bir birey haline gelmiş çocukta ana-baba otoritesine karşı isyan, onların değerlerine karşı da topyekûn redde ve inkâra sebep olur; aile yaşantısını da sürdürülemez kılar. Daha akıllı bir anne-baba (yani “kurucu irade”) ise yetkinlik kazanmış olan çocuğa daha saygılı ve mesafeli davranır, onu öğütleriyle yönlendirir, onun hata da yapsa hatalarından öğrenmesine fırsat veren bir yaklaşım sergiler; böylece çocuğun dinamizmi anne-babanın tecrübe ve değerleriyle bütünleşerek aile birliğini daha verimli ve güçlü kılar. SSCB ve Doğu Avrupa’da Parti yönetimleri, gücü elinde tutabilmek için toplumdaki hem resmi, hem sivil tüm kurumlara karşı “obsesif anne-baba” tavrını sonuna kadar sürdürmüş, bu tavır sosyalizm içinde ve sosyalist değerlerle yetişmiş milyonlarca profesyonel kadroyu, aydını ve emekçiyi Parti aygıtının kimliğinde sosyalist politikaya yabancılaştırmış, “aile” sonunda dağılmıştır.

Bu yazımızda, yukarda değindiğimiz gibi, işin sadece **birinci yönünü**, yani Parti-Devlet ilişkisinin SSCB tarihinde nasıl ele alındığını ve tartışmaları aktardık. Ancak bunu yaparken, kurulu yapının kuruluş sürecini ve temel ilkelerini tartışmaksızın ana veri olarak kabul ettik ve bu durumda dahi ortaya çıkan çelişiklere dikkat çektik. Çalışmamızın **ikinci yönü** ise bunun, yani SBKP içi tartışmaların ufkunun da ötesine geçerek bu oluşmuş **siyasal yapının mantığını** bir bütün olarak dışardan bir gözle, ve daha genel bir bakış açısıyla ele alarak eleştirel bir yaklaşımla incelemektir. Bu da sonraki yazımızın konusu olacaktır.

KAYNAKÇA

- 1- "In Defense of Lost Causes", Slavoj Zizek, Verso Publishing, 2009, s.339
- 2- A.G.E. s.371
- 3- A.G.E. s.427
- 4- "Geleceğin Devrimi", Murray Bookchin, Dipnot Yayınları, 2015
- 5- "The Split in Stalin's Secretariat, 1939-1948", Jonathan Harris, Lexington Books, 2021

Marksizm ve Uygarlık Tarihi - 3

Feodalizm ve Ortaçağ Batı Dünyası

Roma İmparatorluğu'nun önce Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesi, ardından da Batı Roma İmparatorluğu'nun parçalanması ile birlikte Avrupa tarihinde yeni bir dönem açıldı. Kimi açılardan Ortaçağ olarak adlandırılan bu yaklaşık 1000 yıllık dönemde egemen üretim tarzı feodalizm olarak tanımlanır.

Feodalizm kavramı birçok tartışmaya konu olmuştur. Her şeyden önce Marx ve Engels'in kapitalizmden önceki üretim biçimi olarak feodalizmden söz ettiği kesindir. Ancak bu saptama öncelikle Avrupa tarihi için geçerlidir. Elbette, Avrupa dışı toplumlarda feodal üretim tarzına ya da ilişkilerine rastlanmadığını söylemek kolay değildir. İçinde bizzat Marx ve Engels'in de bulunduğu birçok yazar, Batı dışı toplumların geçmişi hakkında çeşitli tartışmalar yürütmüş, bu tartışmalarda Asya Tipi Üretim Tarzı, Asyatik Despotizm gibi kavramlar ortaya atmışlardır. Ancak bu kavramlar üzerinde belirgin bir uzlaşma sağlandığını söylemek mümkün değildir.

Bu durumun en önemli nedeni, feodal üretim tarzının tek bir biçim ve ilişki ile sınırlı olmamasıdır. Feodalizm Batı toplumları ile Batı dışı toplumlarda birçok farklılık göstermekle kalmamış, Avrupa ölçeğinde bile hem coğrafi olarak hem de zaman içinde önemli değişikliklere sahip olmuştur. Dolayısıyla, feodal üretim

tarzının tanımlanmasında evrensel ve belirleyici olan ölçütün ne olduğunun belirlenmesi özel bir önem taşımıştır. Marksist düşünce üretim tarzlarını birbirinden ayıran temel ölçütün artığın üreticiden sızdırılma biçimi olduğunu ileri sürer.

Bu açıdan feodalizm, artık ürünün üreticiden toprak sahibine çeşitli siyasal ve hukuksal yollarla aktarıldığı bir üretim tarzıdır. Bu aktarım yollarının ayırt edici özelliği, sömürüyü siyasal ve hukuksal ilişkilerle sağlamasıdır. Diğer bir deyişle, kapitalizmden farklı olarak feodalizmde sömürü salt ekonomik ilişkilerle sağlanmaz; feodalizmin sömürülen sınıfı olan serfler egemen siyasal ve hukuksal kuralların zorlamasıyla ürettiği artığı toprak sahibine teslim etmek zorunda bırakılır. Bu temel ölçütün ötesinde, feodal üretim tarzı mülkiyet yapısı, emek verimliliği, üretim araçları gibi konularda farklılıklar göstermiştir. Marksistler, söz konusu farklılıkları kabul etmekle birlikte, temel ölçüt olarak tanımlanan artığın üreticiden sızdırılma biçimine bakarak feodalizm kavramını kullanmıştır.

Feodal üretim tarzının doğuşu

Roma İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte merkezi iktidarın ortadan kalkması, birçok eski vali ya da komutanın serbestleşmesini sağladı. Yönettikleri bölgelerde artık merkezi idareye bağlı olmayan bu yöneticiler hızla o bölgeleri kendi mülkü haline getirmeye yöneldi. Ayrıca, Roma ekonomisinin önemli bileşenlerinden olan büyük köle plantasyonlarına sahip olan Roma egemen sınıfı da toprakta yeni bir emek rejimine geçti. Son olarak, Roma yurttaşı olan özgür köylüler ellerindeki küçük toprak parçalarını korumakta zorlandıkça topraklarını büyük toprak sahiplerine satmak zorunda kaldılar. Böylece büyük topraklara sahip derebeyleri ya da senyörler sınıfı yavaş yavaş oluştu.

Roma ekonomisinin en büyük bileşenlerinden olan köleler yavaş yavaş azat edildiler ve kendilerine verilen topraklarda yaptıkları üretimle hem kendi geçimlerini sağlamak hem de toprak sahiplerine ödeme yapmak zorunda kaldılar. Artık toprak köleler ve

özgür köylüler tarafından işlenmiyordu; bu insanlar büyük toprak sahibinin arazileri üzerinde üretim yapıyor, ürettiklerinin bir kısmını kendilerinin ve ailelerinin geçimi için alarak büyük bir kısmını toprak sahibine veriyorlardı. Emek rejiminin bu biçimde değişmesiyle ortaya çıkan bu insanlara serf adı verildi. Latince hizmet etmek anlamına gelen “servus” sözcüğünden türeyen serf kelimesi, ortaya çıkmakta olan feodal üretim tarzının temel özelliklerinden birini işaret ediyordu. Serfler, sadece ekonomik gereksinimler açısından değil, siyasal ve hukuksal ilişkiler açısından da toprak sahiplerine bağımlıdır, yani senyörlere hizmet sunmakla yükümlüdür.

Kuşkusuz bu büyük dönüşümler bir anda ortaya çıkmadı. Feodal üretim tarzının tam egemenliği Batı Roma İmparatorluğu’nu yıkıldığı 475 yılından sonra geçen uzun bir sürenin ardından, yaklaşık olarak 7. yüzyılda sağlanmış oldu. Feodal üretim tarzının egemenliği ilerledikçe, topraktaki mülkiyet sistemi de buna uygun dönüşümler sergiledi. Artık egemenler toprakların mülkiyetini dağıtmak yerine, belirli hizmetler karşılığında kendi vassallarına devrediyorlardı. Vassallar, başta asker ve vergi olmak üzere bağlı buldukları senyöre hizmet etmekle yükümlüydüler. Bir senyör sahip olduğu toprakları kendi vassalları arasında bölüştürüyor ve böylece onların hem bağılılığını sağlıyor hem de onlara asker sağlama ve vergi ödeme hizmetleri yüklüyordu. Bu toprakların vassalı, kendi yönetiminde çalışan serflerin senyörü sayılıyordu. Feodal toplum herkesin kendi üstündekinin vassalı, kendi altındakinin senyörü olabildiği son derece çoklu bir hiyerarşi merdiveni yaratmıştı. Bu hiyerarşinin tepesinde ise senyörlere senyörü sıfatıyla kral bulunuyordu.

Latinedeki “feudum” sözcüğünden gelen ve tımar anlamına gelen “fief” bir vassalın hizmetleri karşılığında kullanımına verilen toprak hakkını ifade ediyordu ve özellikle Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılması sürecinde nüfuzlu Romalılar ile onların yaşamları arasındaki sadakat ilişkisine dayanıyordu. Aynı zamanda Roma’nın yıkılmasına neden olan Germen savaşçı kavimlerindeki önderler ile yardımcıları arasında da benzer bir ilişki söz

konusuydu. Toprakların fief biçiminde kendisine bağlı kişilere bölüştürülmesi feodal üretim tarzının Avrupa'daki en bilinen görünüşlerinden oldu. Yine de senyörlerin topraklarını vassalları arasında bölüştürmesi biçimindeki feodal ilişkinin tüm Avrupa'da geçerli olduğunu, hatta tek feodal ilişki biçimi olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu ilişkinin yanında, kendi topraklarını bizzat yöneten ve hiçbir vassallık ilişkisine başvurmaya büyük toprak sahiplerinden söz etmek de mümkündür.

Feodalizmde üretim ilişkileri

Kendisinden önceki köleci üretim tarzına kıyasla feodal üretim tarzı üretkenlikteki bir artışı sağlamış bulunuyordu. Bu artışta başta saban olmak üzere tarım aletlerinin demirden yapılmasının yaygınlaşmasının payı büyüktü. Ayrıca toprağın üçlü ekimi ve nadas uygulamasının yaygınlaşması da verimi yükseltiyordu. Köleciliğe kıyasla üretkenlik artmış olsa da feodal üretim tarzının bütün tarihi boyunca üretim teknolojileri çok yavaş bir gelişme gösterecekti. Tarımda oldukça ilkel yöntemlerle gerçekleştirilen üretim, feodal üretim tarzı boyunca saptanan evrensel bir özellik olarak kalacaktır.

Feodalizmde başlıca üretim aracı topraktır; toprak ise senyörlerin mülkiyetindedir. Senyörler yönettikleri topraklarda kendi malikanelerini kurmuşlardı. Bu malikane o bölgedeki tüm feodal üretimin merkezi niteliğindedir. Serfler bir yandan kendilerine bırakılan toprakları işleyerek üretimde bulunmak bir yandan da senyörün kendisine ayırdığı topraklarda çalışmak, oradaki hasatı önce kaldırmak, senyörün malikanesini ilgilendiren işleri angarya biçiminde yerine getirmekle yükümlüdür.

Bağımlı köylüler olan serflerin tüm etkinliği senyörün ve büyük topraklara sahip olan, bu anlamda kendisi de bir derebeyi sayılan kilisenin gereksinimlerini karşılamayı hedefliyordu. Köylülerin ürettiği her şey iki parçaya bölünüyordu: Küçük bir kısmını kendi geçimi için ayırabiliyor, ama büyük bir kısmını bağımlı bulunduğu senyöre, onun vassalına ya da kiliseye vermek zorunda

oluyordu. Üretim toprak üzerinde gerçekleştiği ve tarımsal nitelik taşıdığı için köylünün üretimi esas olarak bir artık ürün üretimiydi. Sömürü de artık ürünün siyasal ve hukuksal bağımlılık ilişkileri çerçevesinde serflerden senyörlere aktarılması biçiminde gerçekleşiyordu.

Görüldüğü gibi, feodal üretim tarzında emek özgür değildir. Siyasal ve hukuksal ilkeler doğrultusunda senyöre bağımlı olan serfler, ekonomi-dışı zor'un kullanımıyla sömürülmektedir. Köylü, büyük kısmını senyöre verdikten sonra kendisine kalan ürün üzerinde de tam bir özgürlüğe sahip değildi. Birçok örnekte gördüğümüz gibi, köylü, tarımsal ürünleri senyörün değirmeninde öğütmeye, üzümünü senyörün cenderesinde sıkmaya, ekmeklerini senyörün fırınında pişirmeye ve tüm bunlar için de senyöre ödeme yapmaya mecburdu. Avrupa'nın birçok bölgesinde farklı adet ve gelenekler gözlenmektedir; örneğin köylünün aile üyelerinin sayısına göre alınan baş vergisi, derebeyinin evinin tamiiri gibi angaryalar, hatta yeni evlenen kadınlara yönelik ilk gece hakkı gibi uygulamaların kaynağında da bu ekonomi-dışı zor yatmaktadır. Bütün bu gibi siyasal ve hukuksal ilkelere rağmen, serflerin yararlanabildiği neredeyse hiçbir hak yoktu. Köylünün göç etmesi, şehirde çalışması, hatta oturduğu evi değiştirmesi bile yasaktı ve senyörün iznine tabiydi. Merkezi idarenin olmadığı bu dönemde birçok senyör sahibi olduğu toprak üzerinde yasalar çıkarmakta, hatta yargılamada bulunmakta da serbestti. Dolayısıyla, bir serf, hakkını aramak için mahkemeye gittiğinde karşısında yargıç olarak bağımlı bulunduğu senyörünü görüyordu.

Dolayısıyla, feodalizmde temel sınıfsal karşıtlığın büyük toprak sahipleri olan derebeyleri ile bağımlı köylüler olan serfler arasında olduğu söylenmelidir. Ortaçağ tarihi boyunca sık sık karşılaştığımız köylü isyanları da bu sınıf mücadelesinin tarihsel görünümlelerini oluşturmaktadır. Hem Batıda hem de Doğuda feodal sömürü altında ezilen köylüler kimileri büyük kimileri küçük olsa da birçok ayaklanma gerçekleştirmişlerdir.

Feodalizmde siyasal egemenlik

Feodal üretim tarzının egemenliğindeki toplumlarda siyasal yapı bir piramit biçimindedir. Bu piramidin en üst makamında kral ya da imparator yer alır; bunun altında ise kendisine bağlı senyörler ya da soylular bulunur. Bu senyörler de güçleri ölçüsünde kendisine ait başka vassallara sahiptir. Bu hiyerarşik merdivenin en alta bulunan ve aynı zamanda en geniş tabakasını serfler oluşturur.

Siyasal yapının en tepesinde yer alıyor olmasına rağmen özellikle Avrupa feodal toplumlarında kralın egemenliği mutlak değildir, yetkisi çok sınırlıdır. Bu sınırlamanın başlıca nedeni, idarenin tek merkezden yapılamamasıdır. Temel üretim aracı olan toprak, birçok feodal derebeyi arasında bölünmüştür. Konumunu korumak için feodal derebeylerinin hem askeri hem de maddi desteğine ve sadakatine gereksinim duyan kral, derebeylerinin kendi toprakları üzerindeki egemenliğini sınırlama imkanından mahrumdur. Ekonomik gücü ellerinde bulunduran ve kralın tek dayanağı olan feodal beyler, kendi iradelerini krala, gerekirse zor kullanarak kabul ettirecek güce sahiptir.

Feodal toplumlarda sadece üretim araçları değil, askeri güç de feodal derebeyleri arasında bölüşülmüştür. Donanımlı askerlerden oluşan merkezi bir ordunun kurulması kral açısından pahalı olduğundan, bu ihtiyacı kendilerine verilmiş toprakların karşılığı olarak krala asker sağlayan feodal derebeyleri karşılamaştır. Bu sebeple kralın savaşta başarılı olması, feodalitenin desteğine bağlıdır. Böylece, kralın feodal derebeylerine olan bağımlılığı da perçinlenmiştir.

Özet olarak, feodalizmin siyasal yapısının en temel özellikleri bölünmüşlük ve yerelliktir. Merkezi idare ve krallık makamı bulunmakla birlikte bunun feodal derebeyleri üzerindeki zorlayıcılığı oldukça düşüktür. Böylesi bir düzende kendi toprakları üzerinde dilediği gibi egemenlik süren feodal derebeyleri, kendi çıkarlarına aykırı girişimler karşısında kralı tehdit edecek kadar güçlenebilmişlerdir. Bununla birlikte, feodalizmdeki bölünme ve yerelliğin özellikle Avrupa feodalizmi için geçerli olduğunu da söylemek

zorundayız. Nitekim, Avrupa dışındaki toplumlarda feodal üretim tarzı merkezi krallığın mutlak hükümdarlığı ve mülkiyetin krala olan koşulsuz aidiyeti koşullarında da hayata geçmiştir.

Feodalitenin toplumsal görünüşleri

Feodal üretim tarzının egemenliğindeki Ortaçağ Avrupası, her şeyden önce bir tarım dünyasıdır. Merkezi idarenin zayıflamasına paralel olarak ticaretin de gerilemesi ile birlikte kentlerin önemi azalmış, giderek kentler büyük bir nüfus kaybına uğramıştır. Üretilen ürünlerin ticarete sunulmasının mekanı olan kentler, feodal ekonominin içe kapanarak kırdan ibaret kalması sonucu hem yoksullaşmış hem de küçülmüştür. Bu açıdan feodalizm, her bir malikanenin çevresinde yayılan toprakların kendine yeterli, içe kapalı ve ilkel tekniklerle işlenmesine dayanır.

Kentlerin zayıflaması ve küçülmesi ile birlikte, ticaret de durma noktasına gelmiştir. Özellikle Avrupa'da Akdeniz'in egemenliğinin İslam toplumlarına geçmesi ile birlikte ticaretin gerilemesi hızlanmıştır. Tarımsal üretimin kentlerden kopması ve feodal ekonominin içe kapalı yapısı kendine yeterliliği sağlamak hedefine yönelmiş, bu nedenle de üretim tekniklerinin geliştirilmesine neredeyse hiçbir ilgi gösterilmemiştir. Dolayısıyla feodal üretim tarzı, 14. yüzyıldan itibaren üretici güçlerin gelişiminin önündeki en büyük engellerden birine dönüşmüştür.

Feodal egemen sınıf olan senyörler, ekonomik sömürü ve siyasal-hukuksal bağımlılık ile yetinmiyorlardı elbette. Feodal toplumun da bir ideolojik egemenlik alanı vardı ve bu alanın tartışmasız hakimi Kilise idi. Papalığın yönetimindeki Katolik kilisesi zaten başlı başına bir derebeyi idi, sınırsız topraklara ve bu topraklar üzerinde çalışmak zorunda bırakılan serflere sahipti. Köylülerin bu biçimde sömürsü, Kilise tarafından yeryüzünde çekilen acıların öteki dünyada ödüllendirileceği sözleriyle meşrulaştırılıyordu. Katolik kilisesine bağlı papazların vaazları halk yığınlarına kadcerciliği, uysallığı ve itaati salık veren sözlerden oluşuyordu.

Ekonomik çıkarları serflerin aşırı derecede sömürülmesine bağlı olan Kilise de feodal senyörlük ve vassallık hiyerarşisinin bir benzerine sahipti. Başında Papa ile yardımcılarının bulunduğu, aşağıya doğru kardinaller ve piskoposların, en altta da papazların yer aldığı bu hiyerarşi içinde artık ürün en yukarıya kadar taşınıyordu. Bu niteliği ile Kilise, doğal olarak halkın muhalefetine ve başta bilim olmak üzere yeni düşüncelerin gelişmesine karşı güçlü bariyerler koydu. Bu dönemde Kilise egemenliği matematik ve doğa bilimlerini kapalı kapılar ardına gizledi; edebiyat ve tarih Kilise vaazlarına indirgendi; okullar tümüyle rahiplerin kontrolüne girdi. Böylece feodal dönemde kültür tekeli bütünüyle Kilise tarafından ele geçirilmiş oldu.

Marx'ın düşüncesinde feodalizm

Feodalizm ve feodal üretim tarzı kavramlarının Marksistler arasında bu denli önemli oluşu, kuşkusuz, Marx'ın kavrama ve kavramın işaret ettiği döneme dair çok sayıda değinide bulunmuş olmasıdır. Marx, gençlik yıllarından itibaren hem antik çağ hem de feodal dönem Avrupası tarihine yoğun bir ilgi göstermiş, birçok çalışmasında bu dönemlerden örnekler sunmuş, defterlerinde de bu dönemlere dair birçok ipucu içeren satır kaleme almıştır.

Marx'ın çalışmalarında feodalizmin ve feodal üretim tarzının eksiksiz ve sistematik bir tanımına ve çözümlenmesine ulaşmak ise, ne yazık ki, mümkün değildir. Marx, Kapital'de kapitalist üretim tarzına yönelik çözümlenmesinin bir eşini feodal üretim tarzına dair gerçekleştirilmemiş ya da buna zaman bulamamıştır. Marx'ın feodalizme dair değinileri genellikle kapitalist üretim tarzının gelişimini koşullayan süreçlere ağırlık vermiştir. Başka bir ifadeyle Marx, feodal üretim tarzı ve toplumsal ilişkiler içerisinde kapitalizmin gelişimine itki veren olgu ve süreçlere sık sık işaret etmekle birlikte, bir bütün olarak feodal üretim tarzını ve Ortaçağ toplumlarını çözümlenmemiştir. Üstelik Marx, feodal üretim ilişkilerinin hem Avrupa çapında hem de dünyanın diğer bölgelerinde gösterdiği değişikliklerin farkında olduğunu kanıtlayan çok sayıda değini de bırakmıştır.

Ancak ne olursa olsun, Marx'ın, antik çağlar ile kapitalizmin doğuşu arasında yer alan ve çok belirgin karakteristik özelliklere sahip olan bir feodal üretim tarzının varlığından söz ettiği tartışmasıdır. Bu karakteristik özellikler, artığın üreticiden ekonomi-dışı zor da kullanılarak çekilmesi; üretimin tarımsal ve kendine yeterli bir nitelikte olması; egemen sınıfın toprağın özel mülkiyetine sahip olması olarak tanımlanabilir. Nitekim Marx'ı takip eden Marksist düşünürler ve tarihçiler de bu ana özellikleri itibariyle feodal toplumların nasıl ortaya çıktığını, ne gibi değişim ve dönüşüm süreçleri geçirdiğini ve nihayetinde kapitalizme nasıl dönüştüğünü ortaya koyan çok sayıda eser kaleme almışlardır.

Geçmişin Sesi, Geleceğin Şarkısı: Tarihte Neler Oldu?

SEVİM TANER

Tarihte Neler Oldu?

V. Gordon Childe

Kırmızı Yayınları, Çeviren: Alaeddin Şenel – Mete Tunçay, 2009

Tarih, bazılarımız için ilgi uyandırıcı ama ağırlığı dolayısıyla korkutucu, bazılarımız için ise belirli dönemleri yüzeysel biçimde öğrenilip üzerinde çok da durulmayacak kadar sıkıcı bir disiplindir. Kişilerin ilgisinden bağımsız olarak tarihi içirme ve yorumlama şeklimiz geleceğe dair fikriyatımızı belirler. Kapitalist bir toplumda yaşamının insanı insan olmaktan uzaklaştırdığı noktalardan biri ise geleceğe bakışındaki opaklıktır. Günlük geçimini sağlamak için çalışan milyonlarca insan geçelim geleceği önümüzdeki haftaya nasıl çıkacağını bilinmezliği ve kahredici zorluğu içindedir. Kapitalizmde kendini daha kolay döndürebilen üniversite eğitimi almış ve kabul gören bir mesleğe sahip yurttaşlarımız ise gelecek dediğimizde alabileceği arabayı, önümüzdeki yıl alacağı zammı, kısaca şu an edinemediği ancak parayla, kredi çekip elde edebilecekleri malları düşünür. Genç arkadaşlarımız kendilerine sorsun, gelecekte ev ve araba dışında gerçekten ne umuyorlar?

Değerini ve yoksunluğunun kötü sonuçlarını yukarıda anlattığımız tarih bilgisi ise bir matematik formülü gibi ezberlenip bitecek bir bilgi değildir. Tarih ancak bir yöntem ile öğrenilebilir. Yöntemin çerçevelerinden, kavrama biçiminden ve geleceğe dair görüşünden yoksun bir tarih bilgisi bizim ancak üniversite sınavında netlerimizi arttırmamızı sağlar. Hatta onda bile, ezberleme eyleminin zorluğunu düşünürsek, tökezleyebiliriz.

İçine doğduğu dünya ile barışık olmadığını fark eden ve bunun için değiştirip dönüştürmeye razı olan biz Marksistlerin ise sistemin tüm anlatılarına zıt, bazen de sistemi belirli bir konuyu o şekilde okumaya mecbur bırakacak kadar doğruluğu inkar edilemeyen bir tarih anlayışımız vardır. Bu okumaya materyalist tarih anlayışı denir. Marksizm için tarih bir döngü değildir, kendini tekrar etmez. Hiçbir “şey” kutsal, kalıcı, zamandan ve mekandan bağımsız değildir. İnsan, diğer canlılardan ayrışma eşliğini emeğiyle atlamış, bu emekle doğanın ona dayattığı koşullardan özgürleşme mücadelesi vermiş ve çoğunlukla başarılı olmuştur. Ancak bu yolda, kendini yaratan insan kendi önüne, bütün yolları tıkayan, insanın açtığı kanalları kurutan bir set dizmiştir. Bu set insana özgürleşecek ikinci bir alan açmıştır. Bu set, toplumsal koşullardır. İnsanı insan yapan emek, bu koşullarda sıkışıp kalmıştır. İşte tarih adı altında incelediğimiz her şey insanın bu iki alanda özgürleşme mücadelesidir. İnsanı nihai özgürlüğüne kavuşturacak olan komünizmi kurma yolunda tek bir adım bile atmak için tarihin bilgisine, hangi yolda, kimlerle, nasıl, nereye, hangi hızla ilerlediğini bilmeye dair ihtiyacımız hayattır.

Marksizm, tarihten öğrenir. Tarihi ise, bu yazıda, bir başlangıç kitabı mahiyetinde olan *Tarihte Neler Oldu?* Kitabından öğreniyoruz. Genelde Marksizmi anlamaya çalışırken okuduğumuz baş yapıtlar Marx ve Engels’in yazarlığını yaptıkları klasik eserler olsa da tarihin detaylı bir sunumunu veren bu yapıt, Marksist bir arkeolog olan Gordon Childe’dan geliyor. Tarih ve arkeoloji alanında sayısız teori geliştiren Avusturyalı bilim insanı bize sunduğu tarih bilgisi ve yöntemi ile Marksizmi eski çağların tarihine doğru yöneltiyor.

Uygarlığın en ağır bedeli: Sınıflı toplumlar

...üretilen artı-ürün, aslında nispeten küçük bir sınıfın elinde toplanmıştı. Bu tür bir birikim, kuşkusuz, son derece küçük olan bireysel katkıların uygar bir toplumun yapmak zorunda olduğu büyük işlere yetecek biçimde bir araya getirilmeleri için gerektiği. Fakat artı-ürünün böyle az sayıda kimsenin elinde toplanması, toplumu sınıflara böldü ve yeni ekonomi içinde daha büyük bir çelişkiye yol açtı. (s. 115.)

Sınıfların nasıl ortaya çıktığını bilirsek nasıl yok edeceğimizin reçetesine de erişmiş oluruz. Kitapta, okuyucuya en gizli şekilde kavratılan tartışma konularından biri de ilk insan topluluklarında eşitliliğin zorunluluğudur. Topluluktaki insanların hepsi topluluğun bütün işini yapmak zorundadır. Aksi takdirde hayatta kalamazlar. Ancak fiziksel olarak diğer canlılardan açık ara farklılaştıran insanın başka bir kabiliyeti vardır: Alet yapma. Emeği sayesinde insan evrimin başka hiçbir canlıda göremediği bir biçimde koşullara adapte olur. Buzul çağında yaşamak için mamutlar kalın postlarıyla çok daha uyumludur, insanın ince derisi ve yağ tabakası onu sıcak tutmaya yetmez. Ancak insan kendine post yapar, bu post vücudun bir parçası değildir, dilediğinde çıkartabilir. Zira yüzyıllar sonra buzul çağı bittiğinde mamutlar fosil olurken insan soyunu sürdürür.

İşte bu fonksiyonu sayesinde insan gelişiminin başındayken bütün toplulukla yapması gereken işleri doğadan özgürleştikçe daha az sayıda üyeye yapabilir. Bir yandan da değişen topluluğunun başka gereklilikleri ortaya çıkmıştır. Böylece toplumun gereksinimlerini (*besin bulma, avlanma, pişirme, yemeği hazırlama*) sağlayacak üyeler ile diğer gereksinimleri (*avın verimli geçmesi için sihir yapma, tören için ateş yakma, duvarları av resimleriyle boyama*) sağlayacak üyeler arasında bir işbölümü olmuştur. İnsanlık tarihinin ilk “mesleği” olan sihirbazlar ava katılmasalar bile avdan pay almış ve avcılar, sihirbaz ava yardımcı olmasa bile ona avlarından

pay ayırmışlardır. İlk insan toplulukları avın verimli geçmesi için yapılan türlü totemlere o kadar bağlılardır ki bazı zamanlar avın verimli geçmesi için avlanan ilk hayvanları yemeyip, aç kalma tehlikesine karşı adak olarak kullanırlar.

Sınıflı toplumlar belirli bir gelişim sağlanmadan ortaya çıkamaz ve bunun bir adım ilerisinde, insanlığın belirli bir gelişime ulaşması için de gerekilirdi. Ama uzun bir süredir böyle değiller; aksine gelişimin önündeki en büyük engeller.

Bu oluşum sınıflı toplum tohumlarının yeşerme evreleridir. Kültürle uyarlaştıkça ve topluluklar sınıflara ayrıldıkça topluluğun yönetimi için gereken işlevler çeşitlenir, derinleşir ve karmaşıklaşır. Eğer etkin bir yönetim işlevi sağlanamazsa hem doğanın hala çok zorlayıcı olan koşulları hem de birbirinden ayrılmaya başlayan sınıfların çıkarları arasındaki çatışma topluluğu dağılma noktasına getirebilir. Çıkarları birbirinden farklılaşan ve gittikçe büyüyen sınıfların arasında bölünen toplumun yönetimini sağlayacak bir mekanizma gerekir, bu gerekliliğin cevabı ise devlettir.

Tavuk yumurtadan çıkar ve sınıflar devleti oluşturur

Hesap tabletleri dışında okunabilen hemen hemen en eski belgeler, birbirlerine komşu iki şehir olan Lagaş ile Umma arasında sınırdaki bir toprak parçasını ele geçirmek için yapılan savaşları anlatır. Madeni savaş takımları, bütün eski mezarların başta gelen döşemeleridir. Hatta Uruk devrinde bazı mühürlere savaş sahneleri çizilmiştir. Elbette, şehirlerde yaşayanlar şehirlerin yüzlerce yıllık zahmederle yaratılmış zenginliğine ve topraklarına kıskanç gözlerle bakan çölün aç barbarlarının saldırılarına karşı koymak zorunda kalmış da olabilirler. Bu çatışmaları azaltmak için yeni bir kuruma gerek duyuldu. Yazılı tarih döneminin başlarında “devlet” ortaya

çıktı, fakat devlet, “tahıl kralı” ve savaş şefi niteliklerini kendisinde birleştirmiş olabilecek tek bir “şehir yöneticisi”nin ya da kralın kişiliğinde somutlaşmıştı. (s. 115.)

Marksizmde cevabı verilmiş bir soruyu bir kez de kitabın tarifiyle çözelim. Devlet mi sınıfları yaratmıştır yoksa sınıflar mı devleti? Kronolojik bir önceliği ifade etmeye çalışmayan bu sorunun önemi, devlet ve sınıfları nasıl yok edeceğimizi belirlediği için bir hayli fazladır. Gordon Childe'nin temel tezi, üretilen artık ürünün bir sınıfa aktarılması ve sonrasında kurulan uygarlıkların daha fazla artık ürün elde etmek için savaş yapacak, asker toplayacak, sefer düzenleyecek, üretimden ne kadar artık ürün elde edildiğini hesaplayacak bir devlete ihtiyaç duymasındır.

Tezin bilgisinin bize gösterdiğine bakacak olursak ise devlet mekanizması insanları barbarlıktan yurttaşlığa, tanımsız kişilerden kölelere, zanaatçılara, dış toplumların saldırısından koruyacak bir orduya sahip olduğu için insanlık tarihinde bir fayda da sağlamıştır. Ancak, sınıflara bölünmeye başlamış bir topluluk içinde yönetim işinin uzmanlaşmasına ve bürokratikleşmesine dayanan devlet, doğal olarak güçlü sınıfın kontrolü altına gecikmeden girmiştir.

Sınıfların ortaya çıkmasından önce de topluluğun ortak işlerini yürüten çeşitli kurul veya işleyiş mekanizmaları bulunması mümkündür. Bu, bir tür işbölümü çerçevesinde düşünülebilirdi; ancak artık ürünün çoğalması ile birlikte özel mülkiyet olgusunun ortaya çıkması ve sınıfların giderek belirginleşmesi, ilk bakışta tarafsız gibi görünen devlet aygıtının gerçeklik ile buluştuğu andan itibaren egemen sınıfın çıkarına işlemeye başladığını gösterir. Çünkü devlet mekanizması, toplumu toplum bütünlüğünde tutmak için, toplumun üyelerini o toplumun meşruluğunu ikna ederek işler. İçinde bulunan toplumun stabilizasyonu da o topluma egemen olan sınıfa yarar. Egemen egemen olmaya, ezilen ise ezilmeye devam eder.

Tarih ilerliyor, çürümüş ne varsa geride bırakıyor

Avrupa'da feodalizm, sonunda ılıman orman bölgesinin üretim gücünü artırarak, o zamana kadar yarı göçebe barbar hayatı yaşayan çiftçiyi toprağa bağladı. Fakat feodalizmde, lonca düzeni, tacirler gibi zanaatçılara da, yalnızca özgürlük değil, aynı zamanda daha önceki dönemlerde benzeri görülmemiş bir ekonomik statü sağlarken, feodal düzen toprağa bağladığı çiftçiyi de, köleyi taşınır bir mal olarak gören Roma tarzı kölelikten kurtardı. Böylece sonunda çok daha yoğun ve yerleşik bir tarım düzeninin üzerinde gelişen ve artık su gücü kullanan ticaret ve endüstri, Avrupa nüfusunda eşi görülmemiş bir artışa yol açtı. (s. 39.)

Köleciler toplumun yıkılıp feodal toplumun gelişmesini incelerken kitapta görebileceğimiz üzere artık fayda sağlayamayan, kendi çarklarını döndüremeyen ve üretenleri giderek yoksullaştıran bir sistemden ekonomik, siyasal ve hukuksal anlamda bir sisteme geçişi okuyoruz.

Köleciler toplumun mihenk taşı sürekli bünyesine köle eklemek ve böylelikle satın aldığı emeği arttırmaktır. Bu ekleme işlemi iki kaynaktan olur. Birincisi özgür yurttaşlar ve zanaatçılar dediğimiz toplumun içinde ve köle olmayan üyelerin işlerinin batması, borçlarını ödeyememek gibi sebeplerle köle olmaları. Yani toplumun içinden köle kazanmak. İkincisi ise savaş yoluyla fethedilen yerlerdeki köleleri, yurttaşları veya askerleri köleleştirmek. Bu iki kaynağın ise sınırları bellidir ve Roma İmparatorluğunda bu sınırlara ulaşılmıştır.

Roma fiziksel olarak günün imkanlarıyla fethedilebilecek yerleri fethetmiş, köleleştirebileceği yurttaşları köleleştirmiştir ve demirin işlenmesiyle tarım artık uzmanlık gerektiren bir iş haline gelmiştir. Roma'nın akıl almaz genişliği ve genişledikçe zorlanan merkezi yapısı kendini kavimler göçüyle birlikte gelen barbar istilalarına ve yerel güçlerde öne çıkan egemen kişilerin yönetimine

bırakmıştır. Ticaretin yapılması için gidip gelen insanlar ortaya çıkmış ve tarım teknolojisinin gelişmesiyle ekip biçme eyleminin verimi katlanarak artmıştır.

Bu gerçeklikler bir üretim ilişkisinden bir diğerine geçişin sebepleri ve sonuçları olmuştur.

Sonuç yerine bir giriş daha

Ortada sürekli değildiye de, gerçek bir gelişme vardı. Yukarıya doğru yükselen grafik eğrisi bir dizi iniş ve çıkışlardan geçer. Fakat, arkeoloji kadar yazılı tarihin de araştırılabileceği alanlarda, hiçbir iniş bir önceki devrin en aşağı düzeyine kadar düşmez; her yeni doruk noktası kendisinden önceki doruğu aşar. (s. 294.)

Kitaptan ve bu yazıdan hangi kilit noktaları anlamamız gerektiğinden bahsedeceğim bu sonuç bölümü aslında bir giriştir. Childe'nin bizlere profesyonellikle asla monotonlaştırmadan aktardığı bu külliyat, kurmak istediğimiz dünyaya rehberlik eden Marksizmi aydınlığını daha da parlatır.

Başta bahsettiğim üzere kapitalizmin gözümüzü at gözlüğüyle kapatmasını sağlayan opak ikna argümanlarından sıyrılmalıyız. Bunların en önemlisi ise içine doğduğumuz toplumun içinde ölmemiz gereken toplum olduğudur. Sınıflar, eşitsizlik ve sömürü insanlık tarihinde yeni kavramlardır. İnsanlar tarihlerinin %95'ini zorunlu olan eşitliğin içinde geçirmişlerdir. Ebedi ve ezeli olan tek şey değişimin kendisidir ve gereken insanlığın eşitliğin zorunlulukla değil, akılları yoluyla varılacak ve yaşanacak özgür bir toplumda mümkün olduğunu kavramasıdır. O toplumun kurucuları olan bizler ne kadar bu gerçekleri görür, okur ve işlerse tarihin sesi o kadar geleceğimizin şarkısı olur.

Osmanlı Toplumsal Düzenini Anlamak

İPEK YAZMAN

Osmanlı Toplumsal Düzeni

Taner Timur

İmge Kitabevi, 2004

Osmanlı Toplumsal Düzenine ilişkin, kapsamlı veya dar fark etmeksizin, bir araştırma yapmak üzere kaynak taramaya girişen bir okurun kendini yerlisiyle yabancıyla yüzlerce kitap, makale ve çalışmadan oluşan uçsuz bucaksız bir deryada bulacağını söylemenin pek yanlış olmayacağı kanısındayız. Bu deryada oradan oraya amaçsızca bir savruluşun önüne geçebilmenin ise yalnızca bir yolu var: Soruların rehberliği elbette. Taner Timur'un *Osmanlı Toplumsal Düzeni* adlı eseri de, Türkiye tarihiyle ilgili pek çok sorunun ve tezin tartışıldığı bir dönemde kaleme alınıyor. Timur, sorulara yalnızca kendi cevaplarını vermekle kalmıyor, şimdiye değin bu alanda kaleme alınmış ve sorulara farklı yaklaşımlar geliştiren başka yapıt ve tarihçilerin motivasyonlarını da ele alıyor.

Kitabın ilk bölümünde Göktürk'lerden Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar olan dönemi ele alıp eski Türk devletlerinin yapısını ve Osmanlı Devleti'nin üzerine kurulduğu zemini inceleme fırsatı bulurken, ikinci bölümde Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme dönemi üzerine eğiliyor, Osmanlı düzenini var eden

unsurların ortaya çıkış ve gelişimini tarihsel süreç içerisinde takip etme fırsatı buluyoruz. Kitabın son bölümü ise, ilk iki bölümden aldığımız verilerin üzerine fazlasıyla koyarak Osmanlı düzeninin unsurlarını tarifleme amacı taşıyor.

Osmanlı tarih yazımında belli başlı ideolojilerin etkisini tanımanın, kitabın toplumsal düzeni ele alışta nasıl bir yöntem önerdiğine dair bize yol gösterici olabileceği kanısındayım. Gerek Osmanlı'ya ilişkin vaka yazılarının vakanüvislerce bize sunumunda, gerekse Osmanlı'nın kanunname, tahrir defterleri gibi bizzat resmi belgelerinin devlet adamlarınca ve onların yorumlamalarıyla bize sunumunda Taner Timur tarafından "Osmanlı İdeolojisi" olarak adlandırılan ideolojinin etkilerini görmekteyiz. Osmanlı devletini oldukça kapsamlı ele alabilen bu ideolojinin bizce hatalı yanı, onu tarihsel bağlamından kopartıp idealleştirmektir. Bu ideolojiye göre Osmanlı nizamı tarihsel bir aşama olarak değil, evrensel ve gelişimin kendisinden korunması gereken bir düzen olarak görülüyordu. Bu düşüncenin yansımalarının, özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemi ile ilgili çalışmalarda günümüz tarihçilerinde de görülebildiğini göz önünde bulundurmak gerekiyor. Devletin kendi resmi belgeleriyle çelişen yorumlamaların bugüne değin taşınmasına neden olan bu ideoloji, üzerinde duracağımız Osmanlı'da toprak mülkiyeti gibi hayati birçok başlıkta tartışma ve yarılsamaların nedenini oluşturuyor.

Bir diğer ideolojiyi ise Türkçülük ve ırkçılık meydana getiriyor. Her ne kadar başlangıcında Avrupa kültüründeki ırkçılığa bir tepki olarak ortaya çıksa da Türk ırkçılığı ideolojisiyle ele alınmış metinler bilimsel temel ve ciddiyetten oldukça uzak olmanın yanı sıra tarihi ele alışı ve anlayışı da oldukça güçleştiriyor. Tüm eser boyunca pek çok başlıkta yararlanılan Prof. Fuat Köprülü'nün de sunduğu yararlı ve açıklayıcı bilgilere karşın Türkçülük ideolojisinin tepki psikolojisinin izlerini yansıttığını söylemek mümkündür.

Yazarın ele aldığı son ideolojiyi ise, Osmanlı devletinin son döneminde meydana gelen "Batılılaşma" hareketleri oluşturuyor.

Altyapıda bir değişiklik olmaksızın, yalnızca biçimsel benzerlikler üzerine kurulan bu süreç, oldukça farklı olguların batıdaki burjuva devrimlerinin ürünü olan bazı kavramlarla ifade edilmesiyle sonuçlanıyor.

Tüm bu bilgiler ışığında, Türk ve Osmanlı tarihi üzerine çalışırken bu ideolojilerin etkisinden bütünüyle azade bilgilere ulaşmanın güç olduğu aşikardır. Karşılaşacağımız en yakıcı sorunlardan biri de özellikle Osmanlı İdeolojisi tesiriyle daha sık görülen o ideolojinin ürünü olan yorumların gerçek bilgiymiş gibi karşımıza çıkması sorunudur. Bunun sonucunda Osmanlı İdeolojisinin ürünü olan pek çok yorum, günümüz tarihçilerince referans alınabilmektedir. Yine aynı alanda çalışırken karşılaşacağımız bir diğer sorun ise, çoğu tarihçinin batı tarihini ele almayışıdır. Osmanlı üretim biçimine dair yapılan araştırmalarda Batı'daki üretim ilişkilerinin evrimiyle karşılaştırma yapmanın, Osmanlı'daki tımar sistemini anlamak gibi önemli bir başlıkta oldukça açıklayıcı olduğunu savunan yazar, kendi çalışmasının özgüllüğünün bu yaklaşım olduğunu da vurguluyor.

Hem yukarıda saydığımız ideolojilere yönelik eleştirilerinde, hem de yazarın dilimiz döndüğünce anlatmaya çalıştığımız bu eseri-ne hakim olan yaklaşımında tarihsel materyalizmin esas olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bağlamdan kopuk, tarih dışı, bilim-sellikten uzak, biçimci, yalnızca üstyapıya dayanarak çıkarımlarda bulunmaya çalışan tarihi metinlerden farklı bir çalışma sunma iddiasındaki Timur, Osmanlı Toplumsal Düzeni'ni tarihi maddeci bir yaklaşımla kavramanın yolunun Marksist klasiklerle kurulan güçlü bir bağdan geçtiğini de vurguluyor.

Kuruluş üzerine tezler

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna dair tezlerde de yukarıda gördüğümüz ideolojilerin etkilerini görmek mümkündür. Osmanlı devletinin kuruluşu, hem batılı hem de Türk tarihçiler tarafından etnik bir zeminde tartışılmıştır. Böylesi bir zeminde yapılan tartışma da kaçınılmaz olarak, pek çok başlıkta olduğu gibi, ırkçı tezler-

le ele alınmıştır. Birbirine karşılık verme niyeti de taşıyan bu tezlerin bilimsellikten uzaklaşacağına ve Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkışını açıklama konusunda yetersiz kalacağı hususuna yukarıda da değinmiştik.

Örneğin, kitapta da sözü geçtiği üzere Prof. Fuat Köprülü, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu” adını taşıyan ve Osmanlı devletinin kuruluşuna dair oldukça benzer bir isimde fakat farklı bir yaklaşımla bir eser kaleme alan Batılı tarihçi H. B. Gibbons'ın tezlerini de eleştirdiği eserinde Osmanlı devletinin çeşitli kategorilerden Türklerce kurulduğunu, Anadolu'nun büyük bir Türk kitesince Türkleştirildiğini savunmaktadır.

H. B. Gibbons ise, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğuşu” adlı eserinde Ertuğrul aşiretinin Anadolu'ya gelişinden sonra oldukça kısa bir zaman içerisinde hızla çoğaldığına ve böylece devlet kurduğuna dikkat çekmiştir. Böyle kısa bir zaman içerisinde bu denli bir çoğalmanın ancak yerli Hristiyan halkın Müslümanlaşarak “Osmanlı Irkı” adı verilen yeni bir ırk meydana getirmesiyle oluşabileceğini savunan Gibbons, Prof. Fuat Köprülü'nün teziyle karşı karşıya geliyor.

Osmanlı Toplumunu ve sınıflar

Osmanlı yöneticileri ve tarihçileri, Osmanlı'nın sınıfsal yapısının iki temel sınıftan meydana geldiğini öne sürüyordu: Askeri sınıf adı verilen yöneticiler ve reaya. Yine Osmanlı İdeolojisi'nin etkilerini görmenin mümkün olduğu bu başlıkta da, Osmanlı yöneticileri ve tarihçilerinin bu görüşü kimi günümüz tarihçilerince de benimsenmektedir. Oysa Osmanlı toplumu çok daha karmaşık bir yapıya sahiptir ve sınıfsal yapıyı bu şekilde iki başlıkta ele almak pek çok açıdan sıkıntı yaratabilir. Örneğin mültezim, sarraf ve tüccarların yönetici sınıftan olmamaları sebebiyle reaya dahil edilmesi bu görüşün yanlışlığına işaret etmektedir. Aksine bu kesimler, askeri ve siyasi yöneticilerle birlikte Osmanlılarda devletin temel dayanağı olan sınıfı oluşturmaktadır.

Osmanlı toplumu her ne kadar sınıflı bir toplum olsa da Osmanlı devletinin bir sınıfın doğrudan aracı olarak kullanıldığını söyleyemeyiz. Bunun nedenlerinden belki de en önemlisi Osmanlı'da devletin bir mülk olarak görülmesidir. Buradaki mülk kavramı ise doğrudan mülkiyet anlamı taşımamaktadır. Daha çok yönetim, tasarruf hakkı gibi anlamlara gelen bu kavramın devlet müdahalesine kazandırdığı sınırsız yetki alanının etkilerini, Osmanlı devletinin köylüler, şehir halkı, sarraflar-bezirganlar-mültezimler ve sivil-askeri yöneticiler arasında dengeyi koruma çabasında görmek mümkündür.

Yazarımızın var olduğunu söylediği bu çabaya örnek olarak, varlıklı sınıfların dikkati üzerlerine çekecek kadar zenginleşmesi ve dengeyi riske atması durumunda devletin müsadere yöntemine başvurmasını, yani mallara zorla el koymasını verdiğini okuyoruz. Ancak müsadere yönteminin Osmanlı tarihinde böylesi bir dengeyi gözetmekten çok siyasi çekişmelerde kullanıldığını da söylemekte fayda görüyoruz. Devletin mülk olarak görülmesinin pratikteki sonucu olan miri arazi ve müsadere sistemi ile yine mülk-devlet anlayışının devlete sağladığı keyfi müdahale hakkı ise Osmanlı Devleti üzerine bir başka tartışmaya kapı aralıyor.

Osmanlı Devleti: "Ceberut" mu, kucaklayan bir "ana" mı?

Osmanlı düzeni hakkında en tartışmalı görünen kavramlardan biri de despotizmdir. Osmanlı devletinin despot olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceğini tartışmaya başlamadan, yahut kitabın bu tartışmayı nasıl ele aldığına geçmeden önce gelin birlikte despotizm kavramı üzerinde kısaca olsa da duralım.

Taner Timur'un tanımıyla despotizm, komünal üretim biçiminin egemen olduğu bir devlet yapısıdır. Bu ön kabul ile hareket etmek, bizi doğrudan bu tartışmaya bağlı başka bir soruna eğilmeye teşvik ediyor: Peki Osmanlı'da egemen olan üretim biçimi neydi? Özellikle imparatorluklarda yegane bir üretim biçiminin var olduğunu söylemek gerçekçi olmamakla birlikte egemen olan ve dev-

let yapısını belirleyen bir üretim biçimi elbette ki mevcuttur. Kitap ise Osmanlı'da bulunan köleci, feodal ve komünal ilişkiler arasında egemen olanın patriyarkal-komünal ilişkiler olduğunu öne sürüyor, ki bizce üzerine düşünülmesi ve tartışılması gereken ve ele aldığı önemli birkaç başlığa ilişkin yaklaşımları oldukça farklı şekillendirebilecek bir tespitle bulunmuş oluyor. Peki içinde feodal ilişkilerin ve komünal ilişkilerin aynı anda yer aldığı Osmanlı feodal bir devlet miydi, yoksa Asya Tipi Üretim Tarzına mı sahipti?

Bu koşullarda Osmanlı toprak sisteminden bahsetmekte fayda görüyoruz. Osmanlı Devleti'nde üç statüde arazinin varlığından söz etmek mümkündür: Uşr, yani Müslümanlara bırakılmış ve mülk statüsünde bulunan arazi; Haraç, yani Hristiyanlara bırakılmış ve mülk statüsünde bulunan arazi ve son olarak da Araziyi Memleket olarak da bilinen Miri, yani çıplak mülkiyet hakkı devletin olan fakat tasarrufu savaş esnasında askeri hizmet garantisi sağlayan bazı kişilere verilen arazi. Hem Osmanlı toprak sistemi hem de Osmanlı despotizmine dair en önemli unsurlardan birini de miri arazi ve onun yukarıda bahsettiğimiz anlamda tasarrufu anlamına gelen tımar sistemi var ediyordu. Osmanlı Devleti, tımar ve ikta sistemi gibi feodalizmin ilk adımları sayılabilecek bir toprak sistemine sahipti. Tımar sistemi, yalnızca Osmanlı'da görülen yahut dışarıdan bir etkiyle var olan bir sistem değildi; evrensel bir niteliğe sahipti ve belli bir evrimin sonucu olarak ele alınmalıydı. Kitapta da pek çok kez örnek verildiği üzere Batı Roma'nın çözülüşü esnasında feodalizmin ilk aşaması olarak ortaya çıkan "beneficium", tımar sisteminin bir benzeri olarak kabul edilebilir.

Tımar sistemi, Osmanlı tarafından fethedilen toprakların tahrir edilmesiyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Fethedilen topraklara gönderilen tahrir emininin arazi tahriri sonucu dirlikler yoğunlukla tımarlardan oluştuğu için sistem tımar sistemi adını alır. Tımar ise iki ayrı bölümden oluşmaktadır: İlki doğrudan tımar sahibine ayrılmış, fakat tam mülkiyetine sahip olmadığı "hassa çiftlik", diğeri ise reayanın ödediği vergiler.

Tımar sahipleri her ne kadar öldüklerinde oğul veya oğullarına tımar miras bırakma hakkına sahip olsalar dahi, tam mülkiyet hakkına

verilen miras bırakma şeklinden apayrı olarak ölen tımar sahibinin oğullarına, babalarının sahip olduğu tımarın kendisinin ve hatta eş değerlisinin dahi verilmesinin zorunluluğu yoktu. Tımar sahibinin tımarı yaşadığı dönemde her ne kadar artabiliyor olsa da bu artış çocuklarına yansımıyordu. Hassa çiftliklerinin değeri oldukça sınırlı tutulurken, tımarı meydana getiren topraklar birden fazla köy arasında bölünüyor, böylece tımarlı sipahinin bütün olarak bir köye sahip olmasının ve feodal bir ağa haline gelmesinin önüne geçiliyordu. Ayrıca tımarların ekim, askeri yükümlülük gibi kimi şartların ihmali sebebiyle veya kimi zaman da gerekçesizce tımar sahiplerinin ellerinden alınması görülen durumlarıdır.

Anadolu'da gelişen Alevi hareketi başta olmak üzere pek çok halk isyanında tımarları ellerinden alınmış sipahilerin veya II. Beyazıt döneminde tımarların savaşı gaziler yerine izlenen denge politikası gereği merkeze yakın varlıklı ailelere verilmesi ile mali zorlukları aşmak üzere artırılan vergiler ve yürürlüğe koyulan uygulamaların zora soktuğu küçük tımarlı sipahilerin önemli bir yer tuttuğunu görmek de mümkündür. Burada dini bir görünüşe sahip olsa da aslında merkezi yönetime karşı bir isyana tanıklık ediyoruz. Osmanlı İdeolojisi tesirindeki Osmanlı kaynakları bu isyanın öznesi olan halk kitlelerini canavarca ve vahşi tasvir etmişlerdir. Çünkü halk kitleleri, kusursuz “nizam-ı alem” ile karşı karşıya gelmektedir.

Tımarlı sipahiler, her ne kadar köylünün karşısında merkezi temsil ediyor sayılabilecek olsa da aynı zamanda merkezin karşısında feodal eğilimlere sahip olma potansiyelleri bulunuyordu ve yazara göre Osmanlı Devleti'nin ise, tüm feodal kuvvet ve eğilimlere karşı kullanmak üzere yeniçeri gücü bulunmaktaydı. Elbette ki Osmanlı devleti tek mücadelesini merkezkaç eğilimlere karşı vermiyordu. Yine yazarımızın eklediğine göre aynı zamanda tüccar-sarraf zümreleriyle de mücadele etmekteydi. Bu iki cephele mücadelede ise Osmanlı Devleti, reayayı iki taraftan da kollayan bir koruyucu görevi üstleniyordu. Osmanlı Devleti'nin reayayı feodalleşmekte olan köylü-şehirli ağa ve beylerden ve tüccar-sarraf zümresinden koruyuşu kimi kesimlerce onun “Kerim Devlet” veya “Devlet Ana” olarak adlandırılmasına ve görülmesine sebep olmuştur. Üstelik ka-

pitalist üretim biçimi, beraberinde uygarlıkla beraber yoğun bir sınıf sömürsünü de getirmiştir ve bu sömürüyle kıyas edilen Osmanlı Devleti, yine “Kerim Devlet” olarak adlandırılmıştır.

Oysa biz, meseleye Osmanlı Devleti’nin kimi değil, neyi muhafaza etmeye çalıştığı sorusuyla yaklaşmanın bu düğümü çözeceğine inanıyoruz. Kitabın ele alışına göre Osmanlı Devleti’nin asıl muhafaza etmeye, hatta zamanın akışı içerisinde dondurmaya çalıştığı şey bizzat komünal-patriyarkal ilişkilerdir ve bu ilişkilerin ilkel, aşılması gereken sınırları içerisine hapsettiği nüfus çoğunluğu için bir “Devlet Ana”dan çok, ilerleyişlerinin önüne set çeken “Ceberut Devlet” olarak var olmaktadır. Burada bizim tartışmak istediğimiz kısım ise “Ceberut” olarak nitelenen devlet yüzünden sekteye uğrayan bu işleyiş veyahut yazar tarafından kitapta da daha önce ifade edildiği üzere Osmanlı üretim ilişkilerinin yarım kalan evrimi hiç kesintiye uğramasaydı ne olacağı sorusudur. Osmanlı’da üretim biçiminin gelişmesinin olduğu gibi Batı Avrupa feodalizmiyle kıyaslanmasının doğru olmadığını savunan yazarımız, bu durumda eldeki işleyişin ne ile kıyasla kesintiye uğradığı sonucuna varmaktadır? Okurun tüm eser boyunca bu başlıkta kendine sık sık soru yöneltmesi gerekmektedir.

Taner Timur’un, despotizm üzerine tartışma yürütürken kullandığı yöntemin, kitabın bütününe hakim olan tarihi maddecilik olduğunu vurgulamak gerekir. Osmanlı toplumsal yapısındaki üretim koşulları ve sınıfların yapısı göz önünde bulundurularak inşa edilen bu tartışmadan bahsederken Asya Tipi Üretim Tarzı özelinde konuşmak gerekliliğini de özellikle hissediyoruz.

Asya Tipi Üretim Tarzı

Osmanlı’da Asya Tipi Üretim Tarzının var olup olmadığına dair bir tartışmaya sızmadan önce öncelikle Asya Tipi Üretim Tarzı denildiğinde akla ilk gelenleri sıralamakta ve bunlara bazı eklemeler ve çıkartmalar yaparak bu üretim biçimini elimizden geldiğince tanımlamakta fayda görüyoruz. Asya Tipi Üretim Tarzı denildiğinde ilk akla gelen unsurlardan biri elbette ki kurak bir

coğrafya ve bu coğrafyanın ihtiyaç haline getirdiği, dolayısıyla da despotik devletin temellerini oluşturan sulama, kanal gibi teknik unsurlar oluyor. Oysa Taner Timur, Friedrich Engels tarafından ortaya konulan ve sonrasında reddedildiğine dair elimizde herhangi bir veri bulunmayan bu unsurların var olmaması durumunda da Asya Tipi Üretim Tarzı'nın bir toplumda egemen olabileceği vurgusunu yapıyor.

Yazar aynı zamanda, gerek “Asya Despotizmi”, gerekse “Asya Tipi Üretim Tarzı” ifadelerinin Marx ve Engels tarafından evrensel birer kategori olarak kullanıldıklarını da vurguluyor. Hem İspanya'nın hem de Osmanlı'nın Marx ve Engels tarafından Asya Despotizmi başlığında bulunması ve Germenlerin de Asya Tipi Üretim Tarzı aşamasında kabul ediliyor oluşu yazarın vurgusuna temel oluştururken “Asya” sözcüğü bizim için artık coğrafi bir kategoriden çok tarihi bir kategori anlamı taşıyor. Bu durumda Taner Timur, emperyalizmin ve sömürgeciliğin bu kelimeye yüklediği horlama anlamını bize hatırlatarak artık kullanılmaması gerektiğini öne sürüyor ve yerine, Marx tarafından Kapital'de kullanılmış bir terim olan “ilkel kolektif mülkiyet”i öneriyor.

Asya Tipi Üretim Tarzı'nın en önemli unsurlarından biri de kuşkusuz komünal mülkiyet biçimidir. Kitap boyunca bu başlığın gerek Bizans gerekse Osmanlı Devleti'nde özel mülkiyetin bulunması nedeniyle tartışma konusu olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Taner Timur ise bir toplumun yapısının yan yana bulunan çeşitli üretim biçimlerinden meydana geldiğini söylüyor. Bu durumda, her ne kadar her zaman kolay ya da mümkün olmasa da bu üretim biçimlerinden yaygın ve egemen olanın tespiti önemlidir.

Asya Tipi Üretim Tarzı'na dair ele alacağımız unsurlardan sonuncusu ise despotizm kavramıdır. Yukarıda komünal üretim biçiminin egemen olduğu bir devlet yapısı olarak tanımladığımız despotizm, Asya Üretim Tarzı'nda devletin niteliğini meydana getirmektedir.

Yazarın gerek Osmanlı'da egemen olan mülkiyet biçimine, gerek Osmanlı'nın despotik bir devlet olarak tanımlanıp tanımlanama-

yacağına, gerekse de Osmanlı'nın Asya Tipi Üretim Tarzı'na sahip olup olmadığına ilişkin kitap boyunca sürdürdüğü tartışmalar bizce olduğu gibi kabul edilmek yerine üzerine düşünülmesi ve okunması gereken başlıklardır. Öncelikle yazarımız kitabın henüz oldukça başlarında, Bibicou'nun Bizans'ın feodal olduğu ve 1453'teki fetihle birlikte bölgenin Asya Tipi Üretim Tarzı'na dönüş yaptığı, yani Türk'lerin tarihte gerici bir rol oynadıkları tezine cevap verirken şu cümleleri sarf ediyor: "Ancak bu suretle, ortada Bibicou'nun iddia ettiği gibi bir "gerileme", "Asya Tipi Üretim Biçimi"ne bir dönüş değil, devamlılık olduğu anlaşılır." Yazar hem Bizans, hem Osmanlı için süregelen Asya Tipi Üretim Tarzı tartışmasında, her ikisinin de bu üretim tarzına sahip olduğu kanısındadır. Peki bu tespit bizce neden tartışmalıdır?

Feodalizmin temel dayanağını toprak rantı oluşturmaktadır. Ayrıca feodalizme özgü toprak mülkiyetinin de tek bir elde toplanmış, bütün bir toprak mülkiyeti olmaktan ziyade parçalanmış ve aynı toprak parçaları üzerinde bir haklar hiyerarşisi şeklinde bulunduğunu söylemeliyiz. Osmanlı tımar sisteminde de devletin üstün mülkiyet hakkını saklı tutarak genellikle askeri hizmet karşılığında toprağın mülkiyetini –toprağı satmamak, hizmeti aksatmamak gibi koşullar çerçevesinde- tımar sahiplerine verdiğini, tımarı üreten köylünün de toprak üzerinde tasarruf hakkının olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda Osmanlı'da toprak mülkiyetindeki bu haklar hiyerarşisinin feodalizme benzediğini söylemek mümkün olacaktır. Reaya, tıpkı serf gibi, artık ürüne de çiftliğe de dilediğince sahip olamaz. Tımarını da, tımar sahibini de değiştirme hakkı olmadığı gibi tımarı bırakıp kaçması durumunda tımar sahibi, reaya üzerinde ceza verme veya geri dönmeye mecbur bırakma haklarına sahiptir. Dolayısıyla reayanın özgür olmadığını söylemek mümkündür.

Osmanlı'nın feodalizmin temel niteliklerine sahip olduğunu savunmakla beraber bu niteliklerin batıdaki örneklere kıyasla farklılık gösterdiği elbette ki açıktır. Fakat bu farklılıklar *(ki bu farklılıkların en önemlilerinden biri olarak karşımıza Batı Avrupa'daki örneklerin aksine Osmanlı Devleti'nin merkezi bir iktidar olarak var*

olması da geliyor) biçime dair olmakla beraber artık ürünün sızdırılmasında bir farklılığı ifade etmemekte, dolayısıyla Osmanlı'daki sosyo-ekonomik sistemi feodal toplum düzeninin bir çeşidi olarak kabul etmemize bizce bir engel oluşturmamaktadır.

Sonuç yerine

Yukarıda sizler için önemli gördüğümüz kimi başlıklarda, bu yazımızda ele aldığımız Osmanlı Toplumsal Düzeni adlı eserin temel yaklaşımlarını elimizden geldiğince ortaya koymaya çalıştık. Kitaba adını veren Osmanlı Toplumsal Düzeni'nin, tarihi olgu ve olayların detaylı ele alımıyla birlikte üretim biçimi, toprak hukuku, tımar sistemi, devlet ideolojisi ve devlet yapısı gibi pek çok başlıkta ve tarihi maddeci bir yöntemin ışığında incelendiği; Asya Tipi Üretim Tarzı gibi pek çok tartışmalı başlık ve tezin ele alındığı bu eser, ilgilendiği konunun oldukça kapsamlı oluşuna karşın dilinin akıcılığı ve yalınlığıyla anlaşılabilirliğini koruyor.

Bu alan üzerine okumak veyahut çalışmak niyetinde olan tüm okurlarımızın hem Osmanlı Toplumsal Düzeni'ni, hem de Taner Timur'un diğer eserlerini göz önünde bulundurmalarını tavsiye ediyoruz.

KOMÜNİST

BÖTÜN ÖLKELERİN İŞÇİLERİ, BİRLEŞİN!

Siyasal ve toplumsal mücadelelerin gitgide yükseldiği bir evreden geçerken 2021 yılında da ivediliğini ve önemini koruyacağına inandığımız sorunlara eğilmeyi tercih ettik. Elbette Türkiye'nin sorunları dendiğinde hayli uzun bir liste çıkarmaya hazırlıklı olmalıyız. Üstelik ülkenin gündemini işgal eden birçok sorun neredeyse düzenli biçimde tartışılıyor. Oysa bu karmaşa içinde yine kemikleşmiş ve her birimizin gündelik hayatına karşı ciddi tehlike içeren sorunlara hem vakit ayıramıyor hem de zaman. Türkiye, bir açıdan her gün sürdürülen kavgalarla doluyken, bir başka açıdan da bitmeyen kavgalarla dolu bir ülke. Biliyoruz ki, bitmemesinin arkasında sermaye egemenliğinin çıkarları yatıyor ve ülkemizin sorunlarını köklü biçimde çözmek için de sermaye egemenliğinin yıkılması gerekiyor.

20 TL